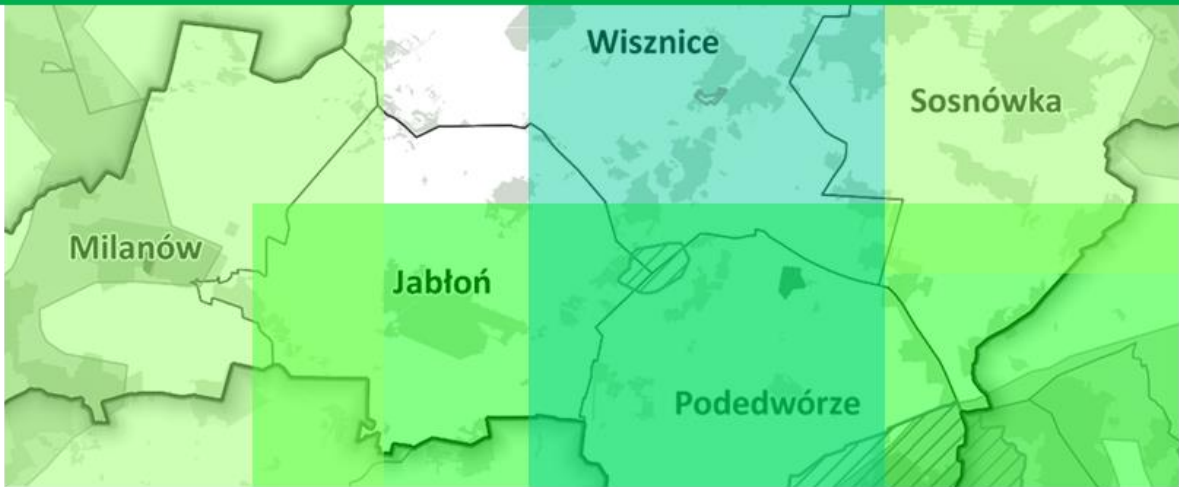

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2023 - 2030

PROJEKT – kwiecień 2023

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy na lata 2023 – 2030 została opracowana w formule ekspercko – partycypacyjnej przez Regionalne Centrum Kompetencji we współpracy z jednostkami administracji samorządowej gmin: Jabłoń, Łomazy, Milanów, Podedwórze, Rossosz, Sosnówka i Wisznice.

Jabłoń

Łomazy

Milanów

Podedwórze

Rossosz

Sosnówka

Wisznice

SPIS TREŚCI

1. Wprowadzenie	5
2. Synteza i wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej Doliny Zielawy	6
2.1 Przestrzeń i Środowisko	7
2.2 Demografia i rynek pracy	8
2.3 Potencjał gospodarczy	10
2.4 Infrastruktura techniczna	12
2.5 Infrastruktura społeczna	14
2.6 Jakość zarządzania	16
3. Przesłanki opracowania Strategii	16
3.1 Samorządy gminne wobec nowych wyzwań społecznych i gospodarczych	16
3.2 Polityka regionalna na poziomie krajowym i europejskim	17
4. Zakres i metodyka opracowania Strategii	18
5. Analiza SWOT	21
6. Misja i wizja Doliny Zielawy	25
7. Cele strategiczne i kierunki działań	26
8. Oczekiwane rezultaty planowanych działań oraz wskaźniki ich osiągnięcia	27
9. Analiza i model struktury funkcjonalno - przestrzennej wraz z ustaleniami i rekomendacjami w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej	33
9.1 Ustalenia regionalnych dokumentów strategicznych i planistycznych	33
9.2 Położenie w województwie	36
9.3 Podstawowe elementy zagospodarowania	36
9.4 Uwarunkowania środowiska przyrodniczego i kulturowego	42
9.5 Uwarunkowania społeczno-gospodarcze i infrastrukturalne	45
9.6 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej	51
9.7 Ustalenia i rekomendacje dla lokalnych dokumentów planistycznych	55
10. Spójność z celami polityki regionalnej Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 i celami polityki spójności UE 2021 - 2027	60
11. Terytorialny wymiar wsparcia, obszary strategicznej interwencji	64
11.1 Podejście terytorialne - uwarunkowania regionalne	64
11.2 Potencjalne kierunki interwencji w wymiarze terytorialnym	68
12. Ramy finansowe i źródła finansowania strategii	69
13. Zasady i struktura zarządzania procesem wdrażania Strategii	72
13.1 Zasady współpracy interesariuszy	72
13.2 Struktura i system zarządzania Strategią	74

14. Monitoring i ewaluacja Strategii	79
15. Sprawozdanie z przebiegu procesu partycypacji społecznej i konsultacji społecznych Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2023 - 2030	80
16. Ewaluacja trafności, przewidywanej skuteczności i efektywności realizacji Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2023 – 2030	80

1. Wprowadzenie

Nowe wyzwania wynikające z dynamicznie zmieniającej się sytuacji gospodarczej i społecznej na poziomie kraju, województwa oraz doświadczenia związane z funkcjonowaniem administracji samorządowej stały się dla gmin partnerskich Doliny Zielawy inspiracją do opracowania **Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2023 – 2030** (dalej Strategii). Istotną przesłanką do przygotowania dokumentu jest również konieczność aktualizacji danych, analiz i diagnozy społeczno – gospodarczej obszaru partnerstwa oraz dynamicznie zmieniająca się sytuacja w zakresie zewnętrznych megatrendów na poziomie regionalnym, krajowym i europejskim.

Dokument Strategii uwzględnia przede wszystkim perspektywę i kierunki działań partnerstwa Doliny Zielawy oparte o kompetencje wynikające z ustawy o samorządzie gminnym, zarówno w oparciu o dotychczasowe doświadczenia, jak też możliwości wynikające z celów regionalnej i krajowej polityki rozwoju. Uwarunkowania te stwarzają możliwość podjęcia bardziej efektywnych działań na rzecz pełniejszego wykorzystania istniejących zasobów i potencjałów obszaru. Zasoby, będące w dyspozycji samorządów gminnych, są wykorzystywane zgodnie z możliwościami i specyfiką uwarunkowań społecznych i gospodarczych poszczególnych JST. Jednocześnie uwzględnienie wzajemnych powiązań funkcjonalnych oraz identyfikacja podobnych problemów i potencjałów daje możliwość skuteczniejszej realizacji wspólnych celów i zwiększenia przewag konkurencyjnych – nie tylko jednej gminy ale obszaru całego partnerstwa Doliny Zielawy.

Ważnym aspektem decydującym o opracowaniu Strategii stały się nowe uwarunkowania wynikające z celów i kierunków polityki regionalnej na poziomie województwa i kraju – tzw. terytorialny wymiar wsparcia oraz cele polityki spójności w ramach perspektywy finansowej 2021 – 2027. Kluczową kwestią jest tu zmiana paradygmatu zarządzania rozwojem wyrażona w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030*, *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030* oraz *Umowie Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 w Polsce*. W dokumentach tych określono systemowe ramy prowadzenia polityki regionalnej, których celem jest m.in. zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów oraz zapewnienie większej spójności rozwojowej Polski przez wsparcie obszarów słabszych gospodarczo (tzw. obszarów strategicznej interwencji).

Opracowanie i wdrażanie Strategii wymaga od władz i interesariuszy tych procesów konsekwencji w działaniu oraz poszukiwania nowych rozwiązań i możliwości. Dlatego też dokument nie skupia się na ewidencji potrzeb społeczności lokalnych poszczególnych gmin ale koncentruje się na tych przedsięwzięciach, które zapewniają realizację wspólnych celów, rozwój wspólnych potencjałów i rozwiązywanie wspólnych problemów całego obszaru Doliny Zielawy.

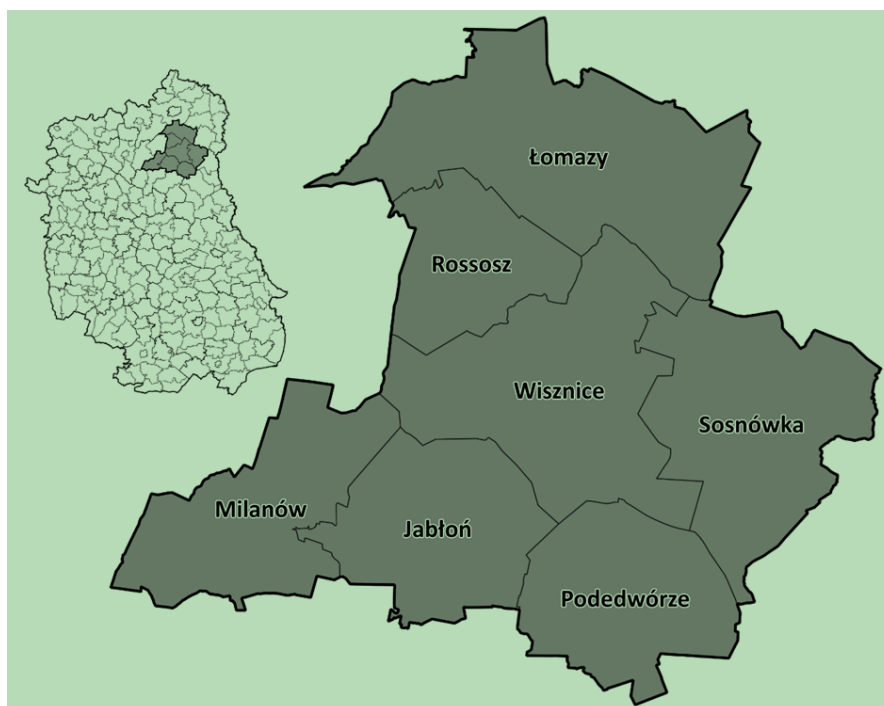
Strategia jest planem realistycznym, dlatego też system wdrażania i zasady współpracy interesariuszy dostosowane zostały do celów i kierunków działań. Te zaś realizowane będą w oparciu o możliwości prawne, organizacyjne i finansowe samorządów gminnych z uwzględnieniem ich kompetencji, specyfiki oraz uwarunkowań zewnętrznych i zasobów finansowych. Założeniem przyjętym w Strategii jest identyfikacja potencjałów rozwojowych oraz zasobów (materialnych i niematerialnych), które mogą stać się źródłem przewagi konkurencyjnej Doliny Zielawy.

Część diagnostyczna Strategii obejmuje raport stanu, analizę i diagnozę strategiczną kluczowych uwarunkowań społecznych, gospodarczych i przestrzennych obszaru Doliny Zielawy. Analizę oparto na najbardziej aktualnych danych dostępnych w statystyce publicznej oraz informacjach przekazanych przez samorządy gminne i ich jednostki organizacyjne, opisujących zachodzące trendy i zjawiska w wymiarze terytorialnym. Takie podejście pozwala na wskazanie konkurencyjnej pozycji obszaru, służąc również opracowaniu towarzyszących dokumentów planistycznych oraz monitorowaniu rozwoju Doliny Zielawy.

Zarówno oddziaływania zewnętrzne, wynikające z niezależnych od samorządów gminnych warunków oraz działań otoczenia społeczno - gospodarczego, jak też uwarunkowania wewnętrzne wynikające z zasobów, zjawisk, zdarzeń, mechanizmów i procesów umiejscowionych w gminach, posłużyły ustaleniu, celu strategicznego, celów operacyjnych/kierunków działań oraz propozycji przedsięwzięć do realizacji.

W procesie wdrażania i monitoringu Strategii należy zwrócić szczególną uwagę na dynamicznie zmieniającą się sytuację makroekonomiczną w kraju i na świecie spowodowaną postępującym kryzysem gospodarczym, długofalowymi konsekwencjami pandemii COVID-19 oraz społecznymi i gospodarczymi skutkami wojny w Ukrainie. Jednocześnie stwierdzić należy, że aspekty społeczne i gospodarcze powyższych zjawisk są niezwykle złożone i zmienne, pozostając przedmiotem obecnych i przyszłych badań i analiz.

Dolina Zielawy na tle Województwa Lubelskiego

Źródło: opracowanie własne

2. Synteza i wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej Doliny Zielawy

Diagnoza przedstawia portret obszaru Doliny Zielawy zarówno pod względem opisowym, jak i statystycznym. Na potrzeby przeprowadzonej analizy wykorzystano dostępne dane agregowane w wartościach bezwzględnych oraz w postaci wskaźników statystycznych, uwzględniających różnorodne aspekty szeroko rozumianego potencjału społecznego, gospodarczego i przestrzennego. Źródłem informacji były przede wszystkim bazy danych Głównego Urzędu Statystycznego. Do przygotowania diagnozy wykorzystano także dane wewnętrzne udostępnione przez poszczególne jednostki organizacyjne samorządów gminnych Doliny Zielawy, a także dane pochodzące z zasobów instytucji zewnętrznych.

Diagnoza prezentuje obraz Doliny Zielawy w ujęciu obiektywnym. Opiera się na faktach i niezbędnych komentarzach ustrukturalizowanych w **sześć zasadniczych działów: przestrzeń i środowisko, demografia i rynek pracy, potencjał gospodarczy, infrastruktura techniczna, infrastruktura społeczna oraz jakość zarządzania.**

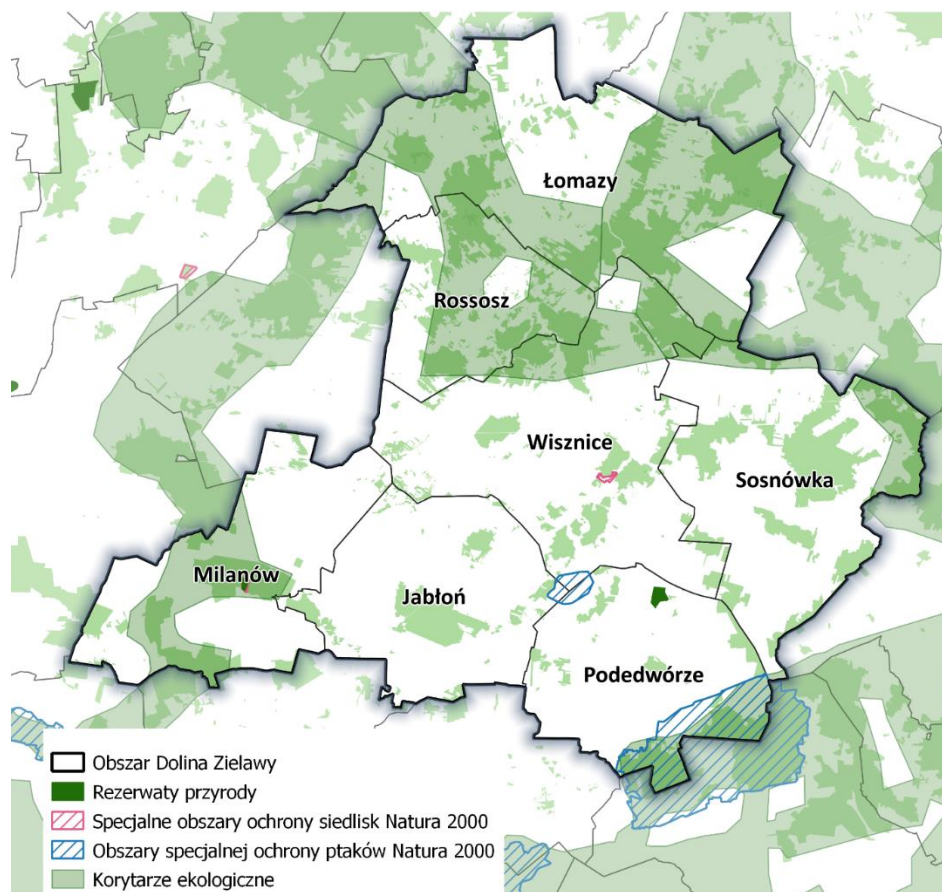
2.1 Przestrzeń i Środowisko

Gminy partnerskie Doliny Zielawy położone są w północnej części województwa lubelskiego. W skład Doliny Zielawy wchodzi siedem gmin wiejskich - cztery gminy z powiatu bialskiego: gmina Łomazy, gmina Rossosz, gmina Sosnówka i gmina Wisznice oraz trzy gminy z terenu powiatu parczewskiego: gmina Jabłoń, gmina Milanów i gmina Podedwórze. Dolina Zielawy tworzy zwarte terytorium, o zbliżonych cechach krajobrazu i środowiska przyrodniczego o łącznej powierzchni 93 084 ha, co stanowi 3,7% powierzchni województwa lubelskiego. Pod względem zajmowanej powierzchni największymi gminami obszaru są gmina Łomazy (19 860 ha) i gmina Wisznice (17 320 ha). Obszar wyróżnia monotonna i mało urozmaicona rzeźba terenu – Dolina Zielawy położona jest na terenie Polesia Zachodniego i obejmuje swym zasięgiem następujące jednostki geomorfologiczne: Zakłęśtość Łomaską, Równinę Kodeńską, Zakłęśtość Sosnowicką i Równinę Parczewską.

Osią hydrologiczną obszaru jest rzeka Zielawa – będąca prawobrzeżnym dopływem Krzyny. Obszar Doliny Zielawy znajduje się również w strefie oddziaływania Kanału Wieprz-Krzyna. Nieprawidłowe funkcjonowanie urządzeń melioracyjnych tego systemu negatywnie wpływa na stosunki wodne obszaru, powoduje przesuszenie i erozję gleb oraz stanowi istotne zagrożenie dla ekosystemów wodno-torfowiskowych. Występowanie zbiorników wodnych (Mosty, Opole-Podedwórze) sprzyja rozwojowi gospodarki rybackiej oraz stwarza możliwości rozwoju turystyki rekreacyjno-sportowej.

Cały obszar funkcjonalny charakteryzuje się przewagą gleb zaliczanych do średnich i słabych, silnie zakwaszonych i posiada średnio korzystne warunki dla rozwoju roślinnej produkcji rolnej – są one relatywnie słabsze w porównaniu z innymi regionami województwa lubelskiego. Według oceny Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowego Instytutu Badawczego w Puławach, wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej dla Doliny Zielawy wynosi średnio 64,4 pkt, wobec 74,1 pkt dla województwa lubelskiego i 66,6 pkt dla kraju. Jedynie gmina Milanów charakteryzuje się średnio korzystnymi warunkami do produkcji rolniczej (72,7 pkt).

Obszar Doliny Zielawy charakteryzuje się słabo rozwiniętą siecią obszarów chronionych. Powierzchnia obszarów prawnie chronionych wynosi łącznie 111,4 ha, co stanowi zaledwie 0,1% ogólnej powierzchni wszystkich gmin partnerskich. Obszary wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi i krajobrazowymi objęto ochroną rezerwatową - na analizowanym obszarze ustanowiono dwa rezerwaty przyrody: rezerwat faunistyczny wodno-torfowiskowy „Warzewo” o powierzchni 55,2 ha oraz rezerwat fitocenotyczno-leśny „Czarny Las” o powierzchni 15,9 ha. w Dolinie Zielawy utworzono 4 użytki ekologiczne, obejmujące obszary łąk, torfowisk i łąk. Ponadto znajduje się tu 40 pomników przyrody, reprezentowanych przez okazałe drzewa lub ich grupy. W celu zachowania lub odtworzenia siedlisk przyrodniczych lub populacji zagrożonych wyginięciem gatunków roślin lub zwierząt na terenie Doliny Zielawy, w ramach europejskiego programu Natura 2000, utworzono 2 specjalne obszary ochrony siedlisk oraz 2 obszary specjalnej ochrony ptaków: specjalny obszar ochrony siedlisk „Czarny Las” (w gminie Milanów), specjalny obszar ochrony siedlisk „Horodyszczce” (w gminie Wisznice), obszar specjalnej ochrony ptaków „Uroczysko Mosty-Zahajki” (w gminie Podedwórze) oraz obszar specjalnej ochrony ptaków „Zbiornik Podedwórze” (w gminach: Podedwórze, Wisznice i Jabłoń).

Obszary chronione na obszarze Doliny Zielawy

Źródło: Opracowanie własne.

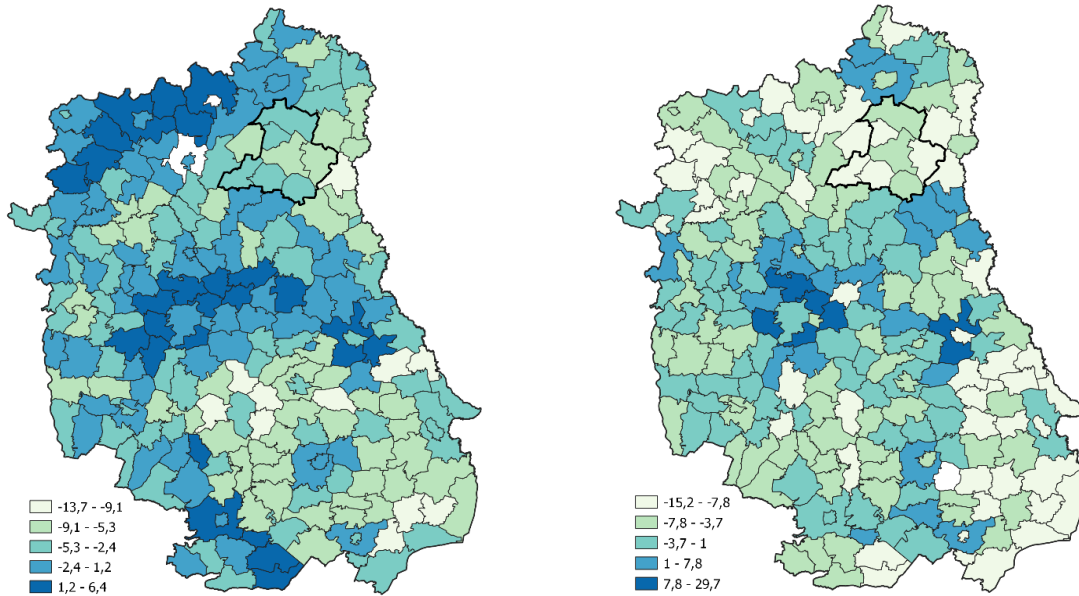
Pod względem bogactwa dóbr kultury Dolina Zielawy charakteryzuje się dużą zasobnością – na jej terenie znajduje się ponad 100 zabytków architektury i budownictwa, które stanowią potencjał do rozwoju branży turystycznej. Do grupy najliczniej reprezentowanych obiektów zabytkowych należą obiekty sakralne (kościół, cerkwie), cmentarze oraz zespoły dworsko-folwarczne. Wielość i różnorodność zabytków znajdujących się na obszarze Doliny Zielawy stanowi solidną podstawę dla stworzenia spójnych tematycznie szlaków turystyki historycznej.

2.2 Demografia i rynek pracy

Dolinę Zielawy w końcu zamieszkuje łącznie 23 685 osób, co stanowi zaledwie 1,1% ludności województwa lubelskiego. Największy odsetek ludności stanowili mieszkańcy gminy Wisznice – 20,8% oraz gminy Łomazy – 20,7%, następnie gminy Jabłoń - 16,4% i gminy Milanów - 15,9%. Najmniej mieszkańców r. liczyła gmina Podedwórze (6,8%). Obszar Doliny Zielawy wyróżnia bardzo niski wskaźnik gęstości zaludnienia, który wynosi jedynie 25 osób/km² i jest zdecydowanie niższy od średniej dla województwa lubelskiego.

Obszar Doliny Zielawy, podobnie jak całe województwo lubelskie, dotknięty jest negatywnymi zjawiskami demograficznymi. W ostatnich latach na terenie gmin partnerskich odnotowano wysoki ubytek ludności, wynikający zarówno z ujemnego przyrostu naturalnego, jak i niekorzystnego salda migracji. Szczególnie niepokojące zmiany zaobserwowano w ostatniej dekadzie w gminach Podedwórze i Sosnówka, w których liczba ludności znacząco maleje i odnotowano najniższą średnią wartość współczynnika przyrostu naturalnego.

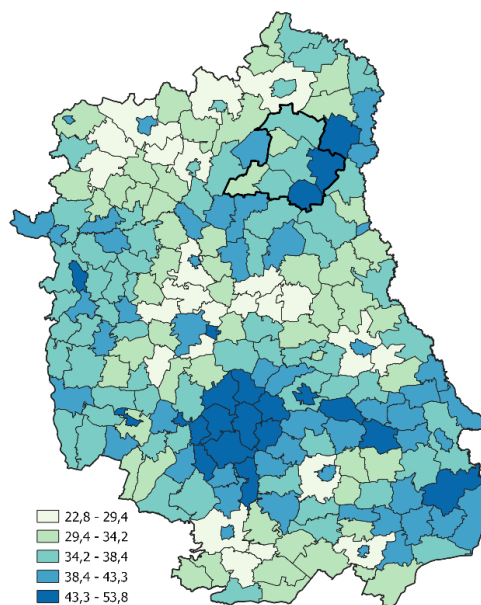

Współczynnik przyrostu naturalnego w gminach województwa lubelskiego (‰)

Współczynnik salda migracji w gminach województwa lubelskiego (‰)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Niepokojąca jest również utrzymująca się niekorzystna struktura wiekowa populacji - spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym i zwiększanie się grupy osób starszych, szczególnie w przypadku gmin Sosnówka i Podedwórze, gdzie ponad 23% populacji stanowią osoby powyżej 65 roku życia. Zaobserwowano również systematyczny wzrost udziału osób starszych w strukturze populacji, będący wynikiem niskiego poziomu dzietności i wydłużania się trwania życia mieszkańców. Prognozy demograficzne wskazują, że tendencje te będą się pogłębiać, co w perspektywie może skutkować problemami społecznymi i gospodarczymi.

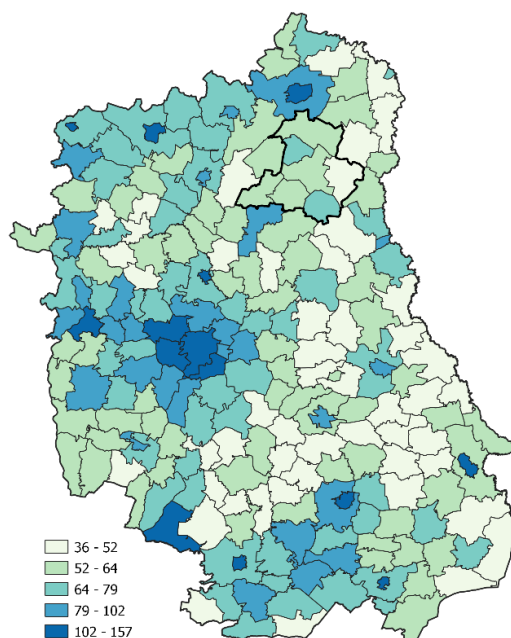
Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w gminach województwa lubelskiego (os.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Mimo systematycznego wzrostu liczby osób pracujących i jednoczesnego spadku liczby osób bezrobotnych w ostatnich latach, obszar zmagają z licznymi problemami związanymi ze strukturą zatrudnienia i bezrobocia. Najistotniejszym problemem jest bezrobocie długotrwałe, dotyczące ponad połowy zarejestrowanych bezrobotnych oraz bezrobocie osób młodych. Należy również odnotować, że coraz lepsza sytuacja na rynku pracy, wynika również ze zmniejszającej się liczby osób aktywnych zawodowo, co może w nieodległej przyszłości stwarzać problemy związane z deficytem pracowników.

2.3 Potencjał gospodarczy

Obszar Doliny Zielawy charakteryzuje się dość niskim stopniem nasycenia przedsiębiorczością –zaledwie 0,8% ogółu podmiotów zarejestrowanych w województwie lubelskim. Na obszarze funkcjonalnym przeważają podmioty gospodarcze o profilu handlowym i usługowym oraz wykorzystujące lokalne zasoby - zakłady drzewne i meblarskie oraz zakłady przetwórstwa rolno – spożywczego. W strukturze wielkościowej dominują mikrofirmy, a blisko 76 % wszystkich podmiotów stanowią osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.

Wskaźnik przedsiębiorczości w gminach województwa lubelskiego (liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 000 mieszkańców).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS

W strukturze funkcjonalno-przestrzennej Doliny Zielawy dominują tereny rolnicze - największą część obszaru stanowią użytki rolne, które zajmują blisko trzy czwarte jego powierzchni. Obszar charakteryzuje się bardzo wysokim udziałem użytków zielonych w strukturze użytków rolnych. Rozległe kompleksy łąkowo-pastwiskowe są podstawą rozwoju wysokotowarowych gospodarstw rolnych specjalizujących się w hodowli zwierząt. Ponadto Dolina Zielawy wyróżnia się bardzo korzystną strukturą agrarną zarówno w skali województwa, jak i na tle powiatów bialskiego i parczewskiego oraz najwyższą w regionie towarowością gospodarstw rolnych. Funkcjonujące na tym obszarze gospodarstwa rolne ukierunkowane są głównie na hodowlę trzody chlewnej, bydła mlecznego i rzeźnego oraz drobiu, a także na produkcję zbóż i ziemniaków.

Wskazany potencjał nie przekłada się jednak bezpośrednio na relatywnie dużą koncentrację zakładów przetwórstwa spożywczego. Pomimo istniejącej bazy surowcowej – na terenie Doliny Zielawy działają gospodarstwa rolne o wysokim potencjale produkcyjnym, które zapewniają dostępność surowców

niezbędnych do rozwoju branży przetwórstwa rolno-spożywczego oraz stosunkowo dużego udziału przemysłu spożywczego w ogólnej produkcji przemysłowej, sektor przetwórstwa rolno-spożywczego nadal jest niewystarczająco rozwinięty. Rozwój przedsiębiorczości w zakresie produkcji artykułów spożywczych następuje stosunkowo powoli i wymaga działań stymulujących.

Obszar Dolny Zielawy na tle województwa lubelskiego wyróżnia również ilość gospodarstw rolnych specjalizujących się w hodowli zwierząt. Zlokalizowane są tu grupy producentów rolnych zrzeszających hodowców trzody chlewnej oraz wytwórców zbóż i roślin oleistych, m.in. Spółdzielnia Producentów Trzody Chlewnej „Bekon Plus” z siedzibą w Gęsi (gmina Jabłoń) - świnie żywe, prosięta, warchlaki, mięso wieprzowe: świeże, chłodzone, mrożone oraz Grupa Producentów Rolnych Kalinka Sp. z o.o. w Kalince (gmina Jabłoń) - ziarno zbóż lub nasiona roślin oleistych.

W centralnej części obszaru Doliny Zielawy występuje koncentracja sadów, tam też zlokalizowane są organizacje producentów owoców i warzyw. Rejestr wstępnie uznanych grup producentów, uznanych organizacji producentów i ich zrzeszeń oraz ponadnarodowych organizacji producentów i ich zrzeszeń zawiera uznane organizacje producentów owoców i warzyw z obszaru Doliny Zielawy: Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw „SAD-POL” (Polubicze Dworskie, gmina Wisznice), Zrzeszenie Producentów Warzyw i Owoców „HOR-POL” (Horodyszczce, gmina Wisznice), Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw „Ogrodnik” (Dubica Dolna, gmina Wisznice), Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw „AGROBIZNES” Sp. z o. o. (Polubicze Wiejskie, gmina Wisznice) oraz Parafiniuk Sp. z o. o. (Romaszki, gmina Rossosz).

Wśród gospodarstw rolnych dominują tradycyjne metody produkcji, bez nadmiernego stosowania środków chemicznych do nawożenia i ochrony upraw. Czynnikiem ten jest atutem do rozwoju rolnictwa ekologicznego i wyrobu tradycyjnych produktów lokalnych oraz przetwórstwa. Na liście produktów tradycyjnych prowadzonej przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi znajdują się wyróżniające obszar wybory mięsne oraz cukiernicze: boczek wędzony z Wisznic, kiełbasa królewska wędzona z Wisznic, kiełbasa swojska wędzona z Wisznic, polędwica wędzona z Wisznic, szynka wędzona z Wisznic, baleron wędzony z Wisznic oraz ciastka przez maszynkę i sękacz podlaski.

Gminy partnerskie Doliny Zielawy już od wielu lat inwestują i rozwijają specjalizację zielarską. W 2005 r. w gminie Podedwórze powstało Stowarzyszenie Aktywizacji Polesia Lubelskiego, które na terenie miejscowości Hołowno prowadzi Ośrodek Edukacji Regionalnej oraz kreuje produkt turystyczny „Kraina Rumianku”. Poszczególne gminy specjalizują się w uprawie innych ziół: Podedwórze charakteryzuje rumianek, Wisznice – mięta, Rossosz – mniszek lekarski, Sosnowkę – borówka czarna, Milanów – lawenda, Jabłoń – dziurawiec, a Łomazy - mak. Sięgająca wiele lat wstecz tradycja upraw ziół w województwie lubelskim staje się coraz bardziej dochodową formą gospodarowania na terenach wiejskich.

Potencjał naturalny obszaru oraz jego rolniczy charakter stwarzają doskonałe warunki do rozwoju energetyki odnawialnej, produkcji energii z odpadów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego, a także upraw roślin energetycznych. Obszar Doliny Zielawy jest jednym z najbardziej nasłonecznionych obszarów w województwie, a ze względu na swoje położenie jest jednocześnie uprzywilejowanym obszarem do rozwoju energetyki wiatrowej. Ponadto obszar posiada predyspozycję do uprawy wieloletnich roślin energetycznych, jak również zalicza się do obszarów preferowanych do rozwoju energetyki na bazie biomasy z użytków zielonych oraz do obszarów o największej koncentracji potencjalnych źródeł biomasy do produkcji biogazu pochodzącej z dużych ferm hodowlanych i zakładów przemysłu rolno-spożywczego.

Na obszarze Doliny Zielawy istnieje niewykorzystany w pełni potencjał turystyczny, bazujący na dostępnych zasobach kulturowych i naturalnych oraz produktach turystycznych, wokół których możliwy jest dalszy rozwój infrastruktury turystycznej i ruchu turystycznego.

Ważnym elementem infrastruktury turystycznej jest istniejąca sieć szlaków i tras turystycznych – pieszych, rowerowych i kajakowych. Ruch turystyczny na obszarze Doliny Zielawy obejmuje trasy rowerowe, kajakowe i piesze, a spośród obecnie funkcjonujących szlaków turystycznych, których trasy przebiegają w całości bądź częściowo na obszarze Doliny Zielawy na szczególną uwagę zasługują: szlak „Jagielloński”, szlak rowerowy „Do krainy dzieciństwa Kraszewskiego”, szlak rowerowy „Na Dwóch Kółkach za Bobrem i Bocianem” oraz szlak rowerowy „W cieniu Sosny”.

Na uwagę zasługują spójne i wielowymiarowe produkty turystyczne na obszarze Doliny Zielawy, które zostały stworzone oddolnie przez stowarzyszenia: Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych w Żeszczynce, Stowarzyszenie Aktywizacji Polesia Lubelskiego (Hołowno) oraz Stowarzyszenie Rozwoju Miejscowości Studzianka.

Należy jednak zwrócić szczególną uwagę na konieczność organizacji skutecznej informacji i promocji oferty turystycznej dostępnej na tym obszarze, m.in. poprzez sprawnie funkcjonującą sieć punktów informacji turystycznej, ale przede wszystkim przez utworzenie kompleksowej, jednolitej oferty turystycznej Doliny Zielawy. Widoczny jest również brak kompleksowego systemu promocji gospodarczej oraz spójnej oferty inwestycyjnej obszaru.

W kontekście rozwoju turystyki warto zauważyć, że zarówno w Polsce jak i w województwie lubelskim, coraz bardziej popularny staje się trend slow travel - spokojny i kontemplacyjny styl podróżowania, związany z tożsamością i odkrywaniem miejsca. Turyści coraz częściej preferują zaciszne miejscowości, z dala od utartych szlaków, zachęcające do łączności z naturą oraz poznawania lokalnej kultury. Walory przyrodnicze oraz środowiskowe obszaru Doliny Zielawy, w połączeniu z bogactwem dziedzictwa kulturowego stwarzają możliwości do rozwoju usług świadczonych w zakresie rekreacji i turystyki ukierunkowanych na wypoczynek weekendowy oraz turystykę wiejską. Dolina Zielawy posiada duży potencjał do rozwoju turystyki wiejskiej, oferującej różne formy aktywnego wypoczynku powiązane z przyrodą, turystyką krajoznawczą, kulturową i etniczną, zdrowotną, wykorzystujące jednocześnie zasoby i walory wsi. Poprzez umiejętne wykorzystanie dostępnych zasobów kulturowych i naturalnych oraz dotychczasowych doświadczeń, na obszarze Doliny Zielawy istnieje możliwość stworzenia większej liczby kompleksowych produktów turystycznych, mających wpływ na rozwój turystyki, a w konsekwencji rozwój gospodarki i podniesienie poziomu życia mieszkańców gmin partnerskich.

2.4 Infrastruktura techniczna

Obszar Doliny Zielawy cechuje relatywnie słaba dostępność komunikacyjna, zarówno do stolicy województwa – Lublina, jak i Warszawy. Nadrzędny układ komunikacyjny obszaru stanowią korytarze drogi krajowej nr 63 oraz trzech dróg wojewódzkich (nr 812, nr 813 i nr 815). Wewnętrzna komunikację zapewniają drogi powiatowe i gminne.

Obszar boryka się ze złym stanem technicznym dróg i nieprzystosowaniem ich do wzrastającego natężenia ruchu i ciężkiego ruchu samochodowego. Niewystarczająca i słaba jakość infrastruktury drogowej wpływa na ograniczenia w dostępności komunikacyjnej części miejscowości, a także jest czynnikiem obniżającym aktywność gospodarczą, inwestycyjną oraz konkurencyjność obszaru. Analiza dostępności transportowej wykazuje, że na terenie Doliny Zielawy występują liczne obszary o utrudnionej dostępności funkcji lokalnych i ponadlokalnych, znajdujące się poza zasięgiem izochrony 30 minut dojazdu do miasta. Największe deficyty w tym zakresie obejmują tereny gmin: Sosnówka, Podedwórze i Wisznice, a także znaczne obszary gmin: Łomazy i Rossosz.

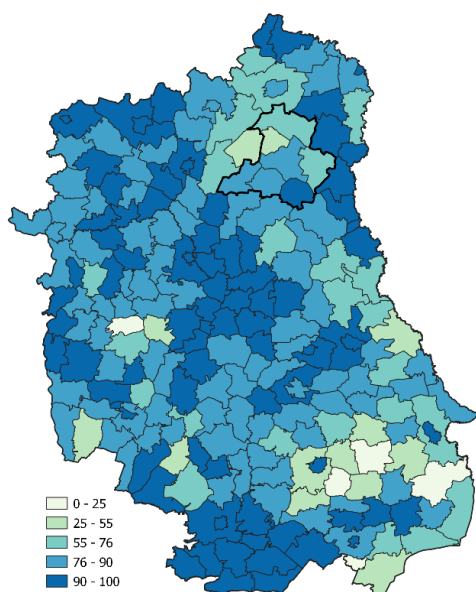
Jednocześnie dzięki inwestycjom w infrastrukturę drogową zrealizowanym w ostatnich latach, sytuacja związana z poprawą zewnętrznej i wewnętrznej dostępnością komunikacyjną Doliny Zielawy z roku na rok ulega znacznej poprawie.

Sieć komunikacji drogowej i kolejowej na obszarze Doliny Zielawy

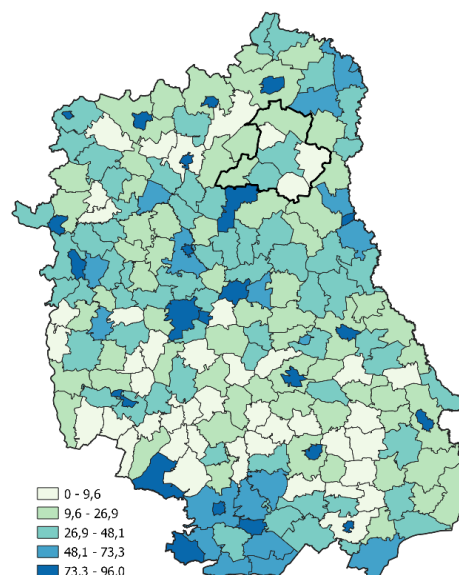
Źródło: Opracowanie własne.

Analizując poszczególne elementy infrastruktury technicznej należy wskazać, że na obszarze Doliny Zielawy odsetek ludności korzystającej z wodociągów w 2019 r. wynosi ponad 75% (wobec 88% w województwie), jednak stopień zwodociągowania na obszarze poszczególnych gmin partnerskich jest bardzo zróżnicowany i wahał się od 35% w gminie Rossosz do 95,0% w gminie Podedwórze. Zdecydowanie gorzej przedstawia się sytuacja w zakresie dostępu do sieci kanalizacyjnej – z kanalizacji korzysta bowiem 23% mieszkańców obszaru. Słabo rozwinięta sieć kanalizacyjna nie zapewnia właściwej ochrony zasobów środowiska.

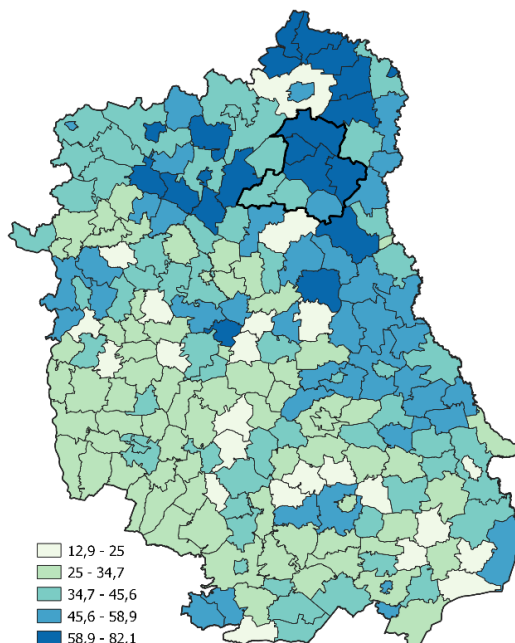
Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej w gminach województwa lubelskiego (%)

Źródło: Opracowanie własne.

Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w gminach województwa lubelskiego (%)

Na przestrzeni ostatnich lat należy dostrzec pozytywny wzrost poziomu pokrycia obszaru infrastrukturą szerokopasmową, umożliwiającą korzystanie z usług dostępu do Internetu o przepustowości co najmniej 30 Mb/s. Należy jednak zauważyć, że na terenie Doliny Zielawy nadal istnieje wiele miejsc (punktów adresowych), które nie znajdują się w zasięgu sieci dostępu do Internetu umożliwiającej świadczenie usług dostępowych o przepustowości co najmniej 30 Mb/s.

Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów w gminach województwa lubelskiego (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Na obszarze Doliny Zielawy odnotowuje się coroczny wzrost wytworzenia odpadów komunalnych. Ilość selektywnie zebranych odpadów jest bardzo zróżnicowana w poszczególnych gminach i zależy w dużym stopniu od tego, jak został zorganizowany przez władze lokalne system zbierania tego typu odpadów natomiast. Na uwagę zasługuje wskaźnik ilość selektywnie zebranych odpadów, który osiąga wysokie wartości na tle województwa lubelskiego.

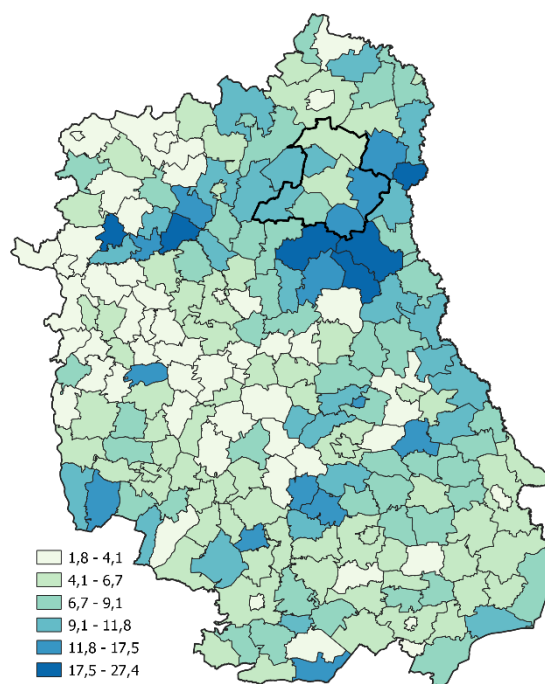
2.5 Infrastruktura społeczna

Dolina Zielawy charakteryzuje się dość dobrą dostępnością do infrastruktury społecznej. Istniejąca sieć przedszkoli i szkół podstawowych (mimo ich małej liczby) zabezpiecza aktualne potrzeby mieszkańców. W oparciu o analizę danych w ostatnich latach można zanotować znaczący wzrost uczniów szkół podstawowych. Odwrotny trend obserwuje się natomiast w odniesieniu do szkół ponadpodstawowych – zarówno liczba szkół ponadpodstawowych (zlikwidowano 5 szkół), jak i uczęszczających do nich uczniów znacznie się zmniejszyła (o 52 % w stosunku do roku 2010). Obserwowane od wielu lat trendy demograficzne mogą wpłynąć w najbliższym czasie na decyzje dotyczące zmian sieci placówek edukacyjnych, ale mogą również sprzyjać poprawie jakości nauczania. W kontekście sfery edukacji na obszarze Doliny Zielawy warto zwrócić uwagę również na następujące kwestie:

- spadająca liczba dzieci i młodzieży stwarza szanse poprawy warunków nauczania (mniejsze klasy, lepsza dostępność do nowoczesnych pomocy dydaktycznych);
- lepsze warunki nauczania nie przekładają się jednak bezpośrednio na wyniki nauczania; wynika z tego, że istotnym wyzwaniem dla obszaru Doliny Zielawy będzie zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych;

- zmiany struktury absolwentów szkół średnich (wzrost popularności techników kosztem szkół ogólnokształcących) są dobrym prognostykiem, świadczącym o podążaniu młodych ludzi za potrzebami rynku pracy.

Na terenie każdej z gmin partnerskich funkcjonują zakłady opieki zdrowotnej lub prywatne praktyki lekarskie, które świadczą usługi z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej. Na przestrzeni ostatnich ośmiu lat liczba porad lekarskich udzielonych na terenie Doliny Zielawy zmniejszyła się o ponad 10%. Stale się zmniejsza również liczba osób w regionie korzystających z pomocy społecznej, jednak z uwagi na obserwowane niekorzystne trendy demograficzne, zwiększeniu może ulec popyt na usługi opiekuńcze. Blisko o połowę zmniejszyła się również liczba rodzin otrzymujących zasiłki rodzinne. Należy jednak pamiętać, że obserwowany w ostatnim dziesięcioleciu spadek udzielonych porad lekarskich, liczby beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej czy liczby pobieranych zasiłków rodzinnych jest z jednej strony pozytywnym kierunkiem zmiany, jednak w dużej mierze może być konsekwencją zmniejszającej się populacji mieszkańców Doliny Zielawy. Należy nadal prowadzić działania zmierzające do niwelowania współzależnych przyczyn trudnej sytuacji życiowej, tj. bezrobocie, niepełnosprawność, długotrwała lub ciężka choroba, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, ubóstwo czy alkoholizm.

Udział beneficjentów pomocy społecznej w ogólnej liczbie ludności w gminach województwa lubelskiego (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Życie kulturalne na obszarze Doliny Zielawy tworzą przede wszystkim gminne ośrodki kultury. Jednostkami realizującymi zadania z zakresu kultury są również biblioteki publiczne i ich filie. Ponadto na obszarze Doliny Zielawy działalność prowadzą Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego w Romanowie oraz Muzeum Augusta Zamoyskiego w Jabłoniu. Obszar Doliny Zielawy charakteryzuje się natomiast relatywnie niewielką ofertą obiektów sportowych na swoim terenie.

W ostatnich latach obserwowana jest tendencja do zmiany formy uczestnictwa w kulturze z pasywnej na bardziej aktywną (spadek czytelnictwa przy jednoczesnym wzroście uczestnictwa w kołach, klubach i sekcjach działających przy instytucjach kultury), co świadczy o rosnącym zapotrzebowaniu na tego typu usługi (prawdopodobnie związanym ze starzeniem się społeczeństwa na obszarze Doliny Zielawy) oraz stanowi potencjał dla działalności obywatelskiej.

2.6 Jakość zarządzania

W ciągu ostatnich 10 lat można zaobserwować stopniowy wzrost dochodów gmin położonych na obszarze Doliny Zielawy. Wyjątkiem jest jedynie gmina Podedwórze, gdzie dochody gminy w porównaniu do roku 2009 były zmniejszone.

Średni dochód w przeliczeniu na 1 mieszkańca na terenie obszaru funkcjonalnego był zdecydowanie wyższy niż średni dochód na 1 mieszkańca w województwie lubelskim, powiecie bialskim oraz powiecie parczewskim. Najniższą wartość tego wskaźnika odnotowano w gminie Podedwórze. Gmina Podedwórze była też jedyną gminą partnerską, w której zaobserwowano spadek przedmiotowego wskaźnika na przestrzeni ostatnich 10 lat.

W strukturze wydatków gmin partnerskich wydatki bieżące stanowiły 77%, zaś wydatki majątkowe 23%. Najniższy udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem odnotowano w gminie Podedwórze. Gmina Podedwórze była też jedyną gminą analizowanego obszaru, w której w okresie ostatnich 10 lat zaobserwowano spadek wydatków.

Gminy tworzące obszar Doliny Zielawy aktywnie korzystały ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020, realizując projekty dotyczące efektywności energetycznej, odnawialnych źródeł energii, infrastruktury społecznej i rewitalizacji obszarów zdegradowanych oraz gospodarki wodno-ściekowej i gospodarki odpadami. Gminy partnerskie mają również doświadczenie w realizacji wspólnych przedsięwzięć we współpracy z partnerami zagranicznymi, w tym w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina.

3. Przesłanki opracowania Strategii

3.1 Samorządy gminne wobec nowych wyzwań społecznych i gospodarczych

Na przestrzeni lat 2019 - 2023 obserwujemy znaczną dynamikę zmian zachodzących w wielu obszarach życia społecznego i gospodarczego na poziomie województwa, kraju jak też europejskim. Skala tych zmian jest znacznie większa niż miało to miejsce w trakcie poprzedniej perspektywy finansowej UE 2014 – 2020, a ich wpływ na wiele obszarów funkcjonowania samorządów jest widoczny i znaczący.

Zmiany społeczne i gospodarcze spowodowane są przede wszystkim nasilającym się, globalnym kryzysem ekonomicznym, coraz silniej widocznymi efektami zmian klimatycznych, skutkami pandemii wirusa COVID19 oraz (począwszy od roku 2022) wpływem wojny w Ukrainie na gospodarkę europejską, krajową i lokalną.

Jednocześnie coraz bardziej dynamicznym procesom globalizacji i zachodzącym przez to zmianom geopolitycznym towarzyszą lokalne zmiany społeczne i ekonomiczne związane z intensywnym rozwojem gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach, procesem zapobiegania i dostosowania do zmian klimatycznych oraz starzeniem się społeczeństwa.

Tym samym liczba i skala oddziaływań czynników wpływających na funkcjonowanie samorządów gminnych wzrasta, zmienia się też charakter przewag konkurencyjnych jakimi dysponuje obszar Doliny Zielawy. Konsekwencją takiego stanu rzeczy są między innymi zmieniające się oczekiwania mieszkańców - głównych adresatów działań strategicznych władz samorządowych.

W związku z powyższym, w obszarach społecznych, gospodarczych i środowiskowych należało dokonać analizy danych, szczególnie w ramach tych funkcji i oddziaływań, które są istotne z punktu widzenia problemów i potencjałów rozwojowych całego obszaru Doliny Zielawy.

Prace te pozwoliły na sformułowanie wniosków ujętych w diagnozie, obejmujących najważniejsze kwestie dotyczące: środowiska, demografii i potencjału społecznego, rynku pracy, potencjału gospodarczego, infrastruktury technicznej i społecznej, zaspokajania potrzeb mieszkańców oraz jakości zarządzania i sytuacji finansowej gmin Doliny Zielawy.

W oparciu o zaktualizowane dane i wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru Doliny Zielawy oraz rekomendacje uzyskane w procesie współpracy z interesariuszami przeprowadzono analizę SWOT oraz określono kluczowe problemy, potencjały i kierunki rozwojowe obszaru.

Identyfikacja istotnych zjawisk i trendów oraz rezultaty powyższych prac pozwoliły na wypracowanie wizji, celów i kierunków działań rozwojowych, wskazujących główne obszary aktywności samorządów gminnych Doliny Zielawy w latach 2023 - 2030.

3.2 Polityka regionalna na poziomie krajowym i europejskim

Istotnym aspektem modelu polityki regionalnej kraju jest zwiększenie skuteczności planowania i realizacji działań rozwojowych oraz podniesienie jakości funkcjonowania instytucji publicznych. Konieczne staje się tym samym zwiększenie jakości planowania strategicznego oraz zapewnienie spójności dokumentów planistycznych.

Jednym z założeń w obecnym modelu polityki rozwoju regionalnego jest wzmocnienie roli wymiaru terytorialnego i podejścia zintegrowanego, które zakłada między innymi opracowanie dokumentów integrujących zagadnienia odnoszące się do wymiaru społecznego i gospodarczego, zapewnienie skutecznych mechanizmów realizacji planowanych przedsięwzięć oraz powiązanie działań podmiotów odpowiedzialnych za politykę rozwoju na danym obszarze. Stąd też ważnym elementem strategii jest 'system wdrażania' zaprojektowany zgodnie z kompetencjami ustawowymi gmin w oparciu o partycypacyjny model współpracy interesariuszy.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030) zakłada odejście od modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego, skupiającego działania rozwojowe przede wszystkim na największych aglomeracjach, i przejście na model odpowiedzialnego rozwoju - zrównoważonego społecznie i terytorialnie.

Zgodnie z KSRR 2030, w ramach modelu zrównoważonego terytorialnie „*polityka regionalna wspierać będzie zintegrowane interwencje wykorzystujące miejscowe zasoby i potencjały poszczególnych terytoriów oraz dostarczanie odpowiednich impulsów dla zainicjowania trwałego wzrostu i miejsc pracy w obszarach o mniej korzystnych uwarunkowaniach rozwojowych*”.

W praktyce KSRR 2030 zakłada odejście od wspierania całego kraju czy regionów w jednolity sposób na rzecz większego różnicowania interwencji w zależności od problemów i potencjałów poszczególnych obszarów. Takie podejście doprowadziło do wyznaczenia tzw. **obszarów strategicznej interwencji (OSI) na poziomie krajowym i regionalnym**.

Na poziomie krajowym - w ramach KSRR, wyznaczono Obszary Strategicznej Interwencji (wymagające wsparcia z poziomu krajowego) – **OSI obszary zagrożone trwałą marginalizacją**, obejmujące tereny o niekorzystnych uwarunkowaniach, dla których niezbędne jest wykształcenie zasobów służących eliminowaniu barier rozwojowych i pobudzeniu trwałego wzrostu. W obrębie tego OSI znalazły się wszystkie gminy leżące na obszarze Doliny Zielawy.

Na poziomie regionalnym wszystkie gminy Doliny Zielawy znajdują się w grupie samorządów, które zgodnie z typologią przyjętą w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 (SRWL)* zaliczają się do **OSI Polesie**.¹

¹ Szczegółowy opis uwarunkowań dotyczących Obszarów Strategicznej Interwencji został zawarty w Rozdziale 11. *Terytorialny wymiar wsparcia, obszary strategicznej interwencji*.

Jednocześnie KSRR 2030 silnie podkreśla konieczność stosowania zintegrowanego podejścia terytorialnego, które opiera się na dopasowaniu zakresu i narzędzi wsparcia dla danego obszaru do jego specyficznych potrzeb i potencjałów rozwojowych – wynikających ze strategii rozwoju ponadlokalnego.

W kontekście polityki spójności UE w perspektywie finansowej 2021 – 2027 jednym z pięciu Celów Polityki (CP) proponowanych przez Komisję Europejską jest Cel 5 - *Europa bliższa obywateli (zrównoważony rozwój obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych oraz inicjatywy lokalne)*, który ma być realizowany m.in. w oparciu o przedsięwzięcia partnerskie i zintegrowane. Natomiast w ramach pozostałych Celów Polityki przewidziano na poziomie regionalnym dedykowane wsparcie dla partnerstw samorządów zlokalizowanych w obrębie poszczególnych OSI.

Powyższe podejście znalazło odzwierciedlenie w Strategii, która ma nie tylko sprostać nowym wyzwaniom rozwojowym Doliny Zielawy, ale też wpisać się w kierunki i zasady polityki rozwoju oraz formy jej finansowania proponowane na poziomie regionalnym i krajowymi.

4. Zakres i metodyka opracowania Strategii

Regulacje prawne dotyczące prowadzenia polityki rozwoju na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym zostały w latach 2019 – 2023 znacznie zmodyfikowane. Do najważniejszych aktów prawnych w tym zakresie należą ustawy: o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027, a także ustawa o samorządzie gminnym.

W wyniku zmienionych regulacji wprowadzono m.in. nowe rozwiązania dotyczące trybu i zakresu opracowania strategii rozwoju ponadlokalnego. Spowodowało to konieczność dostosowania zakresu i trybu opracowania Strategii do obowiązujących przepisów i dobrych praktyk w zakresie opracowania dokumentów strategicznych.

Zakres i metodyka opracowania niniejszej Strategii oparta jest w znacznym stopniu o uwarunkowania i zasady **Innych Instrumentów Terytorialnych** będących „narzędziem” realizacji tzw. terytorialnego wymiaru wsparcia polityki spójności UE w latach 2021 – 2027 realizowanych w województwie lubelskim m.in. w granicach Obszarów Strategicznej Interwencji.

Uwarunkowania te odnoszą się przede wszystkim do: wymogów formalnych dotyczących zakresu i trybu opracowania Strategii, wymogów w zakresie powołania zinstytucjonalizowanej formy partnerstwa samorządów oraz wymogów dotyczących typów projektów możliwych do realizacji w ramach Strategii. Z uwagi na powyższe Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2023 – 2030 opracowana została na podstawie art. 10g ustawy o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r., poz. 40 t.j.). **Strategia pełni równocześnie funkcję Strategii Innych Instrumentów Terytorialnych**, zgodnie z art. 36 ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021 - 2027 (Dz. U. z 2022 r., poz. 1079). Jednocześnie zakres i tryb opracowania Strategii jest spójny z zapisami dokumentu pn. *Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027*, opracowanego przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej w sierpniu 2022 r.

Metodyka zastosowana w Strategii opiera się na poniższych zasadach, które odnoszą się zarówno do kolejnych etapów opracowania dokumentu, jak też do fazy wdrożeniowej Strategii:

▪ Model ekspercko – partycypacyjny

W pracach nad Strategią zastosowano model ekspercko – partycypacyjny zakładający wiodącą rolę ekspertów zewnętrznych oraz udział przedstawicieli interesariuszy w procesie opracowania i konsultowania dokumentu Strategii.

▪ **Analiza danych, wnioski i kierunki rozwojowe**

Dokonano analizy danych w obszarach społecznych, gospodarczych, środowiskowych i przestrzennych, pod kątem problemów i potencjałów rozwojowych Doliny Zielawy. Zidentyfikowano kluczowe zjawiska i trendy wpływające na rozwój obszaru.

Odpowiednio do zidentyfikowanych przewag konkurencyjnych sformułowano wnioski i określono wizję rozwoju obszaru oraz zdefiniowano cele strategiczne i cele operacyjne/kierunki działań, w taki sposób aby dać pierwszeństwo mobilizacji lokalnych czynników rozwoju. Określając kierunki działań, wskazano najważniejsze obszary aktywności samorządów Doliny Zielawy w latach 2023 – 2030. Jednocześnie definiując cele i kierunki działań strategicznych korzystano z dotychczasowych doświadczeń gmin związanych z planowaniem i wdrażaniem polityki rozwoju.

▪ **Koncentracja wsparcia**

Ograniczono liczbę obszarów rozwojowych i celów do takich, które w procesie tworzenia Strategii uznano za priorytetowe i mające decydujący wpływ na realizację wizji rozwoju Doliny Zielawy. W Strategii nie dążono zatem do tego, aby każdy obszar aktywności samorządów gminnych uznać za strategiczny. Nie oznacza to rezygnacji z bieżących działań samorządów, uznano jedynie, że część z nich ma mniejszy wpływ na osiągnięcie celów strategicznych.

▪ **Terytorialny wymiar wsparcia**

Zastosowano zasady wynikające z podejścia terytorialnego i zintegrowanego planowania – zidentyfikowano społeczne, gospodarcze, środowiskowe i przestrzenne powiązania funkcjonalne, które występują na terenie Doliny Zielawy oraz dostosowano zakres przedsięwzięć rozwojowych do specyfiki obszaru, tak aby były odpowiedzią na istniejące problemy i wyzwania. Skupiono się na tych funkcjach, które najbardziej wzmocnią potencjały rozwojowe i przewagi konkurencyjne obszaru. Jednocześnie bezpośredni wpływ na wybór kierunków działań i projektów miały ograniczenia i uwarunkowania wynikające ze specyfiki wdrażania Innych Instrumentów Terytorialnych.

▪ **Partycypacja społeczna**

Eksperti zewnętrzeni oraz przedstawiciele władz samorządowych realizowali proces opracowania Strategii zgodnie z dobrymi praktykami partycypacji społecznej i partnerstwa. Położono nacisk na uspołecznienie kolejnych etapów prac na Strategią. Zasadę partnerstwa i współpracy z interesariuszami zastosowano również przy określeniu systemu wdrażania Strategii.

▪ **System realizacji**

Opracowano przejrzysty system wdrażania Strategii w oparciu o kompetencje ustawowe oraz możliwości finansowe i organizacyjne gmin przy wykorzystaniu zasady partnerstwa i współpracy interesariuszy, uwzględniając elastyczność przyjętych rozwiązań, tak by zwiększyć sprawność realizacji Strategii i skuteczność wykorzystywania dostępnych źródeł finansowania.

▪ **Wybór kierunków działań i projektów**

Określenie kierunków działań rozwojowych i wybór projektów, które zapewnią osiągnięcie celów Strategii nastąpił we współpracy z interesariuszami w oparciu o proces partycypacji społecznej (warsztaty, konsultacje społeczne). Skupiono się na takich przedsięwzięciach, które rozwiązują istotne problemy Doliny Zielawy oraz wzmocniają i rozwijają potencjały obszaru. Ideą takich przedsięwzięć jest też partnerska współpraca samorządów gminnych zapewniająca efekt synergii, w taki sposób aby rezultaty i oddziaływanie projektów były większe i korzystniejsze niż jest to możliwe do osiągnięcia w projektach indywidualnych.

▪ **Polityka spójności 2021 - 2027**

Dostosowano rodzaj i zakres interwencji oraz system wdrażania Strategii do wyzwań i uwarunkowań perspektywy finansowej UE 2021 – 2027 opierając się na zasadach obowiązujących w unijnych, krajowych

i regionalnych dokumentach strategicznych i operacyjnych. Dotyczy to przede wszystkim zintegrowanego podejścia terytorialnego oraz identyfikacji takich celów rozwojowych, które są możliwe do osiągnięcia nie tylko poprzez projekty indywidualne ale też w ramach partnerskiej współpracy interesariuszy.

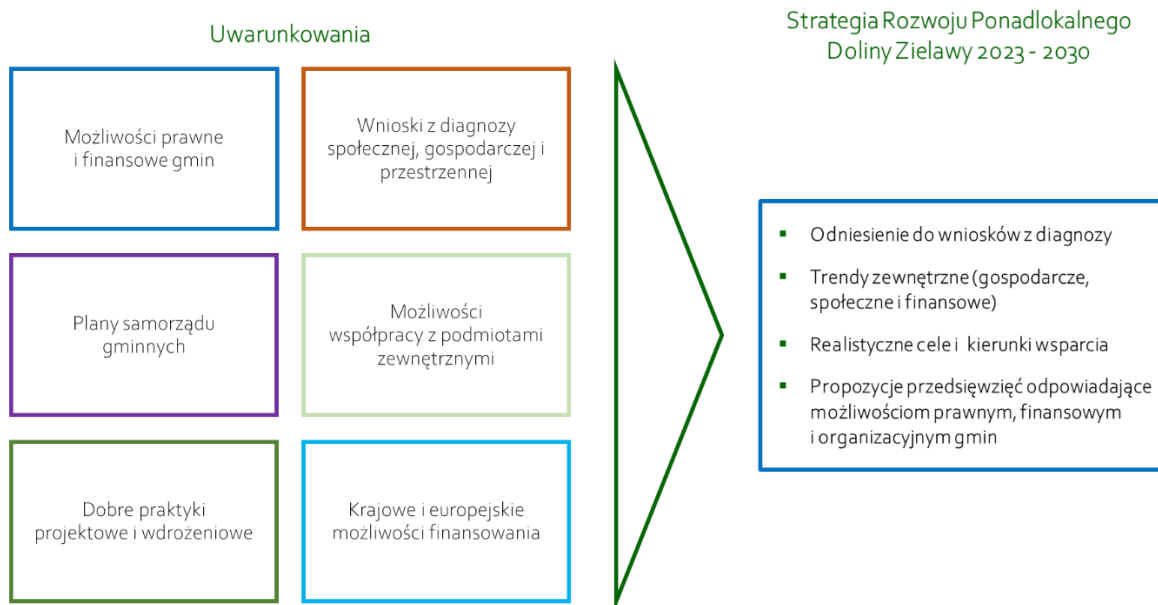
Przy wyborze przedsięwzięć strategicznych przewidzianych do realizacji w ramach Strategii uwzględniono zalecenia i ograniczenia dotyczące finansowania przedsięwzięć w formule Innych Instrumentów Terytorialnych, określone przez Instytucję Zarządzającą Programem Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 -2027.

▪ **Spójność z celami polityki regionalnej na poziomie województwa i kraju**

Zachowano zgodność z założeniami polityki regionalnej Państwa tak aby Strategia była spójna z kierunkami, obszarami interwencji i celami określonymi w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030, Umowie Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 oraz Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030, szczególnie w zakresie wymiaru terytorialnego i zintegrowanego podejścia do prowadzenia polityki rozwoju.

▪ **Podejście realistyczne**

W trakcie prac koncentrowano się na tym aby dokument Strategii pozostał realistyczny – zarówno w kontekście celów, jak również kierunków działań i propozycji przedsięwzięć do realizacji przyjęto następujące podejście:

Źródło: opracowanie własne

▪ **Finansowanie propozycji przedsięwzięć wynikających ze strategii**

Strategia zawiera zestawienie źródeł finansowania zidentyfikowanych przedsięwzięć rozwojowych. Należy jednocześnie podkreślić, że ostateczne rozstrzygnięcia dotyczące zakresu, kosztów i harmonogramów realizacji poszczególnych projektów uzależnione będą od bieżącej dostępności i zasad określonych dla zewnętrznych źródeł finansowania, przede wszystkim w zakresie kwalifikowalności wsparcia z funduszy europejskich w latach 2021 – 2027. Proces ten wymaga dobrej organizacji współpracy gmin Doliny Zielawy i długofalowej konsekwencji w działaniu poszczególnych samorządów.

▪ **Logika interwencji Strategii**

W Strategii przyjęto logikę interwencji, w której celom i odpowiadającym im priorytetom/kierunkom działań przypisano odpowiednie rezultaty i wskaźniki oraz propozycje projektów do realizacji:

Źródło: Opracowanie własne.

5. Analiza SWOT

Narzędziem zastosowanym do przeprowadzenia oceny strategicznej obszaru Doliny Zielawy jest analiza SWOT – zestawienie uwarunkowań wewnętrznych - mocnych i słabych stron (odpowiednio: *strengths* oraz *weaknesses*) oraz określenie zewnętrznych szans i zagrożeń rozwojowych (*opportunities* oraz *threats*). Metoda ta umożliwia zebranie oraz usystematyzowanie informacji o wewnętrznym potencjale Doliny Zielawy, jak również dostrzeganych barierach, zwracając jednocześnie uwagę na pojawiające się w otoczeniu szanse oraz zagrożenia mające wpływ na funkcjonowanie i rozwój obszaru.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ol style="list-style-type: none"> 1. Rosnąca rozpoznawalność marki i obszaru „Dolina Zielawy”. 2. Dobra dostępność do międzynarodowej drogowej infrastruktury logistycznej (Kukuryki, Terespol, Sławatycze). 3. Poprawiająca się jakość zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej obszaru, odpowiednia gęstość sieci dróg gminnych i powiatowych. 4. Korzystna struktura obszarowa gospodarstwa rolnych umożliwiająca zwiększenie skali i opłacalności produkcji. 5. Najwyższą w województwie towarowość gospodarstw rolnych. 6. Dobre zaplecze organizacyjne (działające grupy producenckie) i surowcowe dla rozwoju przetwórstwa owoców i warzyw. 7. Czyste i nieskażone środowisko – potencjał rozwoju upraw ekologicznych. 8. Specjalizacja rolnicza w produkcji ziół (m.in. udział w projektach innowacyjnych dotyczących uprawy ziół). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Niekorzystna sytuacja demograficzna (ujemne saldo migracji, starzenie się społeczeństwa, depopulacja, utrzymująca się niekorzystna struktura wiekowa). 2. Niewystarczający poziom kwalifikacji zawodowych, niska aktywność zawodowa, odpływ wykształconej kadry do większych ośrodków gospodarczych. 3. Zły stan techniczny systemów melioracyjnych. 4. Mała ilość przedsiębiorców działająca w branżach pozarolniczych. 5. Brak lokalnych zakładów przetwórstwa owoców i warzyw. 6. Znaczna odległość do dużych ośrodków gospodarczych. 7. Brak kompleksowej systemu promocji gospodarczej oraz oferty inwestycyjnej i turystycznej (tereny inwestycyjne, oferta dla inwestorów, turystyka). 8. Niewystarczające wykorzystanie na potrzeby ruchu turystycznego potencjału przestrzeni publicznych oraz powstałej oferty rekreacyjnej.

<ol style="list-style-type: none"> 9. Duży potencjał dla rozwoju energetyki pochodzącej ze źródeł odnawialnych (fotowoltaika). 10. Funkcjonowanie certyfikowanego Klastra Energii Doliny Zielawy. 11. Różnorodne i cenne przyrodniczo środowisko naturalne i krajobrazowe (w tym sieć hydrograficzna) – atrakcyjność turystyczna obszaru. 12. Istniejące szlaki turystyczne, ścieżki rowerowe, szlaki kajakowe oraz przestrzenie publiczne i rekreacyjne. 13. Obecność produktów turystycznych (np. Kraina Rumianku) oraz lokalnych produktów spożywczych. 14. Dostępność zbiorników retencyjnych i kompleksów leśnych jako potencjał do rozwoju turystyki. 15. Obiekty dziedzictwa kulturowego oraz ciekawa historia obszaru, wynikająca z przenikania się kultur. 16. Duże doświadczenie gmin partnerskich we współpracy przy realizacji wspólnych przedsięwzięć (w tym w ramach programu PWT PL-BY-UA). 17. Rosnąca świadomość lokalnej społeczności nt. specyfiki obszaru oraz identyfikacja mieszkańców z marką „Dolina Zielawy” (spójna tożsamość). 18. Rozwój infrastruktury społecznej (w tym rozpoczęte inwestycje) oraz kulturalnej i sportowo-rekreacyjnej, służącej aktywizacji i poprawie jakości życia mieszkańców. 19. Rosnące zaufanie do administracji samorządowej mieszkańców obszaru. 20. Rosnąca aktywność społeczna, wzrost znaczenia organizacji pozarządowych i społeczności lokalnych w podejmowaniu decyzji dot. rozwoju obszaru. 	<ol style="list-style-type: none"> 9. Trudna sytuacja na rynku pracy (zmniejszająca się liczba osób aktywnych zawodowo - możliwe problemy z zapewnieniem wykwalifikowanych pracowników). 10. Brak zintegrowanego systemu promocji i certyfikacji produktów lokalnych. 11. Nieprzystosowanie parametrów technicznych części dróg do obecnych i przyszłych obciążeń. 12. Deficyty w zakresie bezpieczeństwa ruchu drogowego (oświetlenie ulic, chodniki, ciągi pieszo-rowerowe, pobocza). 13. Zły stan lub brak infrastruktury publicznej w lokalizacjach peryferyjnych (drogi, kanalizacja, internet). 14. Niedobór transportu zbiorowego w lokalizacjach peryferyjnych. 15. Wysokie bezrobocie ukryte w rolnictwie oraz trudności w obszarze aktywizacji zawodowej. 16. Niedostatecznie rozwinięta baza noclegowa i gastronomiczna dobrej jakości. 17. Brak aktualnych dokumentów planistycznych w części gmin jako bariera dla podejmowania decyzji inwestycyjnych. 18. Problemy z dostępem do zaawansowanych e-usług publicznych oraz niskie kompetencje cyfrowe osób 50+. 19. Brak lokalizacji przedsiębiorstw branż wiodących. 20. Brak skutecznych instytucji otoczenia biznesu oraz kompleksowego wsparcia i doradztwa dla lokalnych przedsiębiorców.
<p>SZANSE</p>	<p>ZAGROŻENIA</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Wzrost znaczenia oraz rozwój infrastruktury energetyki odnawialnej (utworzenie klastra energii i dążenie do samowystarczalności energetycznej). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Spadek efektywności produkcji rolniczej oraz postępujące zagrożenie dla cennych walorów środowiska przyrodniczego spowodowane zmianami klimatu oraz złym stanem systemów melioracyjnych.

<ol style="list-style-type: none"> 2. Rozwój przetwórstwa spożywczego – skrócenie łańcucha dostaw, produkcja żywności o wysokiej jakości. 3. Wsparcie dla działań dot. modernizacji i specjalizacji rolnictwa (w tym rolnictwo ekologiczne i specjalistyczne oraz wykorzystanie nowoczesnych technologii zarządzania uprawami). 4. Współpraca z ośrodkami akademickimi w zakresie nowoczesnych technologii w rolnictwie oraz planowaniu przestrzennym. 5. Rozwój marki „Dolina Zielawy” i powiązanie z konkretnymi produktami - przetwórstwo owoców i warzyw / turystyka / produkty lokalne. 6. Wzrost znaczenia marki i produktów lokalnych dla mieszkańców obszaru (system certyfikacji, promocji i dystrybucji). 7. Promocja produktów turystycznych, rolniczych, lokalnych oraz wspólnych inicjatyw – zintegrowany portal internetowy Doliny Zielawy. 8. Rozwój infrastruktury i usług dedykowany osobom starszym - srebrna gospodarka (sprzyja temu sytuacja demograficzna, walory ekologiczne i środowiskowe oraz możliwość wykorzystania ziołolecznictwa). 9. Wykorzystanie szans rozwoju gmin i ich społeczności poprzez realizację wspólnych projektów i programów współpracy - projekty partnerskie (m.in. w ramach współpracy transgranicznej), adaptacja dobrych praktyk. 10. Dynamiczny rozwój e-usług publicznych (administracja, edukacja, ochrona zdrowia). 11. Realizacja inwestycji publicznych mających na celu spadek bezrobocia i wzrost dochodów gmin (np. zakłady opiekuńczo - lecznicze). 12. Rozwój technologii umożliwiających pracę zdalną oraz wzrost znaczenia pracy zdalnej, pozwalający na pobyt na obszarach położonych peryferyjnie, lecz atrakcyjnych jako miejsce zamieszkania. 13. Wykorzystanie położenia przygranicznego jako szansy dla rozwoju gospodarki (w tym turystyki). 	<ol style="list-style-type: none"> 2. Brak systemowych rozwiązań dotyczących skrócenia łańcucha dostaw produktów rolniczych (przetwórstwo i dystrybucja). 3. Spadek intensywności powstawania i rozwoju przedsiębiorstw o charakterze pozarolniczym. 4. Utrzymujące się negatywne trendy demograficzne (zakłócenia lokalnych rynków pracy, zmiana profilu usług publicznych na skutek starzenia się społeczeństwa, rosnące koszty utrzymania infrastruktury społecznej, wpływ na politykę inwestycyjną JST, zanikanie więzi społeczno – kulturowych). 5. Zwiększające się obciążenia budżetów JST przy jednoczesnym zmniejszeniu dochodów (spadek wielkości nadwyżki operacyjnej, mniejsze nakłady na inwestycje związane z poprawą stanu infrastruktury i usług publicznych, większe wydatki na energię, oświatę, służbę zdrowia i gospodarkę odpadami). 6. Brak mocy przyłączeniowych do sieci energetycznej w kontekście rozwoju energetyki słonecznej. 7. Zapewnienie w dłuższym horyzoncie czasu konsekwentnych i profesjonalnych działań oraz finansowania rozwoju marki „Dolina Zielawy”. 8. Niewystarczająca świadomość ekologiczna mieszkańców związana z przeciwdziałaniem zmianom klimatu. 9. Niejednoznaczne i zmieniające się regulacje prawne dot. sprzedaży produktów lokalnych. 10. Zmiana systemu finansowania inwestycji w ramach polityki spójności UE 2021 – 2027 (zmniejszony poziom finansowania UE, więcej instrumentów zwrotnych). 11. Rosnąca ilość programów i form wsparcia UE nie uwzględniających specyfiki i potrzeb obszaru oraz nadmierna biurokracja. 12. Trudne do przewidzenia skutki społeczne i ekonomiczne globalnego kryzysu gospodarczego, zmian klimatycznych oraz uwarunkowań wynikających z wojny w Ukrainie i pandemii COVID-19.
--	---

<ol style="list-style-type: none"> 14. Wykorzystanie istniejących terenów inwestycyjnych. 15. Rozwój infrastruktury systemu melioracji – zwiększenie efektywności rolnictwa. 16. Zapewnienie wysokiej jakości kształcenia (matury) w lokalnych placówkach edukacyjnych. 17. Wzrost znaczenia i rozwój dostosowanego do rynku pracy szkolnictwa branżowego i ustawicznego. 18. Poprawa warunków do nauczania (spadająca liczba dzieci i młodzieży = mniejsze klasy = lepsza dostępność do nowoczesnych narzędzi edukacyjnych). 19. Wzrost znaczenia aktywizacji zawodowej (działalność pozarolnicza, osoby starsze) w kontekście negatywnych trendów demograficznych. 20. Wzrost udziału mieszkańców w inicjatywach społecznych (zwiększenie wpływu na podejmowane decyzje), wzrastająca aktywność obywatelska. 21. Realizacja polityki zrównoważonego rozwoju na poziomie krajowym – wsparcie dla obszarów w trudnej sytuacji społ. – gosp. 22. Dostępność funduszy UE wspierających przedsiębiorczość, tworzenie miejsc pracy, B+R, cyfryzację, gospodarkę niskoemisyjną i energetykę odnawialną. 23. Zapotrzebowanie i moda na unikatową, kompleksową ofertę turystyczną i usługową, bazującą na produktach lokalnych. 24. Niestabilna sytuacja w typowych destynacjach turystycznych (efekt COVID-19, wzrost cen, tłok, zmiana preferencji).	
--	--

6. Misja i wizja Doliny Zielawy

Misja Doliny Zielawy w zwięzły sposób opisuje istotę działań samorządów gminnych i podstawowe funkcje do wypełnienia na rzecz zaspokojenia potrzeb mieszkańców. Misja określa też rolę władz samorządowych w procesie rozwoju wspólnoty lokalnej, w którym administracja gmin pełni rolę inicjatora przedsięwzięć rozwojowych podejmowanych przez podmioty publiczne, organizacje społeczne i przedsiębiorców. Jednocześnie gminy Doliny Zielawy (działając indywidualnie lub w partnerstwie) są realizatorem własnych projektów uwzględniających potencjały, problemy oraz możliwości prawne, organizacyjne i finansowe samorządów.

Realizacji celów rozwojowych towarzyszy zmieniający się i rosnący poziom wymagań i oczekiwań różnych środowisk i grup społecznych dążących do tego aby obszar Doliny Zielawy był regionem przyjaznym mieszkańcom i inwestorom, a także obszarem nowoczesnym, dynamicznym, innowacyjnym, oferującym atrakcyjne miejsca pracy oraz dobre warunki do życia i samorealizacji. Jednocześnie plany i bieżące działania gmin muszą uwzględniać nowe wyzwania zewnętrzne, na które samorzady powinny reagować, niwelując zagrożenia i wykorzystując swoje szanse rozwojowe.

Misja Doliny Zielawy

Tworzenie warunków harmonijnego rozwoju gospodarczego, społecznego i przestrzennego we współpracy z interesariuszami w oparciu o lokalne potencjały, specjalizacje produkcji i potrzeby mieszkańców, z poszanowaniem środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego.

Wizja rozwoju Doliny Zielawy jest projekcją pożądanego stanu rzeczywistości lokalnej w perspektywie 2030 roku. Określa stan docelowy, do którego dąży wspólnota gmin obszaru, tj. mieszkańcy, władze samorządowe gmin oraz partnerzy społeczni i gospodarczy, wykorzystując przy tym możliwości płynące z własnych atutów oraz szans pojawiających się w otoczeniu. Wizja ukierunkowana jest perspektywicznie, określając cel do jakiego zmierza Dolina Zielawy i wskazując zasadniczy kierunek podejmowanych działań.

Wizja Doliny Zielawy

W roku 2030 Dolina Zielawy jest bezpiecznym i przyjaznym miejscem do zamieszkania, pracy, rozwoju i wypoczynku, rozwija konkurencyjność nowoczesnego rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego, jest obszarem atrakcyjnym turystycznie wykorzystującym potencjał przyrodniczy i kulturowy. Nowoczesne usługi publiczne i infrastruktura podnoszą jakość życia i atrakcyjność inwestycyjną. Odpowiedzialna polityka społeczna i ochrony zdrowia stopniowo zmniejsza negatywne trendy demograficzne.

7. Cele strategiczne i kierunki działań

Cele strategiczne oraz kierunki działań, które będą podejmowane dla osiągnięcia celów strategicznych określono w oparciu o:

- kompetencje ustawowe gmin Doliny Zielawy oraz aspekty organizacyjne i możliwości finansowe,
- wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru,
- wnioski z analizy silnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń (SWOT),
- efekty prac warsztatów tematycznych,
- analizę procesów zewnętrznych zachodzących na poziomie regionalnym i krajowym,
- komplementarność z celami polityki regionalnej na poziomie regionalnym i rajowym.

Cel strategiczny 1

WZROST JAKOŚCI ŻYCIA I SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

Kierunki działań:

- 1.1 Podniesienie jakości usług i infrastruktury pomocy społecznej i ochrony zdrowia
- 1.2 Podniesienie jakości edukacji, wyrównywanie szans edukacyjnych, aktywizacja dzieci i młodzieży
- 1.3 Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego
- 1.4 Wzmocnienie kapitału społecznego i rozwój przedsiębiorstw społecznych
- 1.5 Poprawa dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami
- 1.6 Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom
- 1.7 Wspieranie procesów rewitalizacji oraz poprawa jakości i dostępności infrastruktury rekreacyjnej i sportowej

Cel strategiczny 2

ADAPTACJA DO ZMIAN KLIMATU I ZRÓWNOWAŻONA PRZESTRZEŃ

Kierunki działań:

- 2.1 Zwiększenie wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych
- 2.2 Wspieranie efektywności energetycznej
- 2.3 Zrównoważona gospodarka wodno – ściekowa
- 2.4 Wspieranie gospodarki o obiegu zamkniętym
- 2.5 Ochrona przyrody, edukacja i promocja postaw ekologicznych
- 2.6 Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych, poprawa dostępu do internetu szerokopasmowego

Cel strategiczny 3

WZROST KONKURENCYJNOŚCI I ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ

Kierunki działań:

- 3.1 Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej Doliny Zielawy
- 3.2 Wsparcie dla rozwoju lokalnej gospodarki i przedsiębiorczości
- 3.3 Poprawa dostępności komunikacyjnej obszarów gospodarczych i peryferyjnych

8. Oczekiwane rezultaty planowanych działań oraz wskaźniki ich osiągnięcia

Określając poniższe rezultaty i wskaźniki planowanych kierunków działań uwzględniono następujące uwarunkowania:

- możliwości prawne, organizacyjne i finansowe samorządów gminnych,
- dostępność danych monitoringowych,
- plany i oczekiwania interesariuszy,
- możliwości współpracy w realizacji projektów partnerskich,
- dobre praktyki projektowe i wdrożeniowe,
- uwarunkowania wynikające z krajowych i regionalnych dokumentów strategicznych i operacyjnych.

Pomiar wartości wskaźników osiągnięcia celów strategicznych nastąpi dwukrotnie:

– w roku 2027 i w roku 2031.

CEL STRATEGICZNY I: WZROST JAKOŚCI ŻYCIA I SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

Kierunek działania 1.1	Podniesienie jakości usług i infrastruktury pomocy społecznej i ochrony zdrowia	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
<ul style="list-style-type: none"> - Rozwój infrastruktury pomocy społecznej i ochrony zdrowia, - Zmniejszenie nierówności społecznych w dostępie do usług pomocy społecznej i opieki zdrowotnej, - Poprawa jakości i dostępności do świadczeń zdrowotnych i pomocy społecznej dla mieszkańców Doliny Zielawy, - Dopuszczenie w nowoczesny sprzęt i aparaturę medyczną. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba wspartych obiektów, w których realizowane są usługi społeczne i działalność lecznicza ↗ - Liczba zrealizowanych projektów z zakresu pomocy społecznej i ochrony zdrowia ↗ - Liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych placówek opieki zdrowotnej ↗ - Liczba mieszkańców, którzy skorzystali z programów polityki społecznej ↗ - Liczba osób, dla których w wyniku udziału w programach społecznych, zlikwidowane lub zmniejszone zostały bariery umożliwiające uczestnictwo w życiu społecznym, zawodowym ↗ 	

Kierunek działania 1.2	Podniesienie jakości edukacji, wyrównywanie szans edukacyjnych, aktywizacja dzieci i młodzieży.	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
<ul style="list-style-type: none"> - Dostosowywanie funkcjonowania placówek oświatowych do zmieniających się uwarunkowań demograficznych i organizacyjno-prawnych, - Poprawa stanu infrastruktury oświatowej, - Polepszenie warunków kształcenia dla uczniów i nauczycieli, 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba zmodernizowanych placówek oświatowych ↗ - Liczba uczniów i nauczycieli, którym w wyniku realizowanych projektów polepszyły się warunki kształcenia ↗ 	

<ul style="list-style-type: none"> - Poprawa warunków dla rozwoju kształcenia praktycznego, - Poprawa wyposażenia szkół w nowoczesny sprzęt dydaktyczny i służący nauce zawodu, - Zapewnienia równego startu edukacyjnego oraz powszechnego dostępu do usług publicznych systemu edukacji. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba zmodernizowanych lub nowo powstałych pracowni ↗ - Liczba nowo zakupionych pomocy dydaktycznych, sprzętu i oprogramowania ↗ - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami ↗ - Liczba zajęć dodatkowych rozwijających kompetencje uczniów ↗ - Liczba uczniów objętych działaniem poradni psychologiczno - pedagogicznych ↗
---	---

Kierunek działania 1.3	Zwiększenie atrakcyjność obiektów kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend
<ul style="list-style-type: none"> - Poprawa stanu technicznego obiektów kultury i obiektów zabytkowych, - Upowszechnianie wartości dziedzictwa kulturowego, - Doposażenie w nowoczesny sprzęt, doskonalenie oferty kultury, - Dostosowanie obiektów kultury do obecnych standardów i norm architektonicznych, - Poprawa atrakcyjności turystycznej Doliny Zielawy. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba obiektów i instytucji kultury objętych wsparciem ↗ - Liczba osób odwiedzających muzea i placówki kultury ↗ - Liczba przedsięwzięć z zakresu prac restauratorskich/konserwatorskich, przy zabytkach ruchomych i nieruchomych ↗ - Liczba zrealizowanych przedsięwzięć z zakresu kultury ↗

Kierunek działania 1.4	Wzmocnienie kapitału społecznego i rozwój przedsiębiorstw społecznych
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend
<ul style="list-style-type: none"> - Rozwój ekonomii społecznej, - Integracja zawodowa i społeczna osób zagrożonych marginalizacją, - Tworzenie miejsc pracy, - Świadczenie usług społecznych użyteczności publicznej. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba przedsięwzięć z zakresu wsparcia przedsiębiorstw społecznych i podmiotów działających w sferze pożytku publicznego ↗ - Ilość osób objętych projektami na rzecz włączenia społeczno - gospodarczego społeczności marginalizowanych ↗

Kierunek działania 1.5	Poprawa dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend
<ul style="list-style-type: none"> - Zwiększenie stopnia dostępności do infrastruktury i usług publicznych dla osób ze szczególnymi potrzebami. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba przedsięwzięć dotyczących zapewnienia standardów dostępności architektonicznej, cyfrowej i informacyjnej ↗ - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami ↗

Kierunek działania 1.6	Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
<ul style="list-style-type: none"> - Podniesienie jakości działania służb ratowniczo – gaśniczych poprzez zakup nowoczesnego sprzętu i modernizację obiektów, - Wzrost kompetencji i sprawność funkcjonowania jednostek ratowniczo – gaśniczych, - Wzrost poziomu bezpieczeństwa mieszkańców. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba zrealizowanych projektów dotyczących modernizacji, budowy, przebudowy i remontu, obiektów oraz zakupu sprzętu i wyposażenia ↗ - Liczba przeprowadzonych akcji ratowniczo – gaśniczych ↗ 	

Kierunek działania 1.7	Wspieranie procesów rewitalizacji oraz poprawa jakości i dostępności infrastruktury rekreacyjnej i sportowej	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
<ul style="list-style-type: none"> - Wyprowadzanie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, - Nadanie obiektom nowych funkcji społecznych i gospodarczych, - Poprawa jakości i dostępności mieszkańców do infrastruktury sportowej i rekreacyjnej, - Poprawa dostępności, funkcjonalności i estetyki obiektów i przestrzeni publicznych, - Wzrost atrakcyjności przestrzeni publicznych związanej z rekreacją i odpoczynkiem. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba Gminnych Programów Rewitalizacji zatwierdzonych przez Rady Gmin ↗ - Liczba wybudowanych / zmodernizowanych obiektów sportowych ↗ - Liczba wybudowanych / zmodernizowanych obiektów rekreacyjnych ↗ - Liczba projektów z zakresu modernizacji i zagospodarowania obiektów i przestrzeni publicznych oraz małej infrastruktury ↗ 	

CEL STRATEGICZNY II: ADAPTACJA DO ZMIAN KLIMATU I ZRÓWNOWAŻONA PRZESTRZEŃ

Kierunek działania 2.1	Zwiększenie wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
<ul style="list-style-type: none"> - Efektywne wykorzystanie energii elektrycznej i ciepłej ze źródeł odnawialnych, - Wzrost ilości energii produkowanej ze źródeł odnawialnych, - Zmniejszenie zapotrzebowania na energię i kosztów bieżących utrzymania budynków, 	<ul style="list-style-type: none"> - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii elektrycznej lub ciepłej ze OZE ↗ - Liczba wybudowanych / zmodernizowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej lub ciepłej z OZE ↗ - Liczba wspartych społeczności energetycznych działających w zakresie OZE ↗ 	

- Redukcja emisji zanieczyszczeń oraz oprawa stanu środowiska w zakresie jakości powietrza.	- Liczba obiektów, w których zainstalowano jednostki wytw. energii elektrycznej lub ciepłej z OZE ↗
---	---

Kierunek działania 2.2 Wsparcie efektywności energetycznej	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend
<ul style="list-style-type: none"> - Zwiększenie efektywności energetycznej oraz zmniejszenie energochłonności budynków użyteczności publicznej, - Poprawa bilansu energetycznego budynków poprzez zmniejszenie zapotrzebowania na energię, - Wzrost ilości energii elektrycznej i ciepłej wytworzonej z OZE, - Redukcja emisji zanieczyszczeń oraz zmniejszenie kosztów bieżących utrzymania budynków. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba budynków publicznych o udoskonalonej charakterystyce energetycznej ↗ - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii elektrycznej lub ciepłej ze OZE ↗ - Liczba wybudowanych / zmodernizowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej lub ciepłej z OZE ↗ - Liczba obiektów, w których dokonano wymiany źródeł ciepła i energii ↗ - Liczba zmodernizowanych energooszczędnych punktów oświetlenia ulicznego ↗

Kierunek działania 2.3 Zrównoważona gospodarka wodno - ściekowa	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend
<ul style="list-style-type: none"> - Poprawa efektywności systemów zaopatrzenia w wodę oraz odprowadzania ścieków, - Zwiększenie liczby mieszkańców podłączonych do zmodernizowanych lub zbudowanych systemów zaopatrzenia w wodę i odprowadzania ścieków, - Poprawa sytuacji w zakresie małej retencji. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba projektów z zakresu budowy i modernizacji systemów wodociągowych i kanalizacyjnych (w tym kanalizacja deszczowa) ↗ - Długość wybudowanej / zmodernizowanej sieci wodociągowej / kanalizacyjnej ↗ - Liczba osób przyłączonych do zmodernizowanych lub zbudowanych systemów zaopatrzenia w wodę i odprowadzania ścieków ↗ - Wielkość ładunku ścieków poddanych ulepszonemu oczyszczaniu ↗ - Pojemność obiektów małej retencji ↗

Kierunek działania 2.4 Wsparcie gospodarki o obiegu zamkniętym	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend
<ul style="list-style-type: none"> - Poprawa organizacji funkcjonowania systemu gospodarki odpadami komunalnymi, - Wzrost ilości odpadów zbieranych selektywnie, - Ponowne wykorzystanie odpadów biodegradowalnych. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba projektów z zakresu gospodarki odpadami ↗ - Liczba osób objętych selektywnym zbieraniem odpadów komunalnych ↗ - Ilość odpadów zbieranych selektywnie ↗ - Liczba wspartych punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych ↗

	- Liczba projektów dot. wytwarzania nawozów organicznych z selektywnie zebranych odpadów biodegradowalnych ↗
--	--

Kierunek działania 2.5	Ochrona przyrody, edukacja i promocja postaw ekologicznych
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend
<ul style="list-style-type: none"> - Edukacja i promocja zachowań ekologicznych sprzyjających zwiększeniu świadomości o zmianach klimatu, racjonalnym korzystaniu z zasobów środowiskowych i ochronie zasobów nieodnawialnych, - Aktywizację mieszkańców w działania mające na celu ochronę środowiska naturalnego, - Podniesienie poziomu świadomości ekologicznej, kształtowanie postaw ekologicznych społeczeństwa, - Wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba organizowanych inicjatyw i imprez związanych z kształtowaniem postaw proekologicznych ↗ - Liczb osób uczestniczących w organizowanych przedsięwzięciach proekologicznych ↗ - Liczba wspartych obiektów związanych z ochroną przyrody ↗ - Liczba obiektów infrastruktury na cele ukierunkowania ruchu turystycznego albo edukacji przyrodniczej ↗

Kierunek działania 2.6	Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych, poprawa dostępu do internetu szerokopasmowego
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend
<ul style="list-style-type: none"> - Rozwój e-administracji i e-usług publicznych, - Zapewnienie jak największej liczby wysokiej jakości usług publicznych dostępnych na najwyższych poziomach dojrzałości, - Wzrost liczby użytkowników nowych i zmodernizowanych publicznych usług, produktów i procesów cyfrowych, - Modernizacja zaplecza teleinformatycznego zapewniająca tworzenie i implementację nowoczesnych systemów e-administracji, - Wzrost zainteresowania obywateli i przedsiębiorców powszechnym korzystaniem z e- usług publicznych, - Podniesienie kompetencji administracji w zakresie e-usług publicznych. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba podmiotów wspartych w zakresie rozwoju usług, produktów i procesów cyfrowych ↗ - Liczba podmiotów, które udostępniły informacje sektora publicznego on-line ↗ - Liczba usług publicznych udostępnionych online o stopniu dojrzałości co najmniej 4 (transakcja) ↗ - Odsetek spraw realizowanych elektronicznie ↗ - Odsetek obywateli realizujących usługi publiczne on-line ↗ - liczba pracowników instytucji publicznych, która podniosła swoje kompetencje w zakresie e-usług publicznych ↗

CEL STRATEGICZNY III: WZROST KONKURENCYJNOŚCI I ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ

Kierunek działania 3.1	Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej Doliny Zielawy	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
<ul style="list-style-type: none"> - Wzrost atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej Doliny Zielawy, - Dostosowanie infrastruktury turystycznej do wymaganych przez turystów standardów i norm, - Poprawa dostępności miejsc i obszarów turystycznych i rekreacyjnych, - Wsparcie rozwoju marki terytorialnej Doliny Zielawy, - Rozwój produktów turystycznych i integracja oferty turystycznej w oparciu o atrakcje przyrodnicze, krajobrazowe, kulturowe i produkty lokalne. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba przedsięwzięć związanych z modernizacją i budową infrastruktury turystycznej ↗ - Liczba lokalizacji turystycznych, które poprawiły dostępności i atrakcyjności dzięki realizacji projektów ↗ - Liczba wybudowanych / przebudowanych obiektów i produktów turystycznych i kulturalnych ↗ - Liczba przedsięwzięć związanych z tworzeniem i rozwojem marki terytorialnej Doliny Zielawy ↗ - Liczba osób odwiedzających muzea i obiekty związane z kulturą i dziedzictwem kulturowym ↗ - Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem ↗ - Długość wyznaczonych i oznakowanych tras turystycznych ↗ 	

Kierunek działania 3.2	Wsparcie dla rozwoju lokalnej gospodarki i przedsiębiorczości	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
<ul style="list-style-type: none"> - Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej Doliny Zielawy, - Rozwój lokalnej przedsiębiorczości, - Profesjonalizacja obsługi lokalnych przedsiębiorców i inwestorów zewnętrznych. 	<ul style="list-style-type: none"> - Powierzchnia przygotowanych terenów inwestycyjnych ↗ - Liczba obiektów udostępnionych na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej ↗ - Liczba wspartych przedsiębiorstw ↗ - Liczba MŚP korzystające z usług inkubatora przedsiębiorczości po jego utworzeniu ↗ - Liczba projektów dotyczących rozwoju marki lokalnych produktów spożywczych ↗ 	

Kierunek działania 3.3	Poprawa dostępności komunikacyjnej obszarów gospodarczych i peryferyjnych	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
<ul style="list-style-type: none"> - Poprawa wewnętrznej i zewnętrznej spójności komunikacyjnej Doliny Zielawy, 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba kilometrów przebudowanych / rozbudowanych dróg ↗ - Liczba kilometrów wybudowanych / przebudowanych ścieżek pieszo – rowerowych ↗ 	

<ul style="list-style-type: none"> - Poprawa jakości dróg, podniesienie parametrów technicznych, oraz poprawa bezpieczeństwa na drogach, - Zwiększenie dostępności do terenów inwestycyjnych, działalności gospodarczej oraz miejsc atrakcyjnych turystycznie. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba wybudowanych obiektów infrastruktury towarzyszącej (w tym związanej z bezpieczeństwem) ↗ - Poprawa dostępności czasowej miejscowości ↗ - Poprawa przepustowości odcinków dróg ↗
--	--

9. Analiza i model struktury funkcjonalno - przestrzennej wraz z ustaleniami i rekomendacjami w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej

9.1 Ustalenia regionalnych dokumentów strategicznych i planistycznych

Zgodnie z obowiązującym w Polsce modelem programowania oraz zarządzania rozwojem, dokumentami będącymi podstawą prowadzenia polityki rozwoju na poziomie regionalnym są: strategia rozwoju wraz z planem zagospodarowania przestrzennego województwa, które stanowią ramy dla realizacji polityk rozwojowych.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (PZPWL) jest dokumentem o charakterze długookresowym, stanowiącym element krajowego systemu planowania przestrzennego. Określa on zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu oraz działania służące realizacji ponadlokalnych celów publicznych, stanowiąc formalną i merytoryczną płaszczyznę odniesienia dla podejmowanych decyzji przestrzennych.

PZPWL wskazuje podstawowe elementy struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa i wyróżnia: elementy węzłowe, liniowe, pasmowe oraz obszarowe (w granicach naturalnych) i strefowe (w granicach administracyjnych), cechujące się zróżnicowanym stopniem przenikania układów naturalnych i antropogenicznych. *PZPWL* uwzględniając stan zagospodarowania, naturalny potencjał oraz potrzebę ukierunkowania działań dla rozwoju funkcji wiodących poszczególnych elementów struktury, wyodrębnia (w kontekście obszaru funkcjonalnego partnerstwa Dolina Zielawy) obszary:

- rozwoju i koncentracji funkcji społeczno-gospodarczych oraz wzmocnienia powiązań komunikacyjnych, w tym:
  - tereny koncentracji aktywności społeczno-gospodarczej związane z podstawowymi elementami sieci osadniczej (miejscowości gminne);
  - główne powiązania transportowe oparte o drogi krajowe, drogi wojewódzkie oraz linie kolejowe;
- nadrzędnej funkcji przyrodniczej, a w ramach nich elementy takie jak:
  - główne ostoje przyrody, stanowiące obszary węzłowe regionalnej sieci ekologicznej, charakteryzujące się trwałym nagromadzeniem gatunków zagrożonych oraz najcenniejszych walorów przyrodniczych o różnym formalnym statusie ochrony (rezerваты przyrody, obszary Natura 2000),
  - mające charakter pasmowy korytarze ekologiczne zapewniające łączność pomiędzy węzłami układu naturalnego;
- rolniczej przestrzeni produkcyjnej, a w ramach niej fragmenty strefy gospodarki hodowlanej, w tym podstrefę mozaikową łąkowo-leśno-polną, charakteryzującą się bardzo wysokim udziałem użytków zielonych w strukturze użytków rolnych, rozległymi kompleksami łąkowo-pastwiskowymi, które są podstawą rozwoju wysokotowarowych gospodarstw rolnych specjalizujących się w hodowli bydła.

W odniesieniu do poszczególnych elementów składających się na tę strukturę, *PZPWL* różnicuje priorytety rozwojowe, a także wskazuje działania służące utrzymaniu i wzmocnieniu ich funkcji podstawowych (wiodących). Zgodnie z przedmiotowym dokumentem dla:

- elementów węzłowych układu antropogenicznego – zakłada intensywny rozwój społeczno-gospodarczy z zapewnieniem prawidłowego funkcjonowania lokalnych systemów przyrodniczych decydujących o jakości przestrzeni zamieszkania, tj. w odniesieniu do podstawowych elementów sieci osadniczej (ośrodki gminne) – koncentracja urbanizacji (w tym rozwoju gospodarczego) i jej rozwój na terenach podmiejskich w zorganizowanych układach przestrzennych,
- elementów liniowych układu antropogenicznego – zakłada rozwój infrastruktury transportowej zapewniającej sprawność powiązań komunikacyjnych, minimalizującej zagrożenia bezpieczeństwa publicznego oraz kolizje z elementami regionalnej sieci ekologicznej,
- elementów obszarowych układu naturalnego – zakłada podporządkowanie wszelkiej działalności zachowaniu wartości przyrodniczych,
- elementów pasmowych układu naturalnego – zakłada podporządkowanie działań służących utrzymaniu ciągłości powiązań ekologicznych,
- elementów obszarowych przenikania się układu naturalnego i antropogenicznego – zakłada wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, zachowanie naturalnych wartości zasobów rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz zrównoważony rozwój gospodarki rolnej i funkcji towarzyszących.

Zgodnie z definicją zamieszczoną w *PZPWL*, obszary funkcjonalne to zwarte układy przestrzenne składające się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi, jednolitymi celami rozwoju. Zadaniem planu zagospodarowania przestrzennego województwa jest identyfikacja obszarów o różnych priorytetach rozwojowych i ukierunkowanie działań służących optymalnemu wykorzystaniu ich potencjałów, a także przeciwdziałanie zjawiskom problemowym. *PZPWL* wyznacza obszary funkcjonalne jako tereny wskazane do integrowania działań przestrzennych zapewniających ich właściwe funkcjonowanie oraz możliwości rozwoju w dłuższej perspektywie. Do obszarów funkcjonalnych, wyznaczonych w *PZPWL*, należą: obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym, regionalnym i lokalnym.

Biorąc pod uwagę wyznaczone obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym, należy zauważyć, że obszar partnerstwa został zakwalifikowany do wiejskich obszarów funkcjonalnych, obejmujących tereny, których głównym kierunkiem rozwoju pozostaje produkcja rolna absorbująca większość zasobów pracy oraz będąca podstawą lokalnego PKB. Wszystkie gminy tworzące Dolinę Zielawy należą do obszarów wiejskich wymagających wsparcia procesów rozwojowych, które, zgodnie z *PZPWL*, cechuje utrudniony dostęp do ośrodka wojewódzkiego oraz ośrodków subregionalnych. Obszary te w znikomym stopniu uczestniczą we współczesnych procesach rozwojowych kraju. Oferują niedochodowe miejsca pracy, głównie w niewyspecjalizowanym rolnictwie oraz uzupełniająco w innych sferach gospodarki. Obszary te charakteryzują się również dużym zróżnicowaniem przyrodniczych warunków produkcji rolnej, a także niekorzystną strukturą agrarną gospodarstw. Cele rozwoju zagospodarowania przestrzennego obejmują wzmocnienie powiązań funkcjonalnych (transportowych, teleinformatycznych, społeczno-gospodarczych) z lokalnymi ośrodkami rozwoju oraz stworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości związanej z produkcją rolną i wykorzystywaniem walorów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego w turystyce.

Obszar partnerstwa Dolina Zielawy znajduje się również na terenie dwóch regionalnych obszarów funkcjonalnych:

- *Obszaru funkcjonalnego gospodarki hodowlanej*, obejmującego tereny nizinne, charakteryzujące się specyficznymi warunkami rozwoju. Priorytetem rozwojowym tego obszaru, zgodnie z *PZPWL*, jest aktywizacja gospodarcza oparta na rozwoju wszystkich ogniw procesu produkcji żywności.
- *Obszaru funkcjonalnego Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna*, obejmującego swym zasięgiem makroregion fizycznogeograficzny Polesie Zachodnie oraz przestrzenny zasięg oddziaływania systemu melioracji Kanału Wieprz-Krzna. Priorytetem rozwojowym tego obszaru funkcjonalnego, zgodnie z *PZPWL*, jest aktywizacja gospodarcza poprzez wykorzystanie potencjału rolniczego i turystycznego.

Ponadto, ze względu na potrzeby związane ze zwiększaniem możliwości retencyjnych obszar partnerstwa Dolina Zielawy został wskazany jako strefa realizacji działań w ramach pakietu strategicznej interwencji *Obszary ochrony i kształtowania zasobów wodnych*.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (*SRWL 2030*) wyznacza kluczowe długoterminowe cele i kierunki rozwoju województwa lubelskiego i jest głównym dokumentem umożliwiającym racjonalne organizowanie działań i prowadzenie skoordynowanej polityki rozwoju. *SRWL 2030* uwzględnia Obszary Strategicznej Interwencji (OSI) o znaczeniu krajowym (miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze oraz obszary zagrożone trwałą marginalizacją) oraz definiuje OSI o znaczeniu regionalnym, które stanowią wyraz podjętej decyzji dotyczącej potrzeby szczególnego wsparcia realizacji wybranych kierunków działań. Przyjmując model zrównoważonego rozwoju, w tym policentryczny rozwój sieci osadniczej, *SRWL 2030* wskazuje się OSI obejmujące: obszary współpracy w strefach silnego oddziaływania miast – miejskie obszary funkcjonalne (MOF) oraz strefy funkcjonalne, charakteryzujące się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwojowymi, na których przewiduje się współpracę w układach ponadlokalnych – subregionalne obszary strategicznej interwencji.

Cały obszar partnerstwa Dolina Zielawy położony jest w granicach OSI Polesie. Priorytetem rozwoju przedmiotowego OSI jest społeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego oraz terenów nadbużańskich. Kierunki interwencji w tym OSI skupiają się na:

- poprawie konkurencyjności gospodarstw rolnych,
- zrównoważonym rozwoju systemów infrastruktury technicznej,
- ochronie walorów środowiska,
- promocji i rozwoju usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarki senioralnej,
- innowacyjnemu wykorzystaniu walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwoju sportu i usług wolnego czasu,
- wzmocnieniu współpracy transgranicznej i międzyregionalnej.

Ponadto gminy partnerskie Dolina Zielawy zaliczają się do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją (OSI o znaczeniu krajowym), zdelimitowanych w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (*SOR*), obejmujących grupę mniejszych miast oraz obszarów wiejskich, które ze względu na występujące cechy problemowe, wpływające na niekorzystną sytuację społeczno-gospodarczą zostały określone jako strefa opóźnienia urbanizacyjnego. Zgodnie z Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030 (*KSRR 2030*) polityka regionalna tam, gdzie występuje zagrożenie trwałą marginalizacją, zostanie ukierunkowana na promocję i wsparcie inwestycji prywatnych wykorzystujących lokalne zasoby oraz integrację świadczenia usług w skali obszaru powiązanego funkcjonalnie. Wspierana też będzie aktywizacja podmiotów publicznych, prywatnych, ekonomii społecznej i mieszkańców na rzecz rozwoju i współpracy. Polityka regionalna dodatkowo zostanie ukierunkowana na pobudzanie procesów rozwojowych, m.in. poprzez

zapewnienie lepszej dostępności komunikacyjnej i terenów inwestycyjnych. Prowadzone będą również działania w zakresie rewitalizacji i odnowy wsi w obszarach zdegradowanych. Oczekiwanym efektem podejmowanych działań powinien być rozwój lokalnych firm, wzrost liczby lokalnych miejsc pracy, wzrost dochodów mieszkańców oraz bazy dochodowej samorządów terytorialnych.

9.2 Położenie w województwie

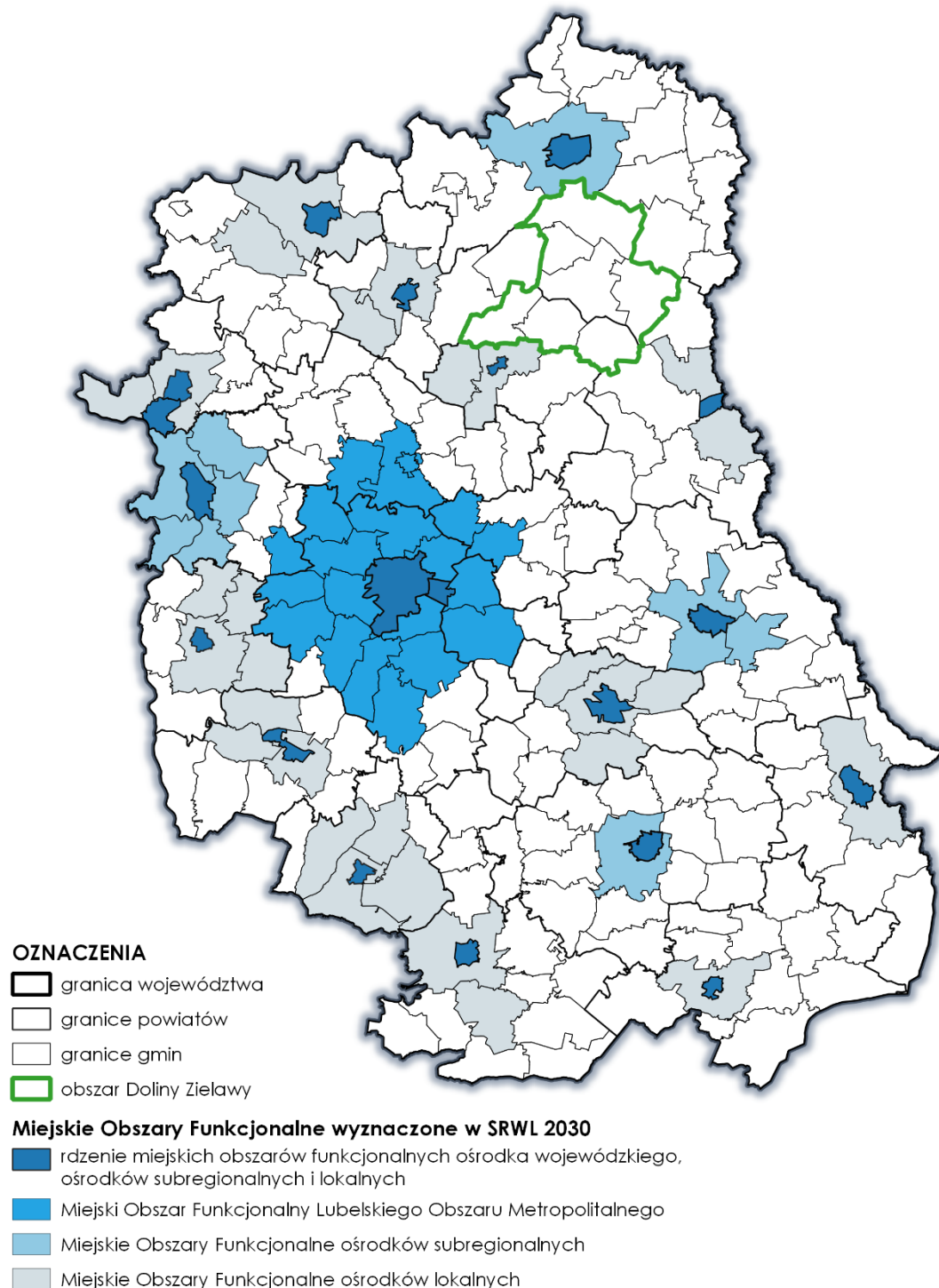
Gminy partnerskie Doliny Zielawy położone są w północnej części województwa lubelskiego na terenie powiatów: bialskiego i parczewskiego. W skład Doliny Zielawy wchodzi siedem gmin wiejskich - cztery gminy z powiatu bialskiego: gmina Łomazy, gmina Rossosz, gmina Sosnówka i gmina Wisznice oraz trzy gminy z terenu powiatu parczewskiego: gmina Jabłoń, gmina Milanów i gmina Podedwórze. Obszar partnerstwa oddalony jest o około 90 km od Lublina – stolicy województwa lubelskiego. Jednocześnie obszar znajduje się bliskiej odległości od wyznaczonych w SRWL 2030 miejskich obszarów funkcjonalnych: MOF Białej Podlaskiej (ośrodka subregionalnego) oraz MOF ośrodków lokalnych: Parczewa, Włodawy i Radzyna Podlaskiego (mapa nr 1).

9.3 Podstawowe elementy zagospodarowania

Według ewidencji geodezyjnej (stan na dzień 1 stycznia 2014 r.), największą część obszaru Doliny Zielawy stanowią użytki rolne, które zajmują 67 802 ha, czyli blisko trzy czwarte jego powierzchni (72,8%). Struktura użytkowania użytków rolnych wykazuje proporcje charakterystyczne dla obszarów wiejskich o charakterze rolniczym – zdecydowanie dominują grunty orne, następnie łąki trwałe oraz pastwiska. Cechą charakterystyczną obszaru jest znaczący udział użytków zielonych w ogólnej powierzchni gruntów rolnych, sprzyjający rozwojowi gospodarki hodowlanej. Obszar Doliny Zielawy charakteryzuje się przeciętną lesistością – lasy zajmują nieco ponad 1/5 jego powierzchni.

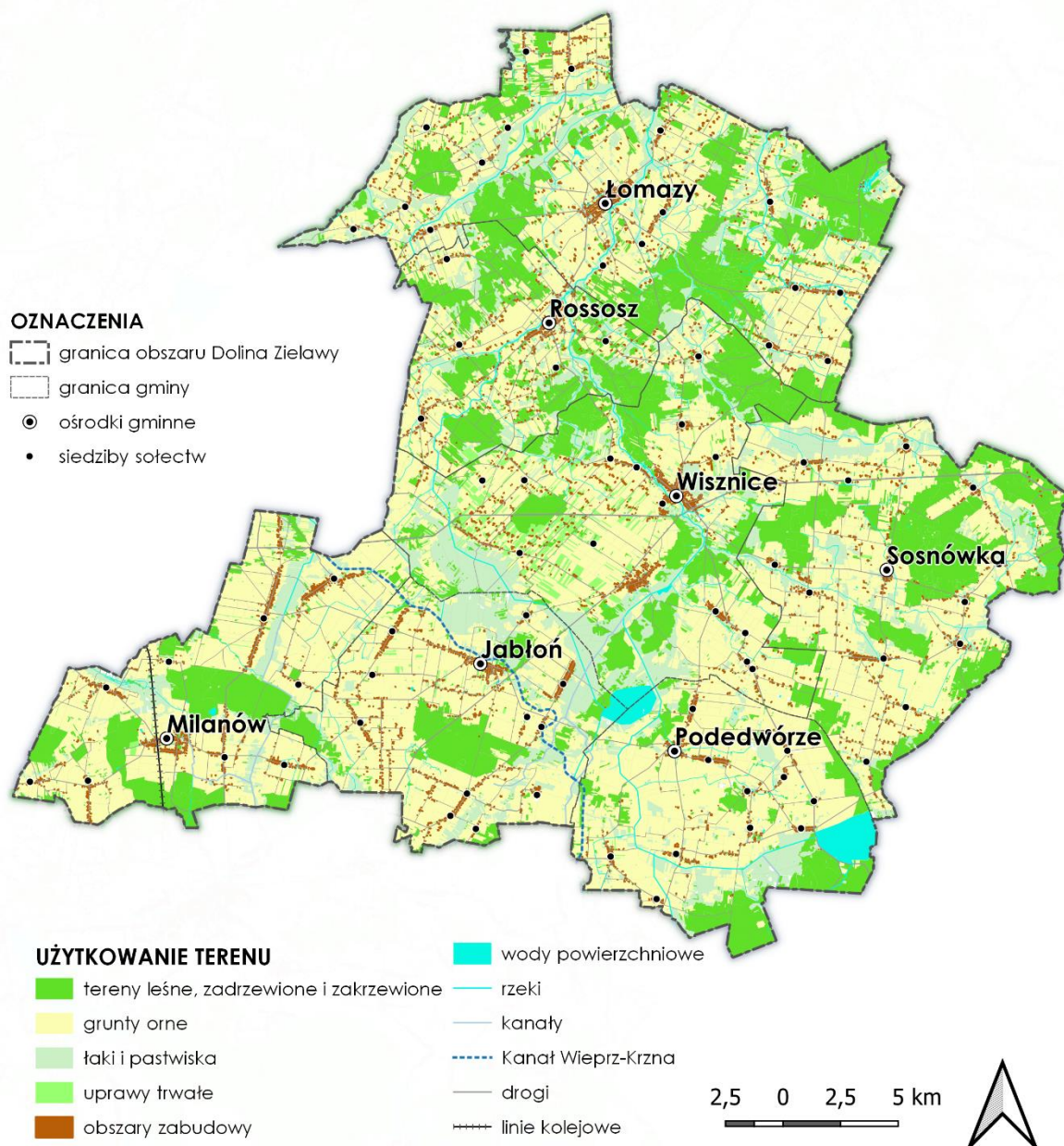
Obszar partnerstwa wyróżnia bardzo niski wskaźnik gęstości zaludnienia, który w 2019 r. wynosił jedynie 25 osób/km² i był zdecydowanie niższy od średniej dla województwa lubelskiego (84 osoby/km²) i kraju (123 osoby/km²). Grunty zabudowane i zurbanizowane stanowią jedynie 2,5% analizowanego obszaru (2 357 ha). Osadnictwo obszaru – ukształtowane historycznie – rozwinęło się głównie wzdłuż ciągów komunikacyjnych oraz dolin rzecznych. Istniejący układ przestrzenny charakteryzuje się występowaniem zarówno zwartych, jak i rozproszonych form osadnictwa, z dominującą zabudową zagrodową jednorodziną. Kierunki wykorzystania powierzchni na obszarze partnerstwa Dolina Zielawy obrazuje mapa nr 2.

Mapa nr 1
POŁOŻENIE OBSZARU PARTNERSTWA DOLINA ZIELAWY W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

Na sposób użytkowania omawianego obszaru oraz zachodzące w nim zmiany wpływają przede wszystkim cechy środowiska przyrodniczego oraz oddziaływanie antropogeniczne wynikające z realizacji potrzeb społecznych, ekonomicznych, kulturowych i politycznych. Przeobrażenia w sposobie użytkowania gruntów zachodzą na skutek postępującej urbanizacji i związanego z nią rozwoju niezbędnej infrastruktury, a także podejmowanych działań ochronnych wynikających z prowadzonej polityki ekologicznej i przestrzennej).

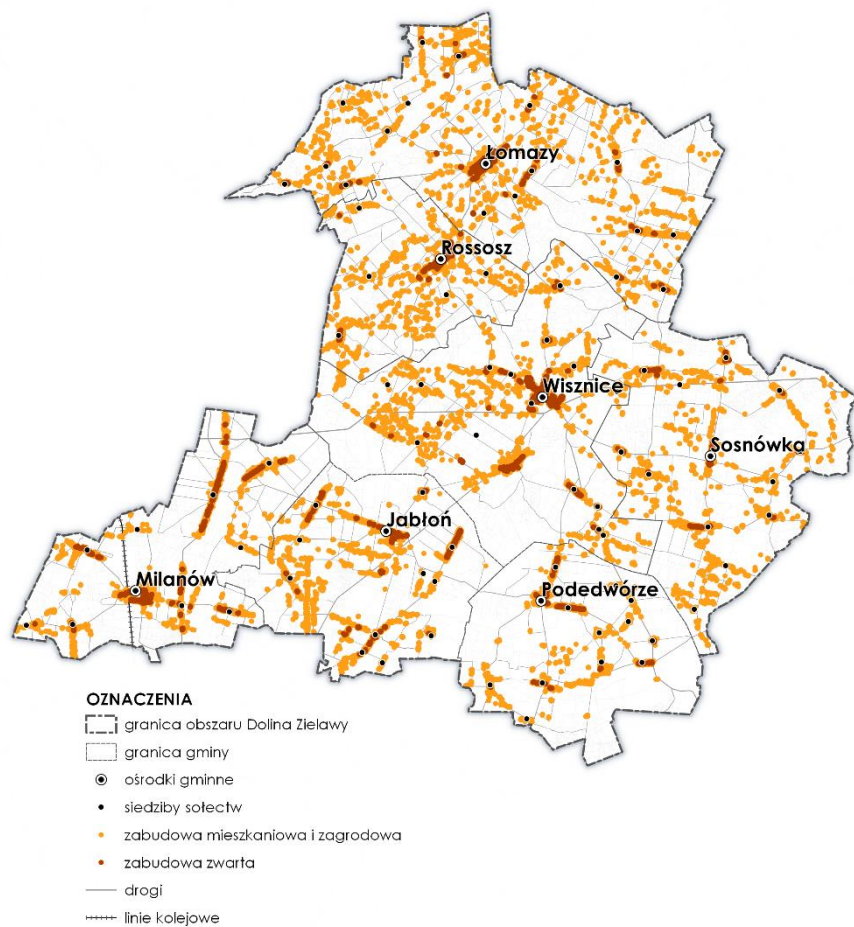
Mapa nr 2
KIERUNKI WYKORZYSTANIA PRZESTRZENI OBSZARU PARTNERSTWA DOLINA ZIELAWY

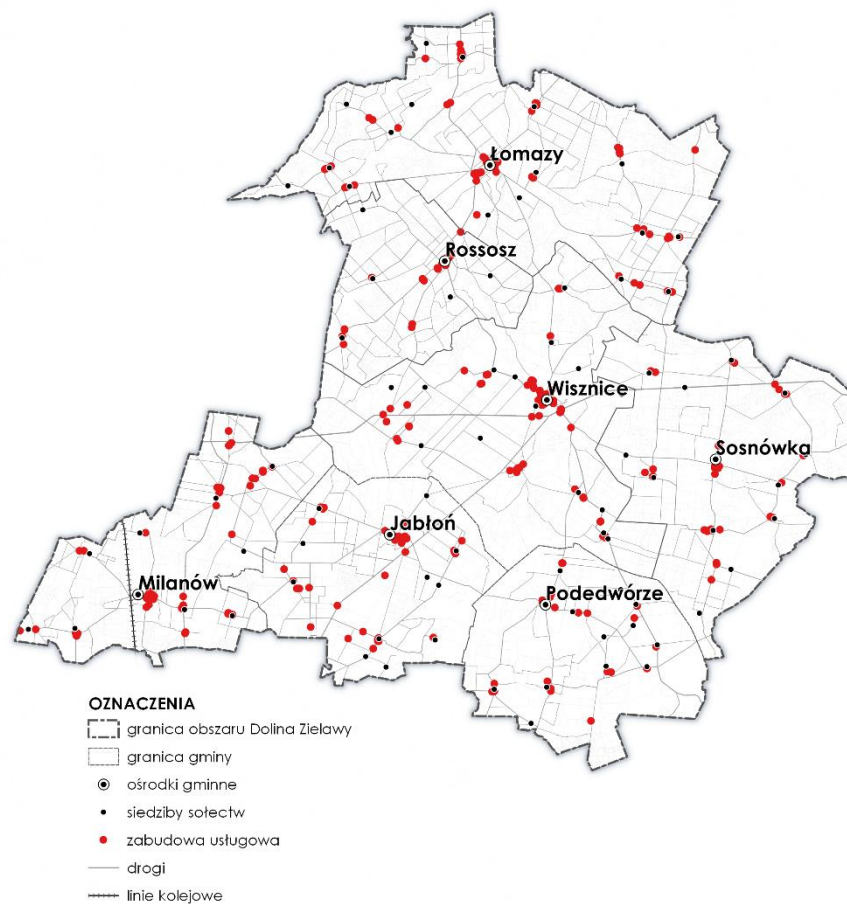
System osadniczy obszaru Dolina Zielawy ukształtował się w długotrwałym procesie rozwoju historycznego. Uwarunkowania mające wpływ na kształtowanie struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru partnerstwa to uwarunkowania środowiskowe i antropogeniczne. Do uwarunkowań środowiskowych należy zaliczyć przede wszystkim lokalizację dolin rzecznych oraz wiążące się z ich położeniem występowanie obszarów podmokłych, rozmieszczenie terenów leśnych, zasoby glebowe i wodne oraz cechy fizjograficzne terenu. Czynnikiem antropogenicznym są rozmieszczenie głównych arterii komunikacyjnych oraz dostęp i stan infrastruktury technicznej. Sieć osadniczą obszaru stanowi siedem ośrodków gminnych oraz 136 miejscowości, które są równomiernie rozmieszczone na terenie partnerstwa (mapa nr 2). Na terenie partnerstwa znajdują się 93 sołectwa.

Analiza stanu zagospodarowania wykazała, że zabudowa mieszkaniowa i zagrodowa są rozmieszczone dość równomiernie w granicach obszaru partnerstwa (rycina nr 1). Największa intensywność zabudowy mieszkaniowej i zagrodowej, a tym samym największe obszarowo tereny zwartej zabudowy występują przede wszystkim w ośrodkach gminnych oraz w ich sąsiedztwie, a także w przy głównych szlakach komunikacyjnych. Takie rozmieszczenie zwartych terenów zabudowy w stosunku do podstawowego układu komunikacyjnego sprawia, że układ osadniczo przyjmuje formę pasmowo-węzłową. Pozostała część obszaru ma charakter typowo rolniczy, wyróżniający się zabudową rozproszoną, a koncentracja zabudowy następuje w formie typowych ulicówek o charakterze zagrodowym, uzupełnianym zabudową mieszkaniową jednorodzinną i usługami. Ośrodki gminne koncertują większość funkcji administracyjnych, usługowych i publicznych. Zabudowa usługowa (w tym: handlowo-usługowa, usług publicznych) występuje przede wszystkim w ośrodkach gminnych w obszarach zwartych terenów zabudowy i przenika się z zabudową mieszkaniową i zagrodową (rycina nr 2). Podobna charakterystyka lokalizacyjna dotyczy zabudowy obiektami kultury i dziedzictwa kulturowego (rycina nr 3). Zabudowa przemysłowo-magazynowa koncentruje się głównie w centralnej części obszaru w obrębie gmin: Łomazy, Wisznice, Jabłoń i Milanów. Zlokalizowana jest w bliskim lub bezpośrednim sąsiedztwie głównych szlaków transportowych (rycina nr 4).

Rycina nr 1
Rozmieszczenie zabudowy mieszkaniowej i zagrodowej oraz zabudowy zwartej

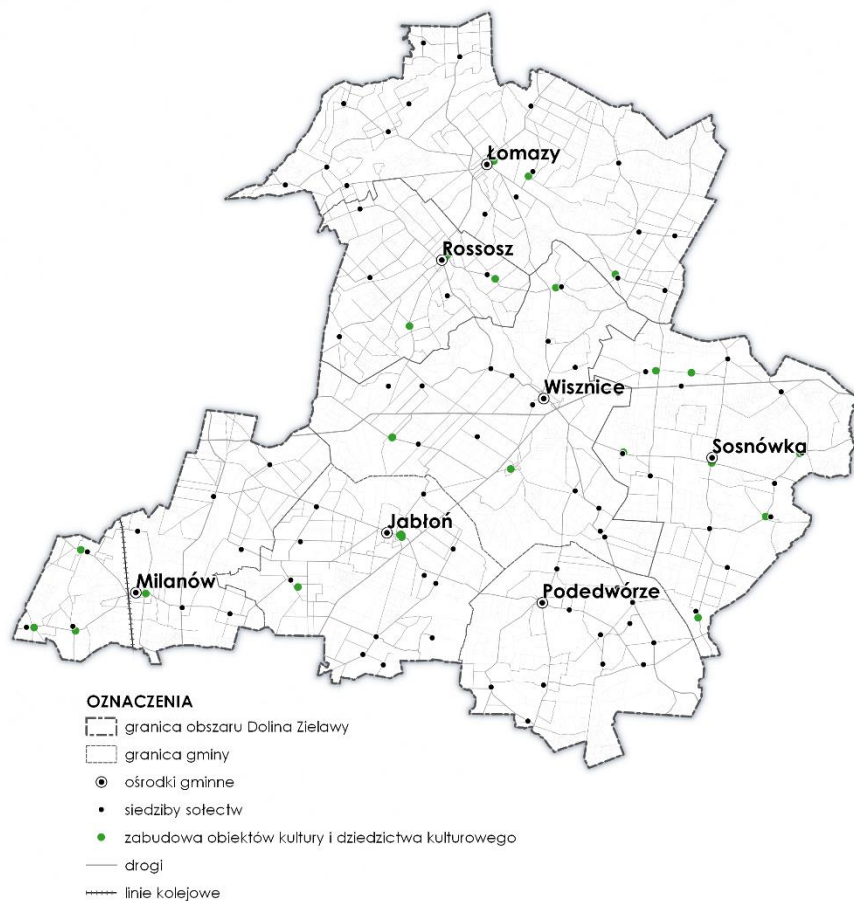

Rycina nr 2
Rozmieszczenie zabudowy usługowej

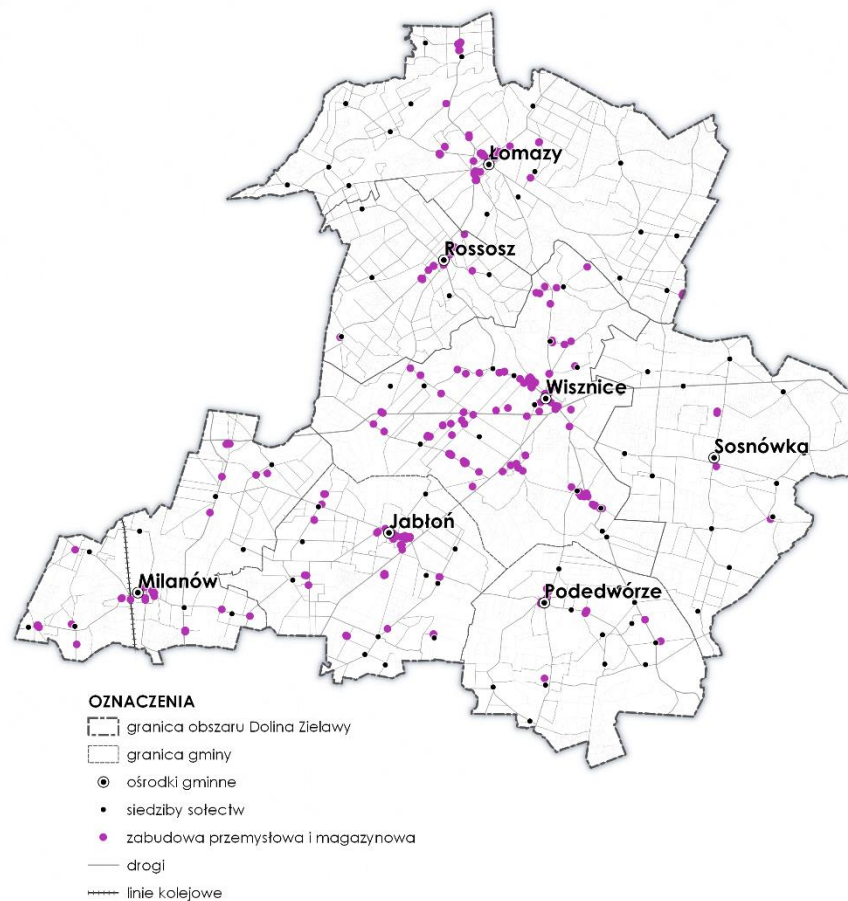

Rycina nr 3
Rozmieszczenie zabudowy obiektów kultury i dziedzictwa kulturowego

Rycina nr 4
Rozmieszczenie zabudowy przemysłowej i magazynowej

9.4 Uwarunkowania środowiska przyrodniczego i kulturowego

Obszar Doliny Zielawy charakteryzuje się słabo rozwiniętą siecią obszarów chronionych – zgodnie z danymi GUS powierzchnia obszarów prawnie chronionych wynosi łącznie 111,4 ha, co stanowi zaledwie 0,1% ogólnej powierzchni wszystkich gmin partnerskich. Obszary wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi i krajobrazowymi objęto ochroną rezerwatową - na analizowanym obszarze ustanowiono dwa rezerwaty przyrody:

- rezerwat faunistyczny wodno-torfowiskowy *Warzewo* (gmina Podedwórze), którego celem ochrony jest zachowanie śródpolnego bagna jako miejsc lęgowych i ostoi gatunków ptaków oraz flory wodno-torfowiskowej;
- rezerwat fitocenotyczno-leśny *Czarny Las* (gmina Milanów), którego celem ochrony jest zachowanie fragmentu wielogatunkowego lasu mieszanego pochodzenia naturalnego z rzadkimi i chronionymi gatunkami roślin.

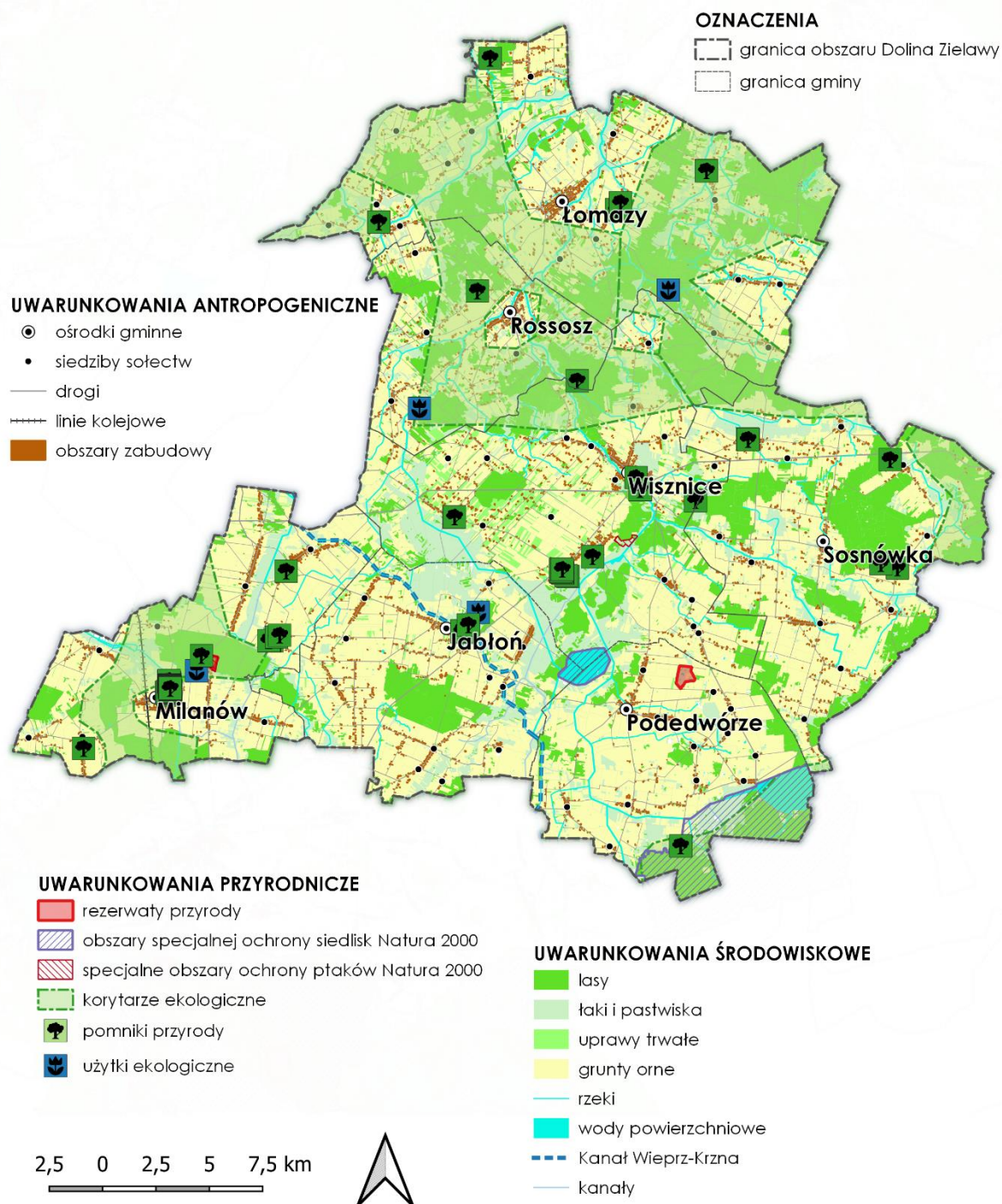
W celu ochrony pozostałości naturalnych ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej oraz cennych fragmentów krajobrazu naturalnego i kulturowego, w Dolinie Zielawy utworzono 4 użytki ekologiczne, obejmujące obszary śródleśnych bagien, torfowisk i łąk. Ponadto na analizowanym terenie znajduje się 40 pomników przyrody, reprezentowanych przez okazałe drzewa lub ich grupy, głównie: lipy drobnolistne, sosny, dęby szypułkowe, modrzewie, wiązy szypułkowe. W celu zachowania lub odtworzenia siedlisk przyrodniczych lub populacji zagrożonych wyginięciem gatunków roślin lub zwierząt na terenie Doliny Zielawy, w ramach europejskiego programu Natura 2000, utworzono 2 specjalne obszary ochrony siedlisk oraz 2 obszary specjalnej ochrony ptaków, tj.:

- specjalny obszar ochrony siedlisk *Czarny Las* (gmina Milanów);
- specjalny obszar ochrony siedlisk *Horodyszczce* (gmina Wisznice);
- obszar specjalnej ochrony ptaków *Uroczysko Mosty-Zahajki* (gmina Podedwórze);
- obszar specjalnej ochrony ptaków *Zbiornik Podedwórze* (gminy: Podedwórze, Wisznice i Jabłoń).

Przez obszar Doliny Zielawy przebiegają trzy korytarze ekologiczne o randze ponadlokalnej: główny korytarz ekologiczny Polesie (GKW-2), główny korytarz ekologiczny Polesie – Puszcza Mielnicka (GKW-3) oraz krajowy korytarz ekologiczny Lasy Chotyłowskie (KPnC-3D).

Osią hydrologiczną obszaru jest rzeka Zielawa – będąca prawobrzeżnym dopływem Krzyny, wpadającej do Wieprza, która przepływa przez gminy Łomazy, Rossosz, Wisznice i Podedwórze. Główne jej dopływy to: Krynica, Lutnia, Żarnica, Grabarka, Muława i Żyława. Północno-zachodnią granicę obszaru wyznacza rzeka Rudka (dopływ Krzyny). Pierwotne stosunki hydrograficzne na terenie partnerstwa zostały znacznie przekształcone przez działalność człowieka. Obszar Doliny Zielawy z południowego - wschodu na północny – zachód przecina, zbudowany w latach 60-tych, Kanał Wieprz-Krzna, który przechodzi przez gminy Podedwórze, Jabłoń i Milanów. Część systemu melioracyjnego kanału tworzy bogata sieć rowów melioracyjnych oraz kilka sztucznych zbiorników wodnych. Do największych zbiorników retencyjnych obszaru należą zbiornik Mosty (o powierzchni 396 ha) i zbiornik Opole – Podedwórze (o powierzchni 282 ha). W wyniku przeprowadzonych prac regulacyjnych naturalne koryta rzek zostały wyprostowane i zamienione w sztuczne kanały. W wyniku wykonania systemów odwadniających i zakłócenia stosunków wodnych zmniejszyła się znacznie powierzchnia mokradeł i torfowisk, a także nastąpiło przesuszenie gruntów i nieodwracalna degradacja gleb organicznych.

Mapa nr 3
UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I KULTUROWEGO
Środowisko przyrodnicze

Pod względem bogactwa dóbr kultury Dolina Zielawy charakteryzuje się dużą zasobnością – na jej terenie znajdują liczne zabytki architektury i budownictwa, które stanowią potencjał do rozwoju branży turystycznej. Zgodnie z wykazem zabytków nieruchomych i zabytków archeologicznych województwa lubelskiego, na obszarze Doliny Zielawy znajduje się 106 zabytków architektury i budownictwa, wykazanych w 36 wpisach księgi A oraz dwa zabytki archeologiczne wpisane do księgi C.

Mapa nr 4
UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I KULTUROWEGO
Dziedzictwo kulturowe

Obiekty zabytkowe objęte ochroną rejestrową znajdują się we wszystkich gminach partnerskich, lecz ich rozmieszczenie na obszarze funkcjonalnym nie jest równomierne. Znacznie bogatsza pod tym kątem jest centralna oraz południowa część partnerstwa, w tym zwłaszcza gminy Wisznice, Sosnówka, Milanów i Jabłoń. Na obszarze Doliny Zielawy funkcjonują również dwa muzea: Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego w Romanowie (gmina Sosnówka) oraz Muzeum Augusta Zamoyskiego w Jabłoni. Na obszarze partnerstwa, zgodnie z zapisami PZPWL, proponuje się utworzenie trzech parków kulturowych:

Jabłońskiego, Horodyskiego i Studziańskiego. Park kulturowy to forma ochrony krajobrazu kulturowego, mająca na celu utrzymanie i wyeksponowanie ukształtowanych w wyniku działalności człowieka, wyróżniających się krajobrazowo terenów, z zachowanymi zabytkami, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

9.5 Uwarunkowania społeczno-gospodarcze i infrastrukturalne

Uwarunkowania infrastrukturalne

Nadrzędny układ komunikacyjny obszaru stanowi korytarz drogi krajowej nr 63 przebiegającej przez województwa: warmińsko-mazurskie, podlaskie, mazowieckie i lubelskie. Droga ta łączy miejscowość Perły, gdzie ma powstać przejście graniczne Perły-Kryłowo z rosyjskim obwodem kaliningradzkim, z przejściem granicznym Sławatycze-Domaczewo na granicy z Białorusią. Na terenie analizowanego obszaru droga przebiega równoleżnikowo przez teren gmin Milanów, Wisznice oraz Sosnówka. Ponadto przez obszar partnerstwa Dolina Zielawy przebiegają trzy drogi wojewódzkie:

- droga wojewódzka nr 812 (Biała Podlaska - Wisznice - Włodawa - Chełm - Rejowiec – Krasnystaw), która na obszarze Doliny Zielawy przebiega południkowo przez gminy Łomazy, Rossosz, Wisznice i Podedwórze;
- droga wojewódzka nr 813 (Międzyrzec Podlaski - Parczew - Ostrów Lubelski – Łęczna), która na obszarze Doliny Zielawy przebiega przez gminę Milanów;
- droga wojewódzka nr 815 (Wisznice - Parczew - Siemień – Lubartów), która na obszarze Doliny Zielawy przebiega przez gminy Wisznice i Jabłoń.

Drogi krajowe i wojewódzkie realizując powiązania wewnętrzne, pełnią jednocześnie także funkcję powiązań zewnętrznych obszaru. Droga krajowa nr 63 posiada znaczenie międzynarodowe i realizuje powiązania zewnętrzne obszaru, prowadząc ruch drogowy do drogowego przejścia granicznego w Sławatyczach. Droga wojewódzka nr 812 stanowi natomiast bezpośrednie połączenie z drogą krajową nr 2 (Warszawa - Siedlce - Terespol - granica państwa Białoruś), będącą polską częścią międzynarodowego szlaku komunikacyjnego E30 oraz drogą krajową nr 63. Główny układ komunikacyjny uzupełniają drogi powiatowe realizujące głównie powiązania wewnętrzne, a także powiązania bliskie zewnętrzne i drogi gminne realizujące powiązania wewnątrz obszarowe. Przez teren Doliny Zielawy (gmina Milanów) przebiega linia kolejowa nr 30 Łuków – Lublin Północny.

Obszar zaopatrywany jest w energię elektryczną poprzez przesył liniami WN o napięciu 110 kV z krajowego systemu elektroenergetycznego. Przez obszar Doliny Zielawy przebiegają trzy linie przesyłowe wysokich napięć 110 kV relacji Wisznice - Parczew, Wisznice – Wólka Dobryńska oraz Wisznice - Lubień. System elektroenergetyczny analizowanego obszaru ma dwa główne punkty zasilania (GPZ), położone na terenie gminy Wisznice oraz w pobliskiej gminie Parczew, z których energia elektryczna jest dystrybuowana liniami SN. Na obszarze Doliny Zielawy zlokalizowana jest farma fotowoltaiczna o mocy 1,4 MW, wybudowana przez spółkę samorządową „Energia Dolina Zielawy” Spółka z o.o. (Brodziłówka, gmina Rossosz, a także funkcjonują trzy farmy fotowoltaiczne wybudowane przez inwestorów prywatnych, każda o mocy 0,999 MW (dwie farmy znajdują się na terenie gminy Rossosz, a jedna na terenie gminy Łomazy). Ponadto w gminie Łomazy powstała bioelektrownia metanowa o mocy 1 MW. Trwa również budowa farmy wiatrowej w Horodyszczu (gmina Wisznice) o mocy 30 MW.

Mapa nr 5
UWARUNKOWANIA INFRASTRUKTURALNE
Infrastruktura transportowa i energetyczna

Przez obszar gmin partnerskich (gminy: Łomazy, Rossosz, Wisznice, Jabłoń i Milanów) przebiega również planowany tranzytowy gazociąg DN 600 - 300 relacji Białoruś – Parczew – Puławy wraz ze stacjami gazowymi, a także planowany ropociąg surowcowy Brody – Płock (gminy: Łomazy i Milanów).

Jednym z podstawowych elementów zagospodarowania przestrzennego, decydującym w znacznej mierze o możliwościach rozwoju inicjatyw gospodarczych, a także o modernizacji produkcji rolniczej, rozwoju osadnictwa i ochronie środowiska przyrodniczego jest infrastruktura techniczna. Obszar partnerstwa Dolina Zielawy cechuje niekorzystna sytuacja w zakresie dostępu do sieci wodociągowej i kanalizacyjnej – według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2019 r. jedynie 39,9% ludność obszaru korzystało z kanalizacji sieciowej (wobec 53,6% w województwie lubelskim), a odsetek ludności korzystającej z wodociągów wynosił 74,6% (wobec 87,3% w regionie). Poziom uzbrojenia poszczególnych gmin w sieć kanalizacyjną i wodociągową jest bardzo różnicowany. Szczególnie niskim wskaźnikiem zwodociągowania charakteryzuje się gmina Rossosz, a także gminy Sosnówka i Łomazy. Na obszarze gmin Rossosz i Sosnówka nie ma również kanalizacji zbiorowej. Ponadto w gminach Podedwórze ilość korzystających z sieci kanalizacyjnej nie przekracza 20% mieszkańców. Sytuacja obszaru dotycząca infrastruktury gazowej przedstawia się również bardzo niekorzystnie – gaz dostępny jest jedynie na terenie gminy Milanów.

Czynnikiem wpływającym na niski poziom skanalizowania obszaru jest wstępująca zabudowa rozproszona. Z uwagi na niewystarczająco rozwiniętą infrastrukturę kanalizacyjną część mieszkańców obszaru korzysta z przydomowych systemów do odprowadzania ścieków – zbiorników bezodpływowych i przydomowych oczyszczalni ścieków. Niedoinwestowanie obszaru w zakresie infrastruktury technicznej obniża jakość życia mieszkańców i atrakcyjność inwestycyjną oraz stanowi duże zagrożenie dla jakości wód podziemnych i powierzchniowych.

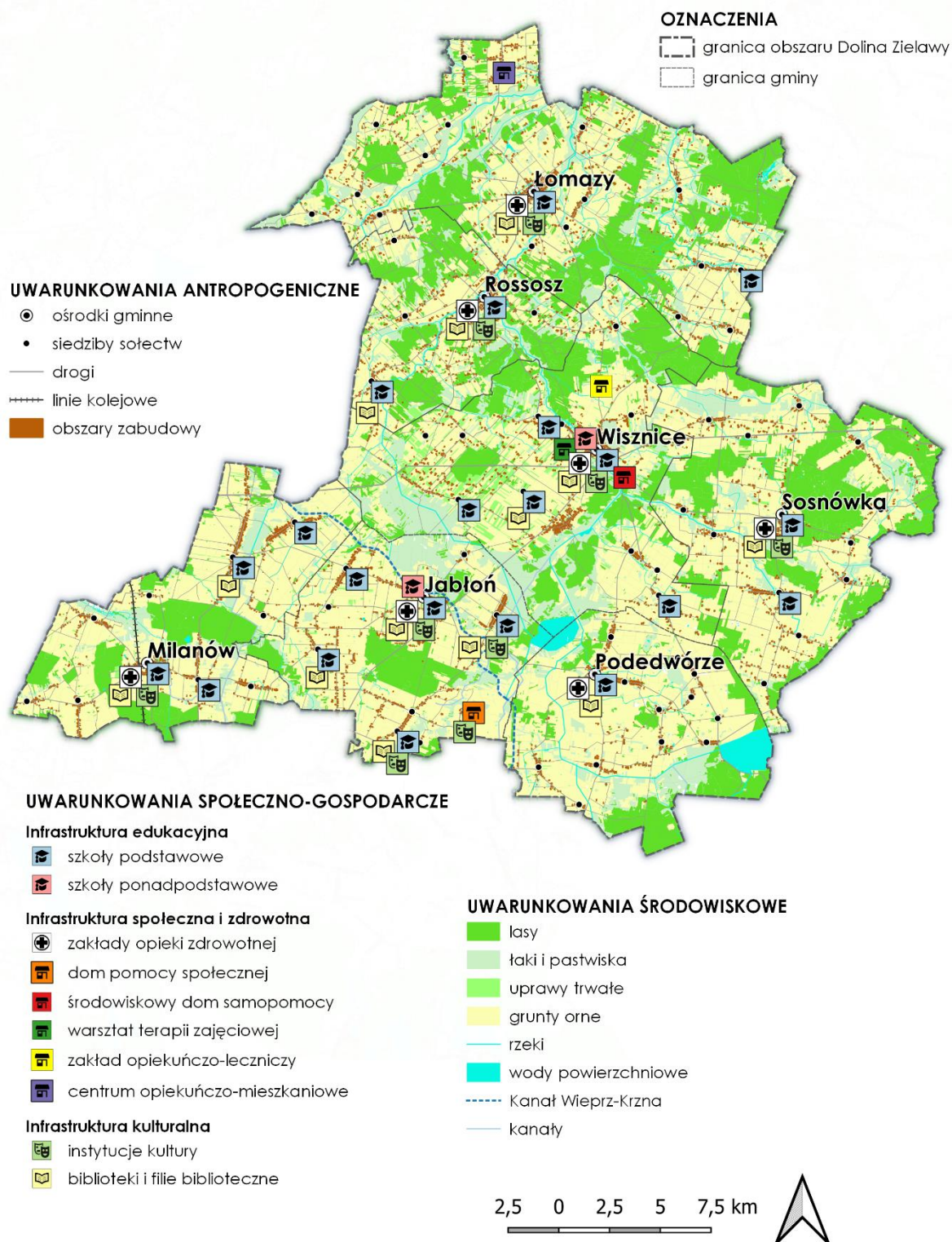
Uwarunkowania społeczno-gospodarcze

Ważnym czynnikiem decydującym o atrakcyjności regionu i jego poziomie cywilizacyjnym są warunki życia jego mieszkańców określone przez dostęp do usług publicznych, dotyczy to przede wszystkim: usług edukacyjnych, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, kultury i rekreacji.

Obszar Dolina Zielawy charakteryzuje się dość dobrą dostępnością do infrastruktury edukacyjnej. Na terenie gmin partnerskich funkcjonuje 25 ośrodków wychowania szkolnego (przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych i punktów przedszkolnych) oraz 21 szkół podstawowych. Na analizowanym terenie kształcenie na poziomie ponadpodstawowym jest oferowane w Zespole Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego im. Augusta Zamoyskiego w Jabłoni oraz w Liceum Ogólnokształcącym im. Władysława Zawadzkiego w Wisznicach.

Na obszarze Doliny Zielawy funkcjonują zakłady opieki zdrowotnej i prywatne praktyki lekarskie, które świadczą usługi z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej. Na terenie każdej z gmin partnerskich działają Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, podejmujące działania na rzecz osób i rodzin, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej, wspierając ich przy usamodzielnieniu się oraz integracji ze środowiskiem. Ponadto na obszarze Dolina Zielawy znajdują się również: dom pomocy społecznej, środowiskowy dom samopomocy, warsztat terapii zajęciowej, zakład opiekuńczo-leczniczy oraz centrum opiekuńczo-mieszkalne. Funkcjonuje tu również 9 instytucji kulturalnych, w tym aż 4 na terenie gminy Jabłoń oraz 13 bibliotek lub ich filii. Wyraźnie zauważalny jest brak aktywności w dziedzinie kultury na terenie gminy Podedwórze – poza biblioteką nie funkcjonują w niej żadne ośrodki kulturalne (domy kultury, kluby czy świetlice).

Mapa nr 6
UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZE
Infrastruktura społeczna

Dominującym sektorem gospodarki na obszarze Doliny Zielawy jest rolnictwo. Obszar, na którym położone są gminy partnerskie, słynie z uprawy różnych gatunków ziół. Obszar wyróżnia się bardzo korzystną strukturą agrarną zarówno w skali województwa, jak i na tle powiatów bialskiego

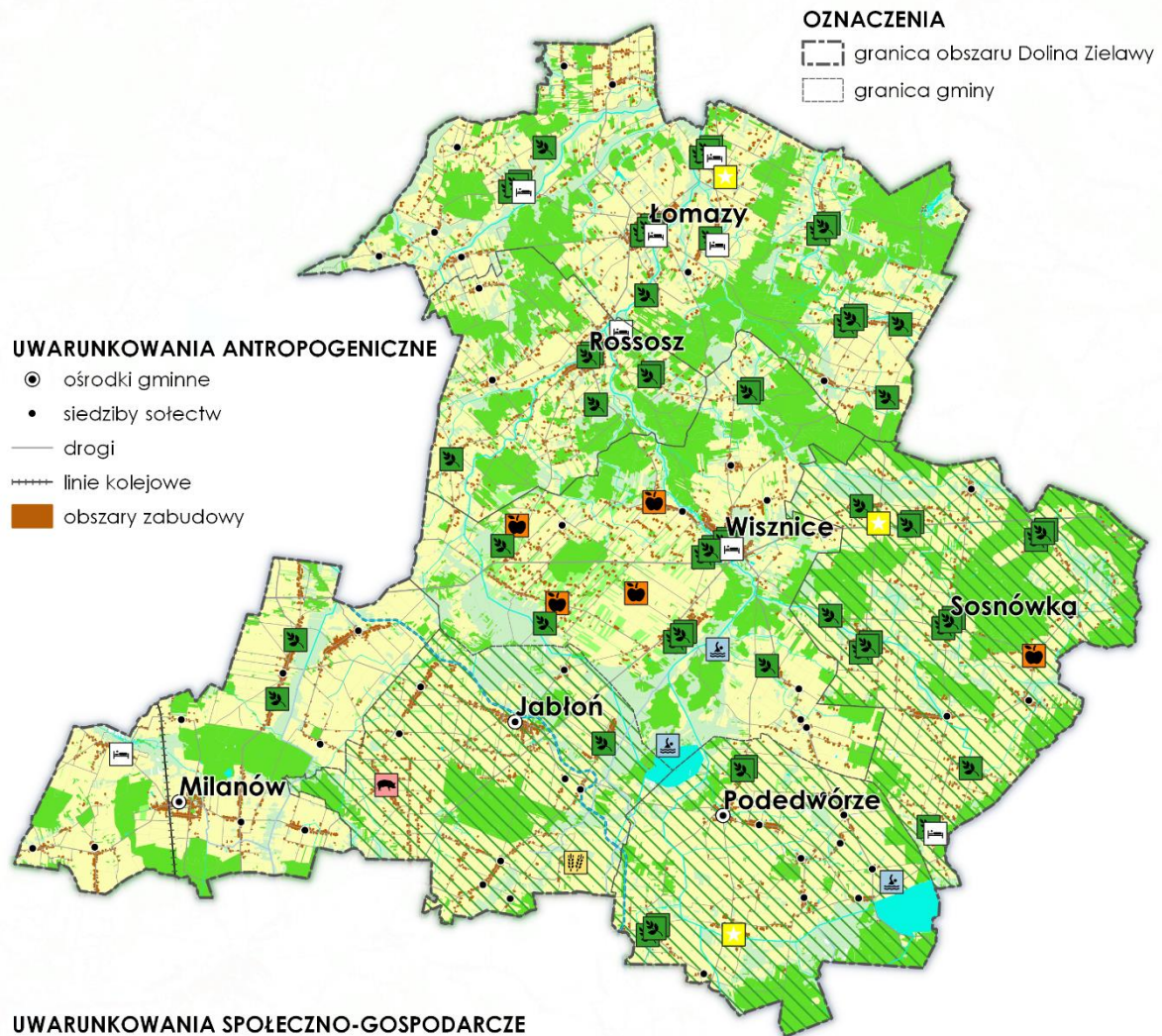

i parczewskiego oraz najwyższą w regionie towarowością gospodarstw rolnych. Cały obszar funkcjonalny posiada średnio korzystne warunki dla roślinnej produkcji rolnej, przede wszystkim ze względu na dominującą przewagę gleb zaliczanych do średnich i słabych, silnie zakwaszonych. Najbardziej urodzajne gleby zgrupowane są w południowo-zachodniej części analizowanego obszaru – na terenie gmin Milanów i Jabłoń, najmniej urodzajne gleby występują natomiast w północnej części obszaru, na terenie gmin Łomazy i Rossosz. Powyższe uwarunkowania glebowe bezpośrednio przekładają się na strukturę zasiewów oraz rozwój gospodarki hodowlanej. Funkcjonujące na tym obszarze gospodarstwa rolne ukierunkowane są głównie hodowlą trzody chlewnej, bydła mlecznego i rzeźnego oraz drobiu, a także na produkcję zbóż i ziemniaków. Na terenie Doliny Zielawy zlokalizowane są dwie grupy producentów rolnych zrzeszających hodowców trzody chlewnej oraz wytwórców zbóż i roślin oleistych (w miejscowościach Gęś i Kalinka), natomiast w centralnej części obszaru, gdzie występuje koncentracja sadów, zlokalizowane są organizacje producentów owoców i warzyw. Wśród gospodarstw rolnych dominują tradycyjne metody produkcji, bez nadmiernego stosowania środków chemicznych do nawożenia i ochrony upraw. Czynnikiem ten jest atutem do rozwoju rolnictwa ekologicznego i wyrobu tradycyjnych produktów lokalnych oraz przetwórstwa. Na obszarze partnerstwa zarejestrowanych jest 73 producentów prowadzących działalność w zakresie rolnictwa ekologicznego.

Alternatywą dla rolniczego wykorzystania obszarów słabych gleb może być produkcja energii ze źródeł odnawialnych. Potencjał naturalny obszaru oraz jego rolniczy charakter stwarzają dogodne warunki do rozwoju energetyki słonecznej, a także upraw roślin energetycznych oraz produkcji energii z odpadów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego.

Obszar województwa lubelskiego należy do regionów posiadających jedno z najlepszych warunków wykorzystywania energii słonecznej w kraju i został w całości zakwalifikowany do obszarów preferowanych dla lokalizacji urządzeń i instalacji wykorzystujących energię słoneczną. Dodatkowo obszar Doliny Zielawy położony jest na terenie o najkorzystniejszych warunkach do rozwoju energetyki słonecznej w województwie oraz o wysokim rocznym promieniowaniu całkowitym. Ze względu na swoje położenie obszar Doliny Zielawy jest uprzywilejowanym obszarem do rozwoju energetyki wiatrowej - według klasyfikacji Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej obszar gmin partnerskich zaliczony został do strefy III – korzystnej. Dolina Zielawy posiada również sprzyjające uwarunkowania naturalne i zasoby wód powierzchniowych do rozwoju energetyki wodnej (rzeka Zielawa). Ponadto analizowany obszar, ze względu na występowanie słabej i średniej jakości gleb predysponowany jest do upraw roślin o małych wymaganiach glebowych, takich jak: żyto, ziemniaki, które również mogą być przeznaczane na cele energetyczne oraz do uprawy wieloletnich roślin energetycznych. Dolina Zielawy zalicza się również do obszarów preferowanych do rozwoju energetyki na bazie biomasy z użytków zielonych oraz do obszarów o największej koncentracji potencjalnych źródeł biomasy do produkcji biogazu pochodzącej z dużych ferm hodowlanych i zakładów przemysłu rolno-spożywczego.

Mapa nr 7
UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZE
Rolnictwo i gospodarka

UWARUNKOWANIA ANTROPOGENICZNE

- ⊙ ośrodki gminne
- siedziby sołectw
- drogi
- ++++ linie kolejowe
- obszary zabudowy

OZNACZENIA

- ⬜ granica obszaru Dolina Zielawy
- ⬜ granica gminy

UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZE

Rolnictwo

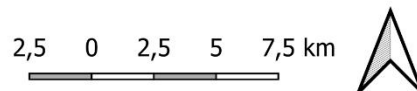
- ▨ obszary wyróżniające się najkorzystniejszą strukturą agrarną
- 🌾 grupy producentów rolnych - zboża i rośliny oleiste
- 🐄 grupy producentów rolnych - trzoda chlewna
- 🍅 organizacje producentów warzyw i owoców
- 🌱 gospodarstwa ekologiczne

Turystyka

- 🏠 gospodarstwa agroturystyczne
- 🌟 produkty turystyczne
- 💧 zbiorniki wodne

UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE

- 🌲 lasy
- 🌿 łąki i pastwiska
- 🌱 uprawy trwałe
- 🟡 grunty orne
- 🌊 rzeki
- 💧 wody powierzchniowe
- ⋯ Kanał Wieprz-Krzna
- kanały

Na obszarze Doliny Zielawy istnieje niewykorzystany w pełni potencjał turystyczny, bazujący na dostępnych zasobach kulturowych i naturalnych oraz produktach turystycznych, wokół których możliwy jest dalszy rozwój infrastruktury turystycznej i ruchu turystycznego. Obecnie na obszarze Doliny Zielawy

funkcjonują trzy spójne i wielowymiarowe produkty turystyczne, stworzone przez stowarzyszenia. Dolina Zielawy posiada również sprzyjające warunki do rozwoju turystyki wodnej - stawy hodowlane, zbiorniki wodne (zalew w Horodyszczu, zbiorniki wodne Mokre i Podedwórze) oraz rzeki zachęcają uprawiania sportów wodnych (spływy kajakowe), pływania, plażowania i wędkowania. W gminach partnerskich Doliny Zielawy znajdują się obiekty noclegowe zakwaterowania indywidualnego – kwatery prywatne i gospodarstwa agroturystyczne, które są miejscem odpoczynku oraz punktem wypadowym dla zwiedzania i korzystania z atrakcji dostępnych na tym obszarze.

9.6 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej

Struktura przestrzenna obszaru funkcjonalnego to system powiązanych ze sobą różnych elementów zagospodarowania pełniących określone funkcje, które łącznie tworzą całość funkcjonalno-przestrzenną. Elementami tej struktury są zarówno poszczególne części tego obszaru, które tworzą złożone systemy (np. ośrodki osadnicze, węzły ekologiczne, tereny produkcji rolniczej), tereny różniące się między sobą przeznaczeniem, użytkowaniem i funkcją, jak i sieci infrastrukturalne (transportowe, elektroenergetyczne), które umożliwiają kontakty i powiązania pomiędzy poszczególnymi częściami. Głównym celem kształtowanego modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru jest stworzenie warunków do racjonalnego organizowania przestrzeni i egzekwowania ładu przestrzennego dla realizacji działań będących odpowiedzią na wyzwania rozwojowe obszaru funkcjonalnego Doliny Zielawy. Ma on również wyeliminować lub minimalizować konflikty przestrzenne powstające między funkcjami społeczno-gospodarczymi i poszczególnymi podmiotami gospodarczymi na tle wykorzystywania ograniczonej przestrzeni i jej zasobów.

Model, uwzględniając regionalną politykę rozwoju określoną w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku*, organizuje warunki przestrzenne dla alokacji funkcji społeczno-gospodarczych i poszczególnych inwestycji przyczyniających się do realizacji priorytetów rozwojowych obszarów strategicznej interwencji o znaczeniu regionalnym. *SRWL* delimitując te obszary, określiła ich priorytety rozwojowe, czyli – w odniesieniu do OSI Polesie - aktywizacja gospodarcza poprzez wykorzystanie potencjału rolniczego i turystycznego.

Model struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru Doliny Zielawy uwzględnia zasadę ciągłości realizacji polityk społeczno-gospodarczych i przestrzennych oraz stan zagospodarowania. Stanowi on schemat obrazujący sposób funkcjonowania obszaru i przestrzenne odniesienie dla polityk rozwojowych. Na strukturę funkcjonalno-przestrzenną obszaru składają się elementy, które w zależności od ich fizjonomii, stanowią niezależnie funkcjonujące układy i struktury lub budują strefy funkcjonalne będące obszarami o zbliżonych bądź powiązanych funkcjach i kierunkach rozwoju, które ukształtowały się w wyniku rozwoju obszaru i działalności człowieka. Dla tych wyodrębniających się układów, struktur i stref zakłada się zróżnicowane kierunki i działania w ramach polityk rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego. W strukturze funkcjonalno-przestrzennej obszaru Doliny Zielawy (mapa nr 8) wyróżnia się:

1) strefy wzmocnienia i rozwoju funkcji społeczno-gospodarczych, w tym:

- elementy sieci osadniczej, na którą składają się:
  - miejscowości gminne – Jabłoń, Łomazy, Milanów, Podedwórz, Rossosz, Podedwórze i Wisznice o rozwiniętych funkcjach mieszkalnych, administracyjno-gospodarczych, publicznych i usługowych, wskazane do koncentracji urbanizacji w zorganizowanych układach przestrzennych oraz rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej. Na ich terenie powinny być podejmowane działania rozwojowe ukierunkowane na rozbudowę i rozwój infrastruktury technicznej i społecznej oraz usług służących krystalizacji silnych ośrodków gminnych obsługujących tereny wiejskie.

- ośrodki wspomagające ośrodki gminne w zakresie usług podstawowych i obsługi ludności, na których terenie powinny być podejmowane działania ukierunkowane na rozwój osadnictwa oraz infrastruktury technicznej i społecznej.
- miejscowości sołeckie – elementarne ośrodki obsługi.
Na ich terenie wskazane są działania rozwojowe ukierunkowane na odnowę wsi m.in. poprzez realizację atrakcyjnych przestrzeni publicznych z wykorzystaniem lokalnych usług, wspieranie rozwoju specjalistycznych funkcji ośrodków wiejskich w oparciu o lokalne zasoby przyrodnicze i kulturowe.
- tereny zwartej zabudowy – stanowią obszary kontynuacji i uzupełniania zabudowy, w obszarze których działania rozwojowe powinny uwzględniać rozwój zespołów rekreacyjno-sportowych i terenów zieleni urządzonej, rozbudowę bazy i infrastruktury placówek edukacyjnych, rozbudowę bazy usług medycznych i społecznych oraz dostosowanie istniejących zasobów mieszkaniowych do współczesnych standardów jakości i energochłonności.
- ośrodki i obszary wzmocnienia i rozwoju funkcji związanych z działalnością kulturową, w ramach których zakłada się realizację działań służących utrwalaniu tożsamości kulturowej, kreowaniu wizerunku obszaru oraz wykorzystaniu dziedzictwa materialnego i niematerialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym, w tym przede wszystkim turystyki. Adaptacja i wykorzystywanie obiektów dziedzictwa kulturowego w działalności społeczno-kulturalnej sprzyjać będzie zachowaniu ich należytego stanu technicznego. Realizacja działań konserwatorskich związanych z ochroną i restauracją zabytków służyć będzie identyfikowaniu struktur przestrzennych wyróżniających walory obszaru w zakresie wielokulturowości, indywidualności architektury, historycznych układów, unikatowego krajobrazu wiejskiego, śladów wydarzeń historycznych i przyczyni się do organizacji przestrzennej krajobrazów kulturowych w postaci m. in. tematycznych parków i tras kulturowych.
- obszary i ośrodki wzmocnienia i rozwoju funkcji turystycznych i rekreacyjnych, w ramach których zakłada się działania mające na celu wzrost różnych form turystyki z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, kulturowych oraz zagospodarowania turystycznego. Dla rozwoju turystyki niezbędna jest modernizacja i rozbudowa bazy turystycznej dostosowanej do typu, intensywności ruchu turystycznego oraz wrażliwości środowiska. Obok działań o charakterze infrastrukturalnym istotne znaczenie ma kreowanie i rozwój konkurencyjnych i spójnych regionalnych i lokalnych produktów turystycznych.

2) strefy o wiodącej funkcji przyrodniczej i ochronnej, na które składają się:

- węzły ekologiczne stanowiące obszary węzłowe regionalnej i lokalnej sieci ekologicznej będące miejscami o warunkach naturalnych lub zbliżonych do naturalnych i sprzyjającymi występowaniu gatunków rzadkich lub zagrożonych wyginięciem,
- korytarze ekologiczne (leśne, polne, rzeczne) zapewniające łączność pomiędzy węzłami układu naturalnego, umożliwiające migrację gatunków,
- doliny rzeczne i zbiorniki wodne stanowiące uzupełnienie sieci korytarzy i węzłów ekologicznych,

Tereny te stanowią podstawowe elementy struktury obszaru decydujące o jakości środowiska życia człowieka, w obszarze których zakłada się realizację działań sprzyjających prawidłowemu funkcjonowaniu tych struktur poprzez integrację systemów obszarów chronionych służącą zapewnieniu ciągłości i spójności przestrzeni przyrodniczej oraz harmonizację rozwoju społeczno-gospodarczego i infrastruktury z przestrzenią przyrodniczą. Ponadto, w celu prawidłowego działania ekosystemu oraz eliminowania zjawisk negatywnych zaleca się podjęcie działań mających na celu

odtworzenie właściwych stosunków wodnych, zwiększanie zdolności retencyjnej obszaru poprzez m.in.: budowę nowych oraz rozbudowę i modernizację istniejących zbiorników retencyjnych, zalesianie terenów, czy renaturalizację rzek. Wody powierzchniowe i podziemne należy chronić poprzez wyposażenie obszarów zwartej zabudowy w sieć kanalizacyjną z odprowadzaniem nieczystości do oczyszczalni ścieków, a obszarów o zabudowie rozporoszonej w indywidualne, ekologiczne, przydomowe oczyszczalnie ścieków oraz ograniczenie stosowania chemicznych środków ochrony roślin.

3) elementy infrastruktury kształtujące sieć powiązań wewnętrznych i zewnętrznych, w tym:

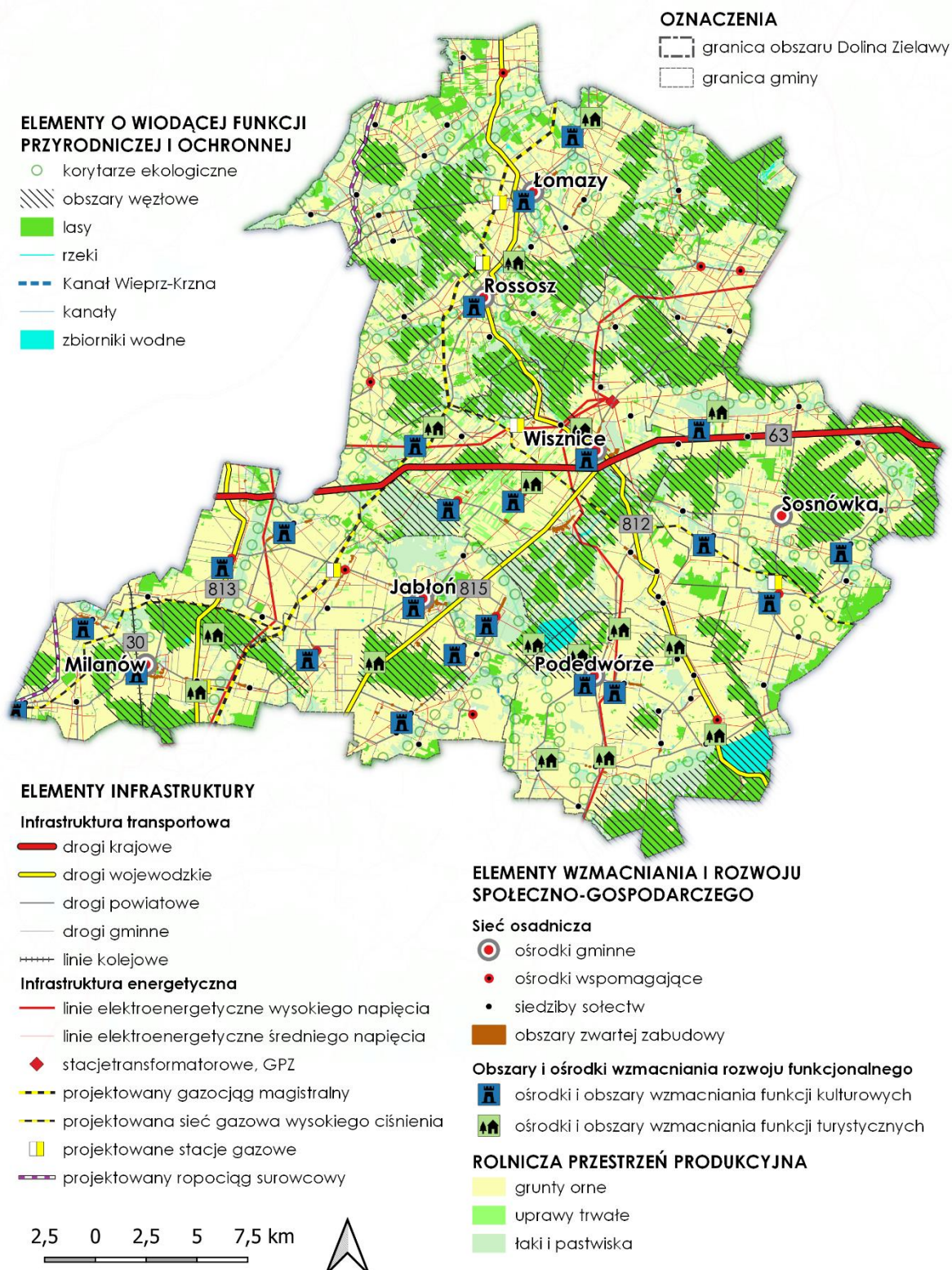
- drogi krajowe i drogi wojewódzkie – realizujące powiązania wewnętrzne i pełniące jednocześnie funkcję zewnętrznych powiązań transportowych obszaru, stanowiące główny szkielet sieci transportowej obszaru partnerstwa,
- drogi powiatowe – realizujące głównie powiązania wewnętrzne, a także bliskie powiązania zewnętrzne, uzupełniające sieć dróg wojewódzkich,
- drogi gminne – realizujące wewnętrzne powiązania transportowe, uzupełniające sieć dróg wojewódzkich i powiatowych, w odniesieniu do których zakłada się ich dalszy rozwój w wymiarze jakościowym i ilościowym,
- linie kolejowe,
- system elektroenergetyczny – linie elektroenergetyczne WN, SN oraz stacje transformatorowe / GPZ, decydujące o bezpieczeństwie energetycznym obszaru.

W odniesieniu do powyższych elementów zakłada się realizację działań mających na celu ich rozwój, przede wszystkim infrastruktury transportowej, ukierunkowany na minimalizowanie barier i ograniczeń rozwoju w funkcjonowaniu układów przestrzennych, kształtowanie spójnego systemu zewnętrznych i wewnętrznych powiązań transportowych oraz integrację poszczególnych elementów systemu transportowego i podwyższenie parametrów eksploatacyjnych. Istotnym aspektem realizacji działań będzie również poprawa dostępności komunikacyjnej i mobilności mieszkańców, zapewnienie sprawności powiązań komunikacyjnych, minimalizowanie zagrożenia bezpieczeństwa publicznego oraz kolizji z elementami sieci ekologicznej.

4) **strefę rolniczej przestrzeni produkcyjnej**, którą stanowią tereny rolnicze (grunty orne, sady, łąki, pastwiska, stawy, zbiorniki wodne oraz zadrzewienia śródpolne) i związane z nimi tereny aktywności społeczno-gospodarczej. Strefa ta stanowi podstawowy element struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru Dolina Zielawy i charakteryzuje się średnio korzystnymi warunkami dla intensywnej roślinnej produkcji rolnej, natomiast wyróżnia się korzystną strukturą agrarną oraz dużym udziałem użytków zielonych (kompleksy łąkowo-pastwiskowe), które są podstawą rozwoju gospodarki hodowlanej. W odniesieniu do przedmiotowej strefy zakłada się rozwój gospodarki rolnej i hodowlanej z zachowaniem istniejących uwarunkowań przyrodniczych, z uwzględnieniem ograniczeń wynikających z położenia części obszaru w granicach obszarów chronionych, zwiększenia ilości gospodarstw specjalistycznych oraz prowadzenia upraw roślin intensywnych (warzyw, owoców). Wiodące kierunki zagospodarowania tej strefy to również rozwój bazy przetwórstwa rolno-spożywczego oraz usług obsługi rolnictwa. W tym celu wskazane jest utrzymanie arealów trwałych użytków zielonych oraz ich remielioracja dla potrzeb hodowli zwierząt oraz dostosowanie struktury agrarnej do potrzeb wysokotowarowego rolnictwa. Należy również podjąć działania zmierzające do wzbogacenia funkcjonalnego z zachowaniem obecnych kierunków rozwoju specjalizacji rolnej poprzez wspieranie rozwoju gospodarstw ekologicznych, rozwój i realizację – w oparciu o naturalne i rolnicze potencjały obszaru – obiektów energetyki odnawialnej (energia słoneczna, wiatrowa, wodna, biomasa) oraz zapewnienie przestrzennych możliwości funkcjonowania i rozwoju zakładów usługowo-

produkcyjnych w działalnościach pozarolniczych. Ponadto, ze względu na walory przyrodnicze obszaru oraz występujące licznie zabytki zaleca się wyznaczenie na terenach rolnych i leśnych szlaków turystycznych oraz rozwój w gospodarstwach rolnych różnych form agroturystyki.

Mapa nr 8
MODEL STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ OBSZARU DOLINA ZIELAWY

9.7 Ustalenia i rekomendacje dla lokalnych dokumentów planistycznych

Głównym celem modelowania struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru jest określenie wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi elementami tej struktury i między tymi elementami a obszarem jako całością oraz kształtowanie tych relacji w sposób zrównoważony. Właściwemu kształtowaniu i harmonizowaniu struktury zarówno w odniesieniu do relacji pomiędzy układem naturalnym i antropogenicznym, jak i w obrębie obu układów służą wytyczne dla lokalnych polityk przestrzennych, tj. przestrzenne warunki realizacji polityki rozwoju obszaru partnerstwa Dolina Zielawy.

Mając na uwadze elementy i obszary konstytuujące strukturę funkcjonalno-przestrzenną obszaru Doliny Zielawy określa się poniższe ustalenia i rekomendacje do lokalnych polityk przestrzennych:

– w zakresie elementów sieci osadniczej

System osadniczy stanowi bazę rozwoju infrastruktury społecznej oraz kształtowania przestrzeni gospodarczej. Determinantami rozwoju sieci osadniczej są przede wszystkim istniejące układy zabudowy oraz cechy środowiska przyrodniczego. O rozmieszczeniu zabudowy decydują również warunki dostępności komunikacyjnej terenu i możliwość ekonomicznego wyposażenia ich w infrastrukturę techniczną. Kształtowanie warunków przestrzennych zmierzających do poprawy jakości życia mieszkańców wymaga poprawy warunków zamieszkania i wypoczynku oraz dostępu do infrastruktury technicznej (gazociąg, wodociąg, kanalizacja sanitarna) i komunikacyjnej odpowiedniego standardu oraz do usług, szczególnie: edukacji, kultury i zdrowia oraz usług społecznych.

W celu wzmocnienia konkurencyjności oraz krystalizowania struktury osadniczej, w tym silnych ośrodków lokalnych i wydobycia niewykorzystanych potencjałów obszaru przyjmuje się następujące zasady:

- 1) efektywne wykorzystywanie terenów przeznaczonych pod zabudowę, minimalizujące jej ekspansję na tereny otwarte;
- 2) uwzględnianie przestrzeni publicznych jako organicznej części ośrodków osadniczych, stanowiących podstawowy element integrujący układy urbanistyczne lub ruralistyczne i decydujących o atrakcyjności obszaru dla zamieszkania;
- 3) kształtowanie przestrzeni publicznych zapewniając ich wysoką jakość funkcjonalną i estetyczną z jednoczesną ochroną historycznych i kulturowych walorów obszaru;
- 4) zapewnienie ochrony ogólnodostępnych miejsc i możliwości tworzenia nowych przestrzeni publicznych (zieleńców, parków, placów zabaw, terenów sportowo-rekreacyjnych itp.) przy zachowaniu historycznych założeń i układów w planowaniu terenów urbanizacji (mieszkaniowych, usługowych);
- 5) zapewnienie odpowiedniej jakości i ilości terenów zieleni urządzonej, zagospodarowanych i udostępnionych dla potrzeb sportu, rekreacji i codziennego wypoczynku lokalnej społeczności oraz turystów;
- 6) planowanie terenów urbanizacji warunkowanych równoczesną realizacją sieci wodociągowej i kanalizacyjnej;
- 7) przywrócenie i usprawnienie powiązań komunikacyjnych (w tym transportu zbiorowego) miejscowości sołeckich z ośrodkami skupiającymi lokalne i ponadlokalne funkcje usługowe (ośrodki gminne);
- 8) restrukturyzacja i planowanie zagospodarowania w sposób zapobiegający powstawaniu środowiskowych kolizji funkcjonalnych oraz przy zachowaniu skali i form zabudowy charakterystycznych dla terenów wiejskich;

- 9) przeznaczanie, w procesie restrukturyzacji funkcjonalnej terenów zainwestowanych, niewykorzystanych obiektów na usługi ogólnodostępne służące celom publicznym oraz uzupełnianiu bazy infrastruktury społecznej;
- 10) zachowanie historycznych założeń, układów, przestrzeni publicznych i dziedzictwa kulturowego z jego wykorzystaniem w rozwoju turystyki;
- 11) tworzenie warunków do rozwoju funkcji produkcyjnych i usługowych w oparciu o miejscowe zasoby (przetwórstwo rolno-spożywcze);
- 12) zwiększenie udziału funkcji pozarolniczych (rozwój wielofunkcyjny) w kształtowaniu osadnictwa wiejskiego, w celu rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru oraz poprawy warunków życia jego mieszkańców przy zachowaniu równowagi między sferą społeczną i gospodarczą, a środowiskiem przyrodniczym i kulturowym, przy wykorzystaniu miejscowej bazy surowcowej oraz walorów turystycznych.
- 13) rozwój bazy magazynowej oraz przetwórczej służącej wzmocnieniu specjalizacji rolniczej obszaru, a także zapewniającej zagospodarowanie lokalnych płodów rolnych;
- 14) wykorzystanie do rozwoju funkcji przedsiębiorczości pozarolniczej w pierwszej kolejności terenów już częściowo zainwestowanych oraz typu brownfield;
- 15) wykorzystanie potencjału naturalnego i rolniczego obszaru do produkcji energii ze źródeł odnawialnych;
- 16) tworzenie warunków do tworzenia i rozwoju agroturystyki na bazie istniejących gospodarstw rolnych.

– w zakresie wzmocnienia i rozwoju funkcji związanych z działalnością kulturową

W celu podkreślenia bogactwa kultury lokalnej, utrwalania tożsamości kulturowej, kreowania wizerunku obszaru oraz wykorzystania dziedzictwa materialnego i niematerialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym przyjmuje się następujące zasady:

- 1) zachowanie zabytkowych cech układów ruralistycznych;
- 2) restaurowanie i zabezpieczanie m.in.: zespołów rezydencjonalnych, zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych, zabytkowych obiektów sakralnego budownictwa drewnianego, cerkwi;
- 3) zachowanie istniejących obiektów małej architektury – krzyży, kapliczek, świątków przydrożnych;
- 4) uczytelnianie relikwii i zagospodarowanie zabytków archeologicznych;
- 5) ochrona oraz poprawa stanu i standardu funkcjonalnego i technicznego istniejących obiektów i zasobów zabytkowych prawnie chronionych i postulowanych do objęcia ochroną, z właściwą ich ekspozycją i udostępnieniem dla turystyki krajoznawczej, wraz z odpowiednim zagospodarowaniem terenów otaczających;
- 6) tworzenie parków kulturowych, traktowanych jako obszary funkcjonalne ochrony krajobrazu kulturowego;
- 7) zagwarantowanie ochrony krajobrazowej, historycznych sylwet przestrzennych i osi widokowych, a także ekspozycji oraz obserwacji archeologicznej;
- 8) organizacja i zagospodarowanie w formie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych) historycznych szlaków kulturowych wraz z integracją obiektów dziedzictwa kulturowego z infrastrukturą lokalnych i ponadlokalnych szlaków i tras rowerowych;

- 9) podporządkowanie dalszego rozwoju infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej (m.in. szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych, tras rowerowych z urządzeniami) kanalizacji ruchu turystycznego na obszarach o najwyższych walorach przyrodniczo-krajobrazowych;
- 10) ochrona i kształtowanie wartości kulturowych i krajobrazowych obszaru oraz zachowanie zabytkowych układów, kształtowanie współczesnej zabudowy układów wsi w nawiązaniu do zabudowy tradycyjnej i przeciwdziałanie tendencjom do rozpraszania zabudowy wsi,
- 11) przeciwdziałanie dewastacji krajobrazu elementami infrastruktury technicznej,
- 12) wykorzystywanie ocalałych obiektów dziedzictwa kulturowego jako wzorników w kształtowaniu lokalnej przestrzeni, a także bazy dla tworzenia instytucji kultury;
- 13) promowanie wykorzystywania i przystosowania obiektów o wartościach kulturowych na cele usługowe;
- 14) eksponowanie bogactwa kultury lokalnej poprzez: wspieranie rozwoju muzeów, izb muzealnych, skansenów; wspieranie twórczości ludowej, a także ośrodków rzemiosła ludowego poprzez tworzenie izb regionalnych oraz objęcie ochroną planistyczną wszelkich przejawów działalności kulturowej i kulturotwórczej, przetrwałych: tradycji, obrzędów, stroju ludowego oraz wspieranie współczesnych form kontynuacji tradycji lokalnych.

– **w zakresie wzmocnienia i rozwoju funkcji związanych z działalnością turystyczną**

W celu dalszego rozwoju różnych form turystyki z wykorzystaniem walorów przyrodniczych i kulturowych oraz zagospodarowania turystycznego obszaru przyjmuje się następujące zasady:

- 1) kształtowanie funkcji turystycznej z uwzględnieniem nadrzędności funkcji przyrodniczej, w szczególności poprzez dostosowanie form zagospodarowania i intensywności użytkowania turystycznego do chłonności środowiska przyrodniczego;
- 2) dostosowanie kierunków zagospodarowania turystycznego do rozmieszczenia walorów turystycznych i dostępności komunikacyjnej;
- 3) modernizacja i dalsza rozbudowę bazy turystycznej dostosowanej do typu i intensywności ruchu turystycznego, potrzeb użytkowników oraz wrażliwości środowiska;
- 4) zagospodarowanie rekreacyjno-wypoczynkowe najatrakcyjniejszych turystycznie obszarów przez dostosowanie istniejącej zabudowy do obsługi turystyki oraz wydzielenie terenów pod tereny rekreacji indywidualnej,
- 5) kształtowanie zabudowy letniskowej dostosowanej do cech i stylu lokalnej architektury i krajobrazu oraz harmonijne wpisanie nowych elementów zagospodarowania w otoczenie;
- 6) tworzenie turystycznych szlaków tematycznych wykorzystujących przyrodnicze i kulturowe walory obszaru, przy czym wytyczanie i organizowanie nowych szlaków turystycznych powinno się odbywać w nawiązaniu do kierunków przebiegu szlaków ponadregionalnych, regionalnych i ponadlokalnych, w sposób umożliwiający stworzenie spójnego systemu różnego rodzaju szlaków turystycznych zapewniającego integrację turystyczną obszaru;
- 7) urządzenie punktów widokowych;
- 8) ochrona istniejących i kształtowanie nowych terenów zieleni;
- 9) podnoszenie standardu zagospodarowania w obszarach rekreacyjnych w zakresie infrastruktury ochrony środowiska i infrastruktury wypoczynkowej;

10) podnoszenie estetyki zabudowy oraz zachowywanie naturalnych elementów krajobrazu (ukształtowanie terenu, zadrzewienia, oczka wodne itp.).

– w zakresie kształtowania stref o wiodącej funkcji przyrodniczej i ochronnej

W celu właściwego funkcjonowania struktur przyrodniczych, uwzględniającego ich integrację i harmonizację z obszarami rozwoju społeczno-gospodarczego i infrastrukturą ustala się następujące zasady:

- 1) zwiększanie zasobów wodnych i leśnych w sposób zapewniający ochronę siedlisk cennych przyrodniczo i walorów krajobrazowych;
- 2) ochrona walorów przyrodniczo-krajobrazowych i zapewnianie ciągłości przestrzennej systemu obszarów chronionych oraz ochrony najcenniejszych walorów krajobrazowych;
- 3) kształtowanie zagospodarowania terenów w obszarach chronionych w dostosowaniu do przedmiotu ochrony wartości przyrodniczych i krajobrazowych;
- 4) zachowanie w dotychczasowym użytkowaniu gruntów niezabudowanych posiadających walory przyrodnicze i kulturowe (np. łąki wewnątrz i na obrzeżach kompleksów leśnych);
- 5) kształtowanie pasmowych struktur przyrodniczych (łąk, zadrzewień i zakrzewień śródpolnych) i uwzględnienie zwiększenia ciągłości leśnych korytarzy ekologicznych poprzez zalesienia;
- 6) zapewnienie odpowiednich rozwiązań przestrzennych umożliwiających migrację zwierząt (np. mosty ekologiczne, przepusty, estakady itp.) w przypadku konieczności sytuowania nasypów ziemnych poprzecznie do osi korytarza, kształtowanie naturalnych alternatywnych sposobów łączności ekologicznej (obejść ekologicznych);
- 7) zachowanie i ochrona lasów, zwłaszcza lasów i ekosystemów leśnych o dużym stopniu naturalności lub szczególnie cennych ze względu na zachowanie bioróżnorodności biologicznej;
- 8) odbudowywanie stosunków hydrologicznych oraz budowa i modernizacja zbiorników małej retencji;
- 9) uwzględnienie czynnej ochrony ekosystemów służącej podnoszeniu walorów turystycznych i rekreacyjnych obszaru.

– w zakresie kształtowania elementów infrastruktury technicznej

W celu kształtowania spójnego systemu zewnętrznych i wewnętrznych powiązań transportowych oraz integracji poszczególnych elementów tego systemu, jak również zrównoważonego rozwoju infrastruktury technicznej ustala się następujące zasady:

- 1) wprowadzenie lub utrzymanie rezerw terenowych niezbędnych do rozbudowy i poprawy parametrów technicznych dróg krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych;
- 2) uwzględnianie potrzeb ruchu rowerowego i pieszego przy planowaniu i projektowaniu układów komunikacyjnych;
- 3) uwzględnienie przywrócenia i usprawnienia powiązań komunikacyjnych miejscowości sołeckich z ośrodkami gminnymi zmierzających do zwiększenia dostępności ośrodków skupiających funkcje usługowe oraz zwiększenia mobilności mieszkańców;
- 4) rozbudowa sieci lokalnych tras rowerowych i ich integracja z ponadlokalnymi i regionalnymi trasami rowerowymi;
- 5) uwzględnianie warunków środowiskowych w lokalizowaniu urządzeń produkujących energię ze źródeł odnawialnych;

- 6) rozbudowa i modernizacja sieci wodociągowych i kanalizacyjnych, a także budowa przydomowych oczyszczalni ścieków;
- 7) dbałość o walory krajobrazowe i unikanie kolizji z terenami zabudowy mieszkaniowej przy lokalizowaniu masztów telefonii komórkowej.

– **w zakresie kształtowania terenów rolniczej przestrzeni produkcyjnej:**

W celu rozwoju rolniczej przestrzeni produkcyjnej obszaru oraz wzbogacenia funkcjonalnego obszaru z zachowaniem obecnych kierunków rozwoju specjalizacji rolnej przy uwzględnieniu ochrony walorów przestrzeni rolniczej przyjmuje się następujące zasady:

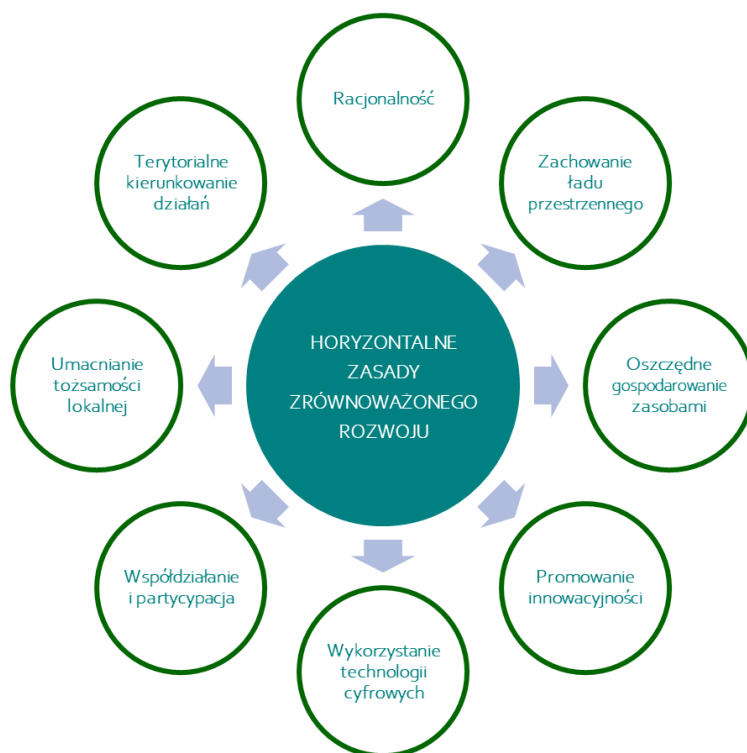
- 1) prowadzenie działań przeciwerozrywających na gruntach ornych (zapobieganie przed erozją wodną i wietrzną) m.in. wyprowadzanie nowych oraz utrzymanie i ochronę istniejących zadrzewień i zakrzewień śródpolnych;
- 2) ograniczanie przeznaczania gruntów wysokich klas bonitacyjnych na cele nierolnicze;
- 3) zalesianie terenów najniższych klasach bonitacyjnych, gleb zdegradowanych i nieużytków;
- 4) podjęcie działań podnoszących efektywność produkcyjną gospodarstw rolnych, w tym poprzez transformację użytkowania gruntów i prowadzenie prac scaleniowo-wymiennych, mających na celu tworzenie korzystnych warunków gospodarowania poprzez poprawę struktury obszarowej gospodarstw rolnych;
- 5) budowa, rozbudowa i modernizacja zbiorników retencyjnych oraz melioracja użytków rolnych;
- 6) rozwój bazy magazynowej oraz przetwórczej służącej wzmocnieniu specjalizacji rolniczej obszaru, a także zapewniającej zagospodarowanie lokalnych produktów rolnych;
- 7) ograniczenie i zatrzymanie procesów urbanizacji poprzez zakaz wyznaczania nowych terenów zabudowy poza terenami istniejącego zainwestowania służące minimalizowaniu negatywnych skutków ekonomicznych związanych z rozpraszaniem zabudowy;
- 8) niwelowanie potencjalnych konfliktów przestrzennych poprzez kształtowanie prawidłowych relacji pomiędzy zabudową związaną z produkcją rolną a zabudową mieszkaniową;
- 9) wykorzystywanie potencjału glebowo-klimatycznego, kulturowego i przyrodniczo-krajobrazowego do intensyfikacji rozwoju gospodarstw agroturystycznych (głównie w obszarach nagromadzenia i koncentracji obiektów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego) i ekologicznych.

10. Spójność z celami polityki regionalnej Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 i celami polityki spójności UE 2021 - 2027

Konsekwencją i logikę programowania strategicznego w procesie definiowania celów i kierunków działań Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2023 – 2030 zapewnia zachowanie spójności z ustaleniami i rekomendacjami w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki rozwoju określonymi w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 (SRWL 2030). Istotną kwestią jest tu zgodność z **modelem zrównoważonego rozwoju województwa lubelskiego**, który ma charakter funkcjonalny i oparty jest o cztery filary zakładające:

- zrównoważony terytorialnie rozwój regionu
- integrację zasobów i potencjałów
- kierowanie się racjonalnymi wyborami strategicznymi
- ukierunkowanie na osiągnięcie wysokiej jakości życia

Ważnym aspektem w określaniu celów i kierunków działań Strategii było uwzględnienie przedstawianych w SRWL 2030 **horyzontalnych zasad zrównoważonego rozwoju**, które obowiązują wszystkich interesariuszy regionalnej polityki rozwoju oraz determinują sposób osiągania celów rozwoju przyjętych w SRWL:

Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030

Wykorzystanie modeli, zasad i rekomendacji zawartych w SRWL 2030 było istotnym aspektem w formułowaniu celów Strategii, szczególnie w kontekście wykorzystania dostępnych instrumentów rozwoju terytorialnego zapewniających większą efektywność wydatkowania środków publicznych i koncentrację na realizacji projektów prorozwojowych.

Analizując problemy, potencjały i przewagi konkurencyjne obszaru Doliny Zielawy oraz określając cele Strategii zachowano spójność z celami operacyjnymi SRWL 2030 i celami polityki spójności Unii Europejskiej 2021 - 2027.

**Spójność celów Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2023 – 2030
z celami Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030**

Cele strategiczne Strategii Rozwoju Doliny Zielawy	Cele operacyjne Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030
<p><u>Cel strategiczny I</u> Wzrost jakości życia i spójności społecznej</p>	<p>2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich 3.3. Promocja i rozwój usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarki senioralnej 3.4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu 4.1. Rozwijanie kapitału ludzkiego 4.2. Poprawa jakości świadczenia usług zdrowotnych 4.3. Włączenie i integracja społeczna 4.5. Bezpieczeństwo publiczne</p>
<p><u>Cel strategiczny II</u> Adaptacja do zmian klimatu i zrównoważona przestrzeń</p>	<p>2.1. Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej 2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich 2.4. Ochrona walorów środowiska 3.4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu 4.6. Wspieranie oddolnych inicjatyw i poprawa efektywności zarządzania</p>
<p><u>Cel strategiczny III</u> Wzrost konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej</p>	<p>1.1. Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych 1.2. Rozwój przedsiębiorczości wykorzystującej surowce rolne 1.3. Rozwój współpracy w sektorze rolno-spożywczym 1.4. Umacnianie marki lubelskich produktów żywnościowych 2.1. Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej 2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich 3.4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu 4.6. Wspieranie oddolnych inicjatyw i poprawa efektywności zarządzania</p>

**Spójność kierunków działań Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2023 – 2030
z celami polityki spójności Unii Europejskiej na lata 2021 – 2027**

Kierunki działań Strategii Rozwoju Doliny Zielawy	Cele polityki spójności UE na lata 2021 – 2027
<p>1.1. Podniesienie jakości usług i infrastruktury pomocy społecznej i ochrony zdrowia.</p>	<p>CS 4(iii) [EFRR] Infrastruktura społeczna - wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne</p> <p>CP 4(k) [EFS+] Zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług, w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej.</p> <p>CP 4(v) [EFRR] Zapewnianie równego dostępu do opieki zdrowotnej i wspieranie odporności systemów opieki zdrowotnej, w tym podstawowej opieki zdrowotnej, oraz wspieranie przechodzenia od opieki instytucjonalnej do opieki rodzinnej i środowiskowej.</p> <p>CP 4(h) Wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji.</p>
<p>1.2. Podniesienie jakości edukacji, wyrównywanie szans edukacyjnych, aktywizacja dzieci i młodzieży.</p>	<p>CP 4(ii) [EFRR] Poprawa równego dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających włączeniu społecznemu w zakresie kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój łatwo dostępnej infrastruktury, w tym poprzez wspieranie odporności w zakresie kształcenia i szkolenia na odległość oraz online.</p> <p>CP 4(f) [EFS+] Wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie, po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.</p>
<p>1.3. Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego.</p>	<p>CP 4(vi) Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych</p> <p>CP 5(ii) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa.</p>

<p>1.4. Wzmocnienie kapitału społecznego i rozwój przedsiębiorstw społecznych</p>	<p>CP 4(h) Wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji.</p> <p>CP 5(ii) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.</p>
<p>1.5. Poprawa dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami.</p>	<p>Kwestia horyzontalna - każdy projekt powinien mieć pozytywny wpływ na zasadę równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, efekty projektu (produkty, usługi, infrastruktura) będą dostępne dla wszystkich, zgodnie z postanowieniami art. 9 Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, z poszanowaniem zasad określonych w art. 9 rozporządzenia nr 2021/1060) lub neutralne.</p>
<p>1.6. Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom.</p>	<p>CP2(iv) Wspieranie przystosowania się do zmian klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi i katastrofami, a także odporności, z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego.</p>
<p>1.7. Wspieranie procesów rewitalizacji oraz poprawa jakości i dostępności infrastruktury rekreacyjnej i sportowej.</p>	<p>CP 5(ii) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.</p>
<p>2.1. Zwiększenie wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych.</p>	<p>CP 2(ii) Wspieranie energii odnawialnej zgodnie z dyrektywą (UE) 2018/2001, w tym określonymi w niej kryteriami zrównoważonego rozwoju</p>
<p>2.2. Wspieranie efektywności energetycznej.</p>	<p>CP 2(i) Wspieranie efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych</p>
<p>2.3. Zrównoważona gospodarka wodno - ściekowa</p>	<p>CP 2(iv) Wspieranie przystosowania się do zmian klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi i katastrofami, a także odporności, z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego.</p> <p>CP2(v) wspieranie dostępu do wody oraz zrównoważonej gospodarki wodnej.</p>
<p>2.4. Wspieranie gospodarki o obiegu zamkniętym i gospodarki zasobooszczędnej</p>	<p>CS 2(vi) Wspieranie transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym i gospodarki zasobooszczędnej</p>
<p>2.5. Ochrona przyrody, edukacja i promocja postaw ekologicznych.</p>	<p>CP 2(vii) Ochrona przyrody i bioróżnorodności, zielona infrastruktura, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia.</p>
<p>2.6. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych, poprawa dostępu do internetu szerokopasmowego.</p>	<p>CP 1(ii) Czerpanie korzyści z cyfryzacji dla obywateli, przedsiębiorstw, organizacji badawczych i instytucji publicznych.</p>

<p>3.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej Doliny Zielawy.</p>	<p>CP 4(vi) Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych</p> <p>CP 5(ii) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.</p>
<p>3.2. Wsparcie dla rozwoju gospodarki i lokalnej przedsiębiorczości.</p>	<p>CP 1(iii) Wzmacnianie trwałego wzrostu i konkurencyjności MŚP oraz tworzenie miejsc pracy w MŚP, w tym poprzez inwestycje produkcyjne.</p> <p>CP 1(iv) Rozwijanie umiejętności w zakresie inteligentnej specjalizacji, transformacji przemysłowej i przedsiębiorczości.</p>
<p>3.3. Poprawa dostępności komunikacyjnej obszarów gospodarczych i peryferyjnych.</p>	<p>CP 3(ii) Rozwój i udoskonalanie zrównoważonej, odpornej na zmiany klimatu, inteligentnej i intermodalnej mobilności na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym, w tym poprawa dostępu do TEN-T oraz mobilności transgranicznej.</p>

11. Terytorialny wymiar wsparcia, obszary strategicznej interwencji

Potencjały i bariery rozwojowe Doliny Zielawy posiadają swoje odniesienia przestrzenne, a ich identyfikacja ma istotne znaczenie dla prowadzenia polityki rozwoju w ujęciu terytorialnym. Pozwala to na ukierunkowanie interwencji publicznych nie tylko tematycznie, ale także w stosunku do konkretnych obszarów. Podejście terytorialne w niniejszej Strategii jest narzędziem wzmacniania procesów rozwojowych na terenie obszaru Doliny Zielawy, pozwalając tym samym na zwiększenie skuteczności osiągnięcia celów strategicznych.

Podstawą określenia wymiaru terytorialnego w niniejszej Strategii jest paradygmat polityki rozwoju, zdefiniowany w dokumentach strategicznych na poziomie krajowym, m.in. Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju i Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030). Model ten zakłada zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów oraz zapewnienie większej spójności rozwojowej Polski przez wsparcie obszarów słabszych gospodarczo - **rozwój społecznie i terytorialnie zrównoważony**².

Odejście od wspierania całego kraju czy regionów w jednolity sposób na rzecz większego różnicowania interwencji, w zależności od problemów i potencjałów poszczególnych obszarów, przełożyło się na wyznaczenie krajowych **obszarów strategicznej interwencji (OSI)** oraz na tworzenie instrumentów terytorialnych dopasowanych do ich specyficznych potrzeb rozwojowych. Terytorium Doliny Zielawy objęte zostało OSI wyznaczonymi w KSRR 2030: OSI obszary zagrożone trwałą marginalizacją i OSI wschodnia Polska.

11.1 Podejście terytorialne - uwarunkowania regionalne

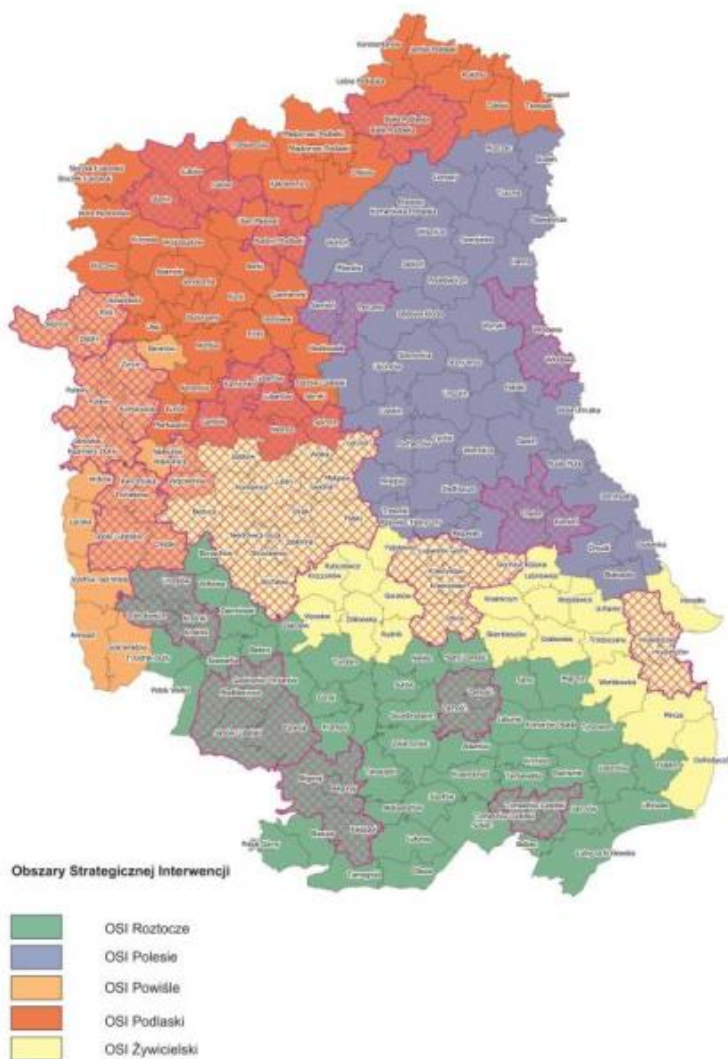
W odniesieniu do obszaru Doliny Zielawy koncepcja podejścia terytorialnego na poziomie województwa obejmuje założenia i kierunki polityki regionalnej określone w Strategii Rozwoju Województwa

² Rozwój odpowiedzialny to również rozwój zrównoważony terytorialnie, który rozwija i efektywnie wykorzystuje miejscowe zasoby i potencjały wszystkich terytoriów, a w szczególności wspomaga rozwój tych obszarów, które mają mniejszą odporność na zjawiska kryzysowe, nie mogą w pełni rozwinąć swojego potencjału rozwojowego lub utraciły funkcje społeczno-gospodarcze. (KSRR 2030).

Lubelskiego 2030 (SRWL 2030) – dotyczy to przede wszystkim włączania w procesy rozwojowe obszarów o niższym poziomie rozwoju społecznego i gospodarczego czy określonych barierach i niskiej odporności na zjawiska kryzysowe. W praktyce doprowadziło to do wyznaczenia w SRWL 2030 tzw. **OSI subregionalnych** uwzględniających wyraźne zróżnicowanie poszczególnych obszarów województwa lubelskiego pod względem stanu rozwoju oraz występujących barier i potencjałów.

Jednocześnie podstawą określenia wymiaru terytorialnego są cele i zasady rozwoju przestrzennego przedstawione za pomocą modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego.

Subregionalne Obszary Strategicznej Interwencji

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 wyznacza obszary strategicznej interwencji o znaczeniu regionalnym. Jest to konsekwencja decyzji dotyczącej potrzeby szczególnego wsparcia realizacji wybranych kierunków działań SRWL 2030 na określonych obszarach województwa z wykorzystaniem modelu zrównoważonego rozwoju.

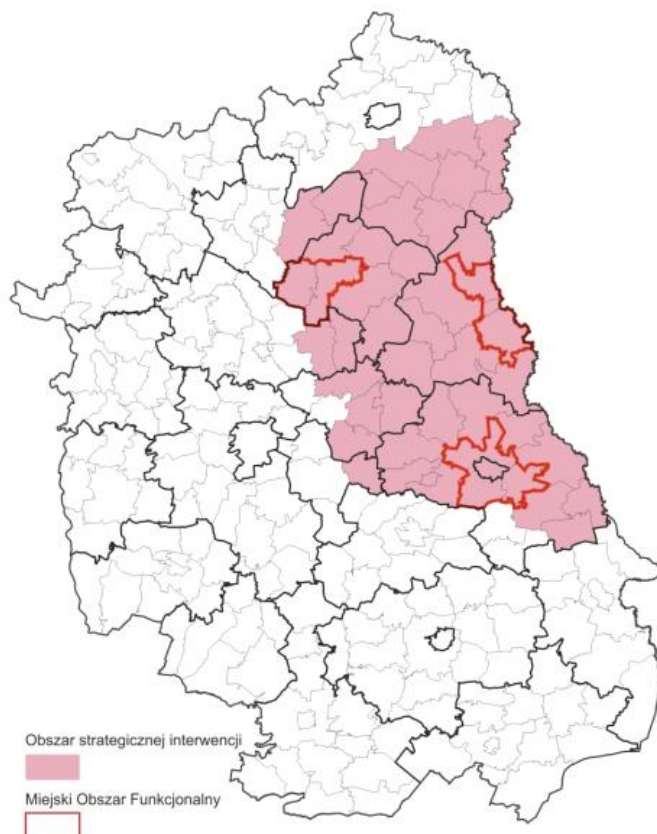
Zakres OSI wskazanych w SRWL 2030 obejmuje:

- obszary współpracy w strefach silnego oddziaływania miast (Miejskie Obszary Funkcjonalne ośrodków subregionalnych i lokalnych oraz Lubelski Obszar Metropolitalny)

- strefy funkcjonalne, charakteryzujące się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwojowymi, na których przewiduje się współpracę w układach ponadlokalnych (OSI Subregionalne: Roztocze, Polesie, Powiśle, Podlaski, Żywicielski).

W ramach powyższej delimitacji opisano obszary, na których samorząd województwa lubelskiego zakłada zastosowanie mechanizmów terytorialnych – tematycznych kierunków interwencji z uwzględnieniem wsparcia z poziomu krajowego, regionalnego i lokalnego oraz przedsięwzięć priorytetowych dla rozwoju poszczególnych OSI.

Zgodnie z powyższą delimitacją Dolina Zielawy zlokalizowana jest na **Obszarze Strategicznej Interwencji Polesie**.

OSI Polesie

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030

Zgodnie z założeniami SRWL 2030 za priorytet rozwoju OSI Polesie uznano „Społeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego oraz terenów nadbużańskich.”. Określono również **główne kierunki interwencji / tematyczne obszary wsparcia OSI Polesie**³:

1. Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych

- Poprawa warunków wodnych, w tym retencjonowanie, melioracje i nawodnienia, ochrona i lepsze wykorzystanie wód (przedsięwzięcia flagowe: Rewitalizacja Systemu Kanału Wieprz – Krzna),
- Rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych.

³ Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030

2. Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej

- Poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych (S19, S17 i S12) oraz planowanej autostrady A2, w tym budowa obwodnic miast (przedsięwzięcia flagowe: Realizacja drogi ekspresowej S12, w tym budowa obwodnicy Chełma; Przebudowa i rozbudowa dróg wojewódzkich nr: DW812, DW816, DW820, DW838 (w tym rozbudowa mostu na Rzece Wieprz), DW843, DW844),
- Poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych z uwzględnieniem Programu Kolejowego CPK Centralny Port Komunikacyjny (przedsięwzięcia flagowe m.in.: Budowa linii kolejowej nr 631 (Milanów – Biała Podlaska – Białystok); Przebudowa kolejowego przejścia granicznego Dorohusk – Jagodin).

3. Ochrona walorów środowiska

- Wspieranie działań na rzecz ochrony i kształtowania zasobów wodnych, w tym racjonalizacji wielkości poboru wody, rozwój i modernizacja oczyszczalni ścieków, zwiększanie małej retencji i renaturyzacji rzek,
- Ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności (przedsięwzięcia flagowe: Opracowanie planów ochrony oraz planów zadań ochronnych dla obszarów objętych prawną formą ochrony przyrody; Aktualizacja lokalnych dokumentów planistycznych w zakresie uwzględnienia działań i warunków zagospodarowania wynikających z planów ochrony i planów zadań ochronnych).

4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu

- Wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie,
- Rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (np. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe),
- Organizacja punktów usług i obsługi turystycznej dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa),
- Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki, np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp. (przedsięwzięcia flagowe: Organizacja szlaku Architektury Drewnianej Województwa Lubelskiego; Promocja oraz rozwój bazy i infrastruktury turystycznej Szlaku Jagiellońskiego),
- Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych,
- Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

5. Wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej

- Wspieranie działań i współpraca z właściwymi podmiotami na rzecz realizacji inwestycji sprzyjających pogłębianiu kontaktów międzyregionalnych, w tym w zakresie infrastruktury granicznej (budowa i rozbudowa przejść granicznych oraz dostosowanie ich do obsługi ruchu turystycznego) oraz poprawiającej dostępność do przejść granicznych, w tym: drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, infrastruktura turystyczna (przedsięwzięcia flagowe: Wspieranie rozbudowy istniejącej oraz budowy nowej infrastruktury poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, infrastruktura turystyczna),
- Wspieranie działań na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych na obszarach przygranicznych oraz rozwój zintegrowanej turystyki transgranicznej.

Zaznaczyć należy, że OSI wyznaczone w KSRR 2030 i w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 wspierane będą z poziomu kraju oraz regionu za pomocą specjalnie dedykowanych instrumentów – Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych i **Innych Instrumentów Terytorialnych**.

Wymiar terytorialny Strategii Rozwoju Doliny Zielawy ujęty na poziomie celów, kierunków działań i propozycji konkretnych przedsięwzięć jest kontynuacją polityki regionalnej Samorządu Województwa Lubelskiego oraz podejścia terytorialnego na poziomie krajowym wyrażonego w KSRR 2030. Taka orientacja jest zbieżna z podejściem terytorialnym wskazanym w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (rozwój terytorialnie wrażliwy i odpowiedzialny).

W przypadku niniejszej Strategii przekłada się to przede wszystkim na włączanie w procesy rozwojowe obszarów słabszych gospodarczo (w szczególności obszarów wiejskich), o niższym poziomie rozwoju i niskiej odporności na zjawiska kryzysowe. Efektem takiego podejścia będzie wyrównywanie szans oraz kształtowanie warunków dla wzmacniania spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej gmin Doliny Zielawy – rozwoju zrównoważonego terytorialnie.

Na etapie definiowania celów i kierunków Strategii uwzględniono wykorzystanie dostępnych instrumentów rozwoju terytorialnego, które gwarantować powinny większą efektywność angażowanych środków publicznych, selektywność podejścia, realizację wspólnych, zintegrowanych projektów oraz spójność rozwojową Doliny Zielawy.

Wykorzystano też wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru oraz wyniki procesu partycypacji społecznej, w ramach którego wskazano przedsięwzięcia bazujące na rozwinięciu potencjałów obszaru oraz rozwoju jego przewag konkurencyjnych.

11.2 Potencjalne kierunki interwencji w wymiarze terytorialnym

Proponowane kierunki interwencji obejmują obszary, w ramach których polityka regionalna skoncentrowana jest na terytorialnym wymiarze wsparcia, zaś realizacja przedsięwzięć uwarunkowana jest podjęciem współpracy międzygminnej oraz z zewnętrznymi partnerami publicznymi i prywatnymi.

- **Dostępność komunikacyjna** - modernizacja i rozbudowa infrastruktury drogowej i logistycznej, rozwój systemu transportu zbiorowego, zrównoważona mobilność.
- **Atrakcyjność inwestycyjna** - rozwój terenów inwestycyjnych oraz infrastruktury i usług wspierających przedsiębiorczość, wspólna oferta i baza ofert inwestycyjnych Doliny Zielawy, wspólna promocja gospodarcza, wzrost jakości funkcjonowania instytucji otoczenia biznesu - zaawansowane i innowacyjne usługi dla przedsiębiorców.
- **Gospodarka w obiegu zamkniętym** - wzmacnianie zdolności adaptacyjnych instytucji publicznych i przedsiębiorstw do zmiennych warunków rynkowych i technologicznych, edukacja społeczna, maksymalizacja skali recyklingu odpadów, poprawa jakości powietrza, w tym eliminacja smogu poprzez rozwój gospodarki niskoemisyjnej, budownictwo pasywne.
- **System promocji produktów lokalnych** - rozwój marki terytorialnej Doliny Zielawy w oparciu o zintegrowany system wsparcia w produkcji, promocji, certyfikacji i sprzedaży wyrobów lokalnych.
- **Atrakcyjność rekreacyjna i turystyczna** - poprawa jakości, kompleksowości i dostępności oferty czasu wolnego (turystyka i rekreacja) oraz oferty kulturalnej i sportowej dla mieszkańców i turystów, modernizacja i budowa infrastruktury obsługi ruchu turystycznego.
- **Rozwój marki turystycznej Doliny Zielawy** - zintegrowana oferta rekreacyjna – turystyczna – kulturalna, współpraca z przedsiębiorcami w tworzeniu i rozwoju marki turystycznej, rozwój „przemysłu czasu wolnego” (kultura, aktywny odpoczynek, rozrywka, rekreacja, sport, turystyka: kajakowa, rowerowa, nordic walking, konna, kulturowa, historyczna, przyrodnicza, kulinarna, itp.).

- **Adaptacja do zmian klimatu** - wprowadzanie technologii OZE w obiektach publicznych, ochrona terenów naturalnej retencji wodnej, zagospodarowanie wód opadowych oraz rozwój błękitno-zielonej infrastruktury, rozwój i unowocześnianie gospodarki wodno - ściekowej, doskonalenie narzędzi monitorowania stanu środowiska i szybkiego reagowania, rozwój gospodarki niskoemisyjnej i zeroemisyjnej w sektorze publicznym, edukacja ekologiczna.
- **Kapitał społeczny** - wspieranie oddolnych inicjatyw obywatelskich, organizacji pozarządowych i podmiotów ekonomii społecznej, zwiększenie udziału partycypacji społecznej w zarządzaniu, udział mieszkańców w budowie i rozwoju marki terytorialnej (produkty lokalne, turystyka), zachowanie dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego.
- **System opieki zdrowotnej i pomocy społecznej oraz dostępność** - podniesienie jakości i dostępności usług społecznych i ochrony zdrowia, dostosowanie usług i infrastruktury do potrzeb osób starszych (w tym *srebrna gospodarka* jako odpowiedź na wyzwania demograficzne), poprawa standardów dostępności dla osób ze specjalnymi potrzebami w infrastrukturze i usługach publicznych.
- **Bezpieczeństwo i usługi cyfrowe** - rozbudowa szerokopasmowej infrastruktury dostępowej (szczególnie na obszarach o niskim dostępie do sieci), rozwój narzędzi i infrastruktury niezbędnej do świadczenia bezpiecznych e-usług w administracji publicznej, systemie opieki zdrowotnej i edukacji, poprawa poziomu cyberbezpieczeństwa, podniesienie kompetencji cyfrowych urzędników i mieszkańców [*funkcjonowanie usług publicznych na co najmniej 4. poziomie dojrzałości (transakcja) i docelowo 5. (personalizacja)*].
- **Kompetencje instytucji publicznych** - wzmocnianie mechanizmów zarządzania strategicznego w samorządach doliny Zielawy w zakresie: integracji działań JST z celami gospodarczymi, społecznymi i środowiskowymi, nastawienia na innowacyjne rozwiązania i korzystania z dobrych praktyk, planowania strategicznego, racjonalizacji gospodarki budżetowej w oparciu o analizę kosztów i korzyści ekonomiczno-społecznych, kompetencji cyfrowych, współpracy JST oraz wykorzystania narzędzi partycypacji społecznej.

12. Ramy finansowe i źródła finansowania strategii

Identyfikacja i późniejsze skuteczne wykorzystanie odpowiednich źródeł finansowania planowanych zadań determinuje sukces wdrażania Strategii (osiągnięcie zakładanych celów). Jednoznaczne określenie tych źródeł, w kontekście zapewnienia spójności i efektywności realizowanych przedsięwzięć, jest zadaniem złożonym, ponieważ system finansowania zadań publicznych charakteryzuje się wielopoziomowością i hierarchicznością (poziom regionalny, krajowy i europejski), a za jego rozwój i właściwą organizację odpowiedzialnych jest wiele różnych podmiotów publicznych i niepublicznych w zależności od poziomu ich zarządzania.

Dodatkowo, należy wziąć pod uwagę różne formy finansowania przedsięwzięć (zarówno dotacje jak też instrumenty finansowe, w tym zwrotne) oraz dodatkowe możliwości jakie daje realizacja projektów w formule partnerstwa publiczno - prywatnego. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują mechanizm tzw. **Innych Instrumentów Terytorialnych** przewidziany do realizacji w latach 2021 – 2027.

Identyfikacja i wybór potencjalnych źródeł, z których mogą być finansowane poszczególne przedsięwzięcia w ramach Strategii wymaga właściwej organizacji i koordynacji procesu pozyskiwania tych środków – zarówno na poziomie administracji gmin Doliny Zielawy, jak też na poziomie struktur zarządczych podmiotów podległych samorządom gminnym.

Proces ten powinien przede wszystkim uwzględniać różnorodność opcji finansowania projektów wynikających ze Strategii (źródła i formy). Kluczową kwestią jest tu bieżąca identyfikacja dostępnych możliwości finansowania, odejście od typowego systemu grantowego, wypracowanie i koordynacja wspólnych zasad korzystania z funduszy zwrotnych w instytucjach gminnych, a także sięganie po

fundusze bezpośrednio zarządzane przez Komisję Europejską. Ideą takiego podejścia jest dywersyfikacja, a także ciągłość działań (szczególnie w przypadku projektowania finansowania przedsięwzięć środkami zwrotnymi), która pozwoli na wypracowanie długoterminowego planu finansowego, a także wdrażanie inwestycji bardziej ryzykownych, często o charakterze innowacyjnym i eksperymentalnym.

Działania przewidziane do realizacji w Strategii mają szeroki zakres i w związku z tym koniecznym będzie poszukiwanie różnych źródeł ich finansowania, uwzględniających m.in. regionalne i krajowe środki w ramach Polityki Spójności i Wspólnej Polityki Rolnej. Pamiętać należy, że oprócz dotacji, subwencji i innych form finansowania bezzwrotnego, istotnym elementem finansowania będą instrumenty zwrotne.

Dlatego też podejmując decyzje o realizacji projektów (szczególnie w zakresie przedsięwzięć partnerskich) należy każdorazowo rozpatrywać możliwości budżetowe JST w kontekście istniejących źródeł i form finansowania w oparciu o poniższe zasady:

- dywersyfikacja źródeł finansowania jako główna zasada wdrażania Strategii,
- korzystanie z różnych form finansowania – dotacje oraz instrumenty finansowe (pożyczki, poręczenia, gwarancje itp.), w tym z formuły partnerstwa publiczno – prywatnego,
- korzystanie ze środków europejskich na różnych poziomach (program regionalny, programy krajowe, programy współpracy międzynarodowej),
- korzystanie z funduszy bezpośrednio zarządzanych przez Komisję Europejską (np. LIFE, COSME, Horyzont, Erasmus, EFIS, itp.),
- uczestnictwo w międzynarodowych projektach sieciowych (np. programy Interreg, URBACT, Central Europe),
- współpraca z instytucjami międzynarodowymi (np. Europejski Bank Inwestycyjny, Bank Światowy, instrument ELENA, itp.).

Osiągnięcie celów zawartych w Strategii wymaga zaangażowania różnych instytucji, podmiotów i zaplanowania wydatkowania znacznych środków finansowych w perspektywie wieloletniej. Biorąc pod uwagę uwarunkowania ekonomiczne gmin Doliny Zielawy oraz instytucji podległych do najważniejszych źródeł pochodzenia kapitału na finansowanie zadań Strategii należeć będą:

- **Środki własne samorządów gmin Doliny Zielawy (dochody własne, subwencje)**
Za kluczowe źródło finansowania inwestycji zawartych w Strategii uznać należy budżet samorządów gminnych. Środki własne JST przewidziane są przede wszystkim jako wkład własny (w przypadku realizacji projektów współfinansowanych ze środków unijnych należy przyjąć, że wkład własny będzie wynosił 15% - 40% kosztów kwalifikowalnych). Zgodnie z zasadą racjonalizacji wydatków publicznych istotnym jest zaplanowanie mechanizmów koordynacyjnych dotyczących wspólnego finansowania projektów w partnerstwie międzygminnym oraz z innymi partnerami publicznymi lub prywatnymi (partnerstwo publiczno – prywatne).
- **Środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej w ramach programów krajowych i programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 - 2027**
Środki z budżetu Unii Europejskiej w ramach pakietu legislacyjnego polityki spójności na lata 2021-2027 przewidziane w programach operacyjnych na poziomie zarówno regionalnym, jak i krajowym (w tym Program Współpracy Transgranicznej PL – UA). Istotnym źródłem finansowania są też środki z budżetu UE, dostępne w ramach zarządzania bezpośrednio sprawowanego przez Komisję Europejską w zakresie związanym m.in. z kwestiami klimatycznymi w ramach Europejskiego Zielonego Ładu. Z uwagi na złożony charakter programów krajowych i regionalnych oraz mnogość możliwości finansowania ze środków UE 2021 – 2027 (w zależności od zakresu, wielkości oraz indywidualnego lub partnerskiego charakteru inwestycji) zalecany jest bieżący monitoring dostępnych

źródeł finansowania oraz stanu przygotowania, zatwierdzania i aktualizacji poszczególnych programów (w tym wytycznych oraz harmonogramów i regulaminów naborów).

- **Środki z programów zarządzanych bezpośrednio przez Komisję Europejską**

W latach 2021 – 2027 przewidziana jest kontynuacja programów i inicjatyw UE, które mogą być istotnym czynnikiem aktywizującym potencjał gospodarczy i społeczny Doliny Zielawy. Są to m.in.: Instrument "Łącząc Europę" (transport, energetyka, telekomunikacja), LIFE (ochrona środowiska i klimatu), COSME (konkurencyjność przedsiębiorstw), Horyzont (badania naukowe i innowacje), ERASMUS+ (zagraniczne staże, praktyki i wolontariat), EFIS (zapewnienie gwarancji dla finansowania inwestycji długoterminowych), Europejski Korpus Solidarności (zdobywanie doświadczenia zawodowego i podnoszenie kwalifikacji przez ludzi młodych). Podobnie jak w przypadku programów krajowych i programu regionalnego UE 2021 – 2027 zalecany jest bieżący monitoring dostępnych źródeł finansowania.

- **Środki pochodzące z budżetu państwa oraz środki budżetu Województwa Lubelskiego**

Środki budżetu państwa oraz samorządu województwa dostępne w ramach istniejących oraz nowych instrumentów takich, jak Porozumienia terytorialne (zgodnie z art. 14rb ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju). W tej kategorii wymienić można np. fundusze celowe utworzone z przeznaczeniem na finansowanie infrastruktury publicznej, w tym transportowej. Są to w m.in. Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych, Rządowy Fundusz Rozwoju Dróg, Rządowy Fundusz Inwestycji Lokalnych, fundusze utworzone w Banku Gospodarstwa Krajowego oraz dotacje celowe lub środki z rezerw celowych poszczególnych ministerstw. Zgodnie z ustawą o samorządzie województwa z budżetu województwa finansowane są m.in. zadania o charakterze wojewódzkim w zakresie transportu zbiorowego i dróg publicznych. Województwo zajmuje się finansowaniem m.in. rozwoju dróg wojewódzkich, regionalnych przewozów autobusowych oraz regionalnych przewozów kolejowych. Inwestycje te stanowią istotne uzupełnienie systemu transportowego Doliny Zielawy, zarówno w zakresie przedsięwzięć indywidualnych jak i partnerskich.

- **Środki krajowych i międzynarodowych instytucji finansowych**

Do finansowania zadań wynikających ze Strategii mogą być zaangażowane środki pozyskiwane m.in. z kredytów lub innych finansowych instrumentów zwrotnych i bezzwrotnych, uzyskanych za pośrednictwem instytucji finansowych takich jak m.in. Bank Gospodarstwa Krajowego, Europejski Bank Inwestycyjny, czy też Bank Światowy.

- **Środki prywatne**

Dotychczasowe doświadczenia JST wskazują na możliwości finansowania przedsięwzięć infrastrukturalnych ze środków prywatnych, przede wszystkim przy wykorzystaniu formuły partnerstwa publiczno-prywatnego. Jest to rozwiązanie coraz silniej wspierane przez Rząd Polski i Komisję Europejską i może posłużyć do realizacji inwestycji, leżących w interesie publicznym⁴. Udział środków prywatnych jest szczególnie istotny w realizacji niektórych przedsięwzięć wymagających zbiorowego wysiłku ze względu na ich skomplikowany i długoletni charakter.

Dla zapewnienia skutecznej realizacji przedsięwzięć wynikających ze Strategii istotne jest podejmowanie prób poszukiwania nowych rozwiązań (w tym organizacyjnych - w partnerstwie z gminami Doliny Zielawy, oraz partnerami publicznymi i prywatnymi) w zakresie zarządzania i finansowania. Ważnym elementem

---

⁴ Formuła PPP opiera się na realizacji zadań publicznych na mocy wieloletniej umowy określającej podział zadań i ryzyk pomiędzy podmiotem publicznym a partnerem prywatnym. Celem PPP jest świadczenie określonej usługi publicznej przez partnera prywatnego w oparciu o infrastrukturę publiczną, za wynagrodzeniem. Realizacja inwestycji w formule PPP to szereg korzyści dla instytucji publicznych, a przede wszystkim możliwość optymalizacji wydatkowania środków budżetowych poprzez zaangażowanie kapitału prywatnego w inwestycje publiczne, oraz możliwość skorzystania z wiedzy i doświadczenia biznesu. (więcej informacji: <https://www.ppp.gov.pl/>)

sprawnego wdrażania Strategii powinny być zatem działania zmierzające do podejmowania możliwie szerokiej współpracy, nie tylko w zakresie wspólnego finansowania poszczególnych zadań ale również zapewnienia ciągłości funkcjonowania inwestycji.

Podkreślić należy, że planowanie budżetu oraz źródeł i form finansowania projektów zawartych w Strategii jest zadaniem trudnym i złożonym z uwagi na dynamicznie zmieniającą się sytuację makroekonomiczną w kraju i na świecie spowodowaną postępującym kryzysem gospodarczym, długofalowymi konsekwencjami pandemii COVID-19 oraz społecznymi i gospodarczymi skutkami wojny w Ukrainie.

13. Zasady i struktura zarządzania procesem wdrażania Strategii

System zarządzania strategią terytorialną ma kluczowe znaczenie w kontekście skuteczności realizacji interwencji publicznych i korzyści dla samorządów. Właściwie zaprojektowany i konsekwentnie wdrażany system wpłynie na sprawność realizacji Strategii i wykorzystywania dostępnych funduszy przeznaczonych na realizację jej celów. Co istotne, właściwy system stanowi podstawę do rozwoju istniejącego forum współpracy gmin Doliny Zielawy z partnerami zewnętrznymi, nie tylko w zakresie funduszy, ale docelowo wszystkich polityk realizowanych przez samorządy. Jednocześnie system zarządzania tworzy strukturę, po części sformalizowaną, w której powstają pozytywne relacje nieformalne. Taka struktura stanowić będzie w przyszłości bazę wiedzy i pamięci organizacyjnej determinującej dalszą współpracę i zintegrowany rozwój samorządów całego obszaru objętego Strategią.

Założenia regionalnej polityki rozwoju zawarte w KSRR 2030 wyraźnie wskazują na potrzebę współpracy (w ramach partnerstw ponadlokalnych) oraz zintegrowanego podejścia terytorialnego, określając **współpracę partnerów** jako jedną z zasad polityki regionalnej, które regulują sposób postępowania wszystkich interesariuszy i zapewniają lepszą koordynację działań na rzecz rozwoju.

13.1 Zasady współpracy interesariuszy

Opracowaniu i wdrażaniu Strategii oraz prawidłowemu funkcjonowaniu systemu zarządzania towarzyszy kilka kluczowych zasad, którymi konsekwentnie powinny kierować się wszystkie podmioty zaangażowane w realizację Strategii:

Źródło: opracowanie własne

▪ **Równość partnerów**

Powodzenie współpracy w dużej mierze zależy od wspólnego przekonania wszystkich partnerów do łączącej ich wspólnoty interesów i celów. Decyduje o tym zarówno konstrukcja systemu wdrażania Strategii, jak też codzienna praktyka działania, zarówno na etapie przygotowania dokumentu, jak też jego późniejszego wdrażania. Dlatego istotne jest, aby zaplanowane i później wykorzystywane mechanizmy zarządzania w realny sposób uwzględniały równość partnerów (nawet jeśli różnice w wielkości, potencjale i finansach podmiotów determinują określony kształt tych mechanizmów).

▪ **Partnerstwo**

Proces opracowania i wdrażania Strategii powinien polegać na kreowaniu partnerskich warunków współpracy między interesariuszami (oznacza to odpowiedni dobór i kształtowanie przedsięwzięć zawartych w Strategii, mechanizmów ich finansowania oraz korzystania z ich efektów przez mieszkańców gmin Doliny Zielawy) jak również odpowiednich relacji między poszczególnymi podmiotami (publicznymi, prywatnymi i organizacjami społecznymi) oraz osobami zaangażowanymi w opracowanie i wdrażanie Strategii. Szczególnie ważne, aby zasada ta stosowana była w sytuacjach, w których dochodzi do interakcji między władzami gmin, a mieszkańcami lub organizacjami ich reprezentującymi.

▪ **Tworzenie możliwie elastycznych rozwiązań**

Na etapie tworzenia Strategii i w początkowym procesie jej wdrażania, zwykle nie udaje się trafnie przewidzieć wszystkich uwarunkowań tak, aby szczegółowo zaplanować mechanizmy zapewniające efektywność działań. Co więcej, te uwarunkowania będą się zmieniać z czasem. Stąd też niezbędne jest formułowanie elastycznych procedur i rozwiązań, które pozwolą sprawnie dostosowywać się do zmieniających się potrzeb i wyzwań. Konieczność zachowania elastyczności w procesie wdrażania Strategii do roku 2030 uwarunkowana jest przede wszystkim: sytuacją społeczną i gospodarczą gmin Doliny Zielawy, trendami ekonomicznymi i demograficznymi, opiniami i potrzebami mieszkańców, wpływem inwestycji krajowych i regionalnych, możliwościami finansowania inwestycji w perspektywie finansowej UE 2021 – 2027, sytuacją budżetową JST, konsekwencjami społecznymi i ekonomicznymi

wojny w Ukrainie i epidemii COVID-19 oraz realizacją celów Umowy Partnerstwa 2021 - 2027 i Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030.

- **Wielopoziomowe zarządzanie**

Aby działania samorządów gminnych na rzecz realizacji celów Strategii miały realny i skuteczny wymiar, praktyczna współpraca interesariuszy musi objawiać się na różnych szczeblach zarządzania, w różnych formułach i przy realizacji poszczególnych projektów czy przedsięwzięć. Ograniczenie zarządzania do jednego ciała lub podmiotu może skutkować powstaniem „wąskich gardeł”, ograniczoną akceptacją społeczną części działań lub innymi problemami zarządczymi.

- **Racjonalność wydatków publicznych**

Tworzenie mechanizmów zarządczych w samorządach gmin Dolny Zielawy nie powinno prowadzić do mnożenia struktur i nieuzasadnionego wydatkowania środków publicznych.

- **Sieciowanie i stała współpraca**

W procesie opracowania i realizacji Strategii, szczególnie przy okazji działań partycypacyjnych, należy stwarzać warunki do budowania sieciowych relacji między instytucjami, organizacjami, grupami społecznymi i poszczególnymi mieszkańcami. Stanowi to dobrą bazę dla dalszej współpracy i przyszłej realizacji kolejnych przedsięwzięć.

Zasady zarządzania procesem przygotowania i wdrażania Strategii terytorialnej powinny być proste i jasno sformułowane. Mogą też, na późniejszym etapie, stać się częścią porozumień międzygminnych lub obowiązywać jako nieformalny dokument. Wszyscy zaangażowani interesariusze powinni wiedzieć, w ramach jakich mechanizmów i zasad działają. Wydaje się to szczególnie ważne przy działaniach z zakresu planowania przestrzennego, przedsięwzięciach zintegrowanych (w tym projektach partnerskich) oraz w trakcie innych prac projektowych czy koncepcyjnych. Jednocześnie spisane i przejrzyste zasady pomagają interesariuszom identyfikować się z celami Strategii oraz sposobami ich osiągnięcia.

- **Otwartość, uczciwość, zaufanie i przyjazna atmosfera**

Cechy te powinny kształtować stosunki międzyludzkie w różnych układach interakcji, natomiast odwołanie się do nich na początku współpracy wskaże jasną ścieżkę postępowania wszystkich interesariuszy i będzie odniesieniem w przypadku jakichkolwiek kwestii spornych, czy kryzysowych.

- **Proste i jasne zasady komunikacji**

Określenie zasad i kanałów komunikacji jest niezbędne szczególnie przy współpracy kilku partnerów. Zdefiniowanie takich zasad pozwoli na efektywny przepływ informacji, ułatwi terminowe podejmowanie decyzji i spowoduje, że partnerzy będą sprawnie realizować działania na całym obszarze Doliny Zielawy. Co istotne, proste i jasne zasady komunikacji znacznie ułatwiają realizację przedsięwzięć o złożonym charakterze.

- **Spójność z celami i zasadami polityki regionalnej**

Zasadą horyzontalną (zarówno w procesie opracowania jak też wdrażania Strategii) powinno być zachowanie spójności strategii (cele, kierunki działań, zakres poszczególnych przedsięwzięć) z dokumentami strategicznymi i operacyjnymi na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym oraz europejskim – ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań perspektywy finansowej UE 2021 – 2027.

13.2 Struktura i system zarządzania Strategią

System wdrażania Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2022 - 2030 stanowi integralną część procesu zarządzania strategicznego prowadzonego przez samorządy. W systemie realizacji Strategii, kluczową rolę odgrywać będzie przywództwo organizacyjne władz gmin, rozumiane jako strategiczna rola organów wykonawczych samorządów gminnych w stymulowaniu i koordynacji działań

podejmowanych przez wszystkie podmioty i środowiska, jak również w mobilizowaniu oraz integrowaniu zasobów pozostających w ich dyspozycji na rzecz realizacji celów Strategii. Projekty w ramach Strategii będą realizowane w różnych okresach czasowych przy zaangażowaniu zróżnicowanych instrumentów obejmujących narzędzia organizacyjne i finansowe, których zakres przedmiotowy oraz kierunki wydatkowania podlegają bezpośredniej kontroli ze strony organów samorządów Doliny Zielawy.

Strategia skupia się na zadaniach, za które odpowiedzialne są samorządy gminne zgodnie z kompetencjami ustawowymi. Nie ogranicza się jednak wyłącznie do tych zadań ale przedstawia też potencjalne działania możliwe do realizacji w szerszych partnerstwach lokalnych (Rozdział 11.2 *Potencjalne kierunkach interwencji w wymiarze terytorialnym*), dla których jednostkami realizującymi będą zarówno gminy i ich jednostki organizacyjne, jak również partnerzy zewnętrzni, administracja rządowa, samorząd powiatowy i wojewódzki oraz podmioty prywatne i organizacje pozarządowe.

Koniecznym i celowym działaniem w toku realizacji Strategii będzie tworzenie warunków dla ścisłej współpracy (nie tylko wewnętrznej w ramach Porozumienia międzygminnego Doliny Zielawy ale również z samorządami innych szczebli oraz zewnętrznymi podmiotami publicznymi i prywatnymi) rozumianej, jako otwarte i aktywne współdziałanie równoprawnie traktowanych podmiotów, reprezentujących różnorodne środowiska i instytucje oraz realizujące i wspierające inicjatywy na rzecz rozwoju Doliny Zielawy.

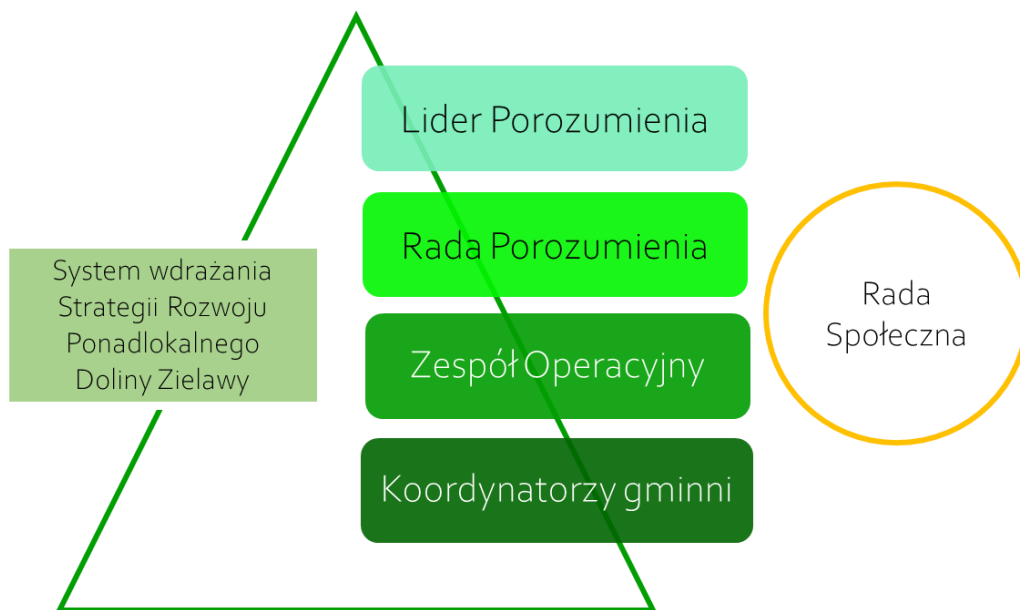
Rekomendowaną formą partnerskiej współpracy samorządów Doliny Zielawy w procesie wdrażania strategii ponadlokalnej jest **porozumienie międzygminne** [zgodnie z art. 10g, ust. 4 ustawy o samorządzie gminnym (Dz.U. 2023 poz. 40 t.j.)]. W kolejnych latach rozważyć należy powołanie trwalszej struktury posiadającej osobowość prawną – stowarzyszenia lub związku międzygminnego.

Przedmiotem porozumienia międzygminnego jest powierzenie Liderowi Porozumienia przez pozostałych członków Porozumienia, opracowania i wdrażania Strategii oraz Innych Instrumentów Terytorialnych (IIT)⁵, a także pozostałych dokumentów niezbędnych do realizacji Strategii w ramach perspektywy finansowej 2021-2027 oraz koordynacji wdrożenia Strategii i IIT. Celem Porozumienia jest też określenie zasady współpracy oraz kompetencji partnerów przy opracowaniu i wdrażaniu Strategii oraz Innych Instrumentów Terytorialnych.

Dla zwiększenia skuteczności realizacji Strategii, a także podkreślenia roli partnerów w procesie zarządzania, struktura systemu wdrażania składa się z: **Lidera Porozumienia, Rady Porozumienia, Zespołu Operacyjnego, Koordynatorów gminnych** oraz **Rady Społecznej**. W aspekcie kompetencji ustawowych za wdrażanie Strategii odpowiedzialne są władze gmin (Rada Gminy/Wójt Gminy), a za ich sprawną realizację urzędy gmin i ich jednostki organizacyjne.

---

⁵ Niniejsza Strategia pełni funkcję Strategii Innych Instrumentów Terytorialnych, zgodnie z art. 36 ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021 - 2027 (Dz. U. z 2022 r., poz. 1079). Inne instrumenty terytorialne (IIT), są instrumentem rozwoju terytorialnego, o którym mowa w art. 28 i art. 29 rozporządzenia ogólnego oraz w art. 9 i art. 11 rozporządzenia EFRR i Funduszu Spójności.

Lider Porozumienia

Lider Porozumienia reprezentuje członków porozumienia przed osobami trzecimi, w tym instytucjami i organami administracji publicznej w szczególności przed IZ województwa lubelskiego oraz ministrem właściwym ds. rozwoju regionalnego w procesie wdrażania Strategii oraz negocjacji, ustanawiania i realizacji Innych Instrumentów Terytorialnych.

Liderem Porozumienia jest gmina uprawniona do występowania w imieniu stron porozumienia w procesie wdrażania i aktualizacji Strategii Doliny Zielawy oraz przy opracowaniu, negocjowaniu i wdrażaniu wszelkich innych dokumentów niezbędnych do realizacji Innych Instrumentów Terytorialnych w ramach perspektywy finansowej 2021-2027, wobec wszystkich podmiotów realizujących te procesy na poziomie regionalnym, krajowym i europejskim.

Lider Porozumienia (Przewodniczący Rady Porozumienia) reprezentuje strony przy podejmowaniu ustaleń dotyczących opracowania, akceptacji i wdrażania Strategii wobec podmiotów zewnętrznych po uprzedniej konsultacji ze stronami, uczestniczy też w spotkaniach zewnętrznych związanych z realizacją i promocją Strategii (co nie wyklucza udziału przedstawicieli stron porozumienia). Lider przeprowadza procedury wyboru wykonawców usług niezbędnych w procesie wdrażania Strategii oraz koordynuje zadania wynikające z umowy z wykonawcami. Zadaniem Lidera jest też kierowanie pracami Zespołu Operacyjnego oraz informowanie stron o ustaleniach, działaniach i faktach mających wpływ na realizację celów porozumienia.

Do najważniejszych zadań Lidera Porozumienia należą:

- opracowanie Strategii oraz wszelkich innych dokumentów niezbędnych do uchwalenia lub realizacji Strategii, a także zmian i modyfikacji Strategii oraz uzgadnianie ich treści z pozostałymi członkami porozumienia i innymi podmiotami,
- realizacja zadań związanych z programowaniem i wdrażaniem Innych Instrumentów Terytorialnych,
- monitoring wdrażania Strategii – we współpracy ze stronami porozumienia, przy udziale Zespołu Operacyjnego,
- informowanie członków Porozumienia o przypadkach, które mogą mieć wpływ na prawidłową i terminową realizację powierzonych zadań,
- kierowanie pracami Rady Porozumienia i Zespołu Operacyjnego,
- współpraca z wykonawcą Strategii i innych dokumentów niezbędnych do uchwalenia i wdrożenia Strategii oraz Innych Instrumentów Terytorialnych,
- wybór członków Zespołu Operacyjnego i Rady Społecznej,

- organizacja warsztatów i spotkań w procesie opracowania i wdrażania Strategii oraz wszelkich innych dokumentów niezbędnych do wdrażania Strategii oraz Innych Instrumentów Terytorialnych,
- organizacja prac dotyczących wdrażania Strategii, przy uwzględnieniu uwarunkowań ustanowionych przez IZ,
- prowadzenie działań informacyjnych i konsultacyjnych skierowanych do interesariuszy we współpracy z członkami porozumienia.

Rada Porozumienia

Rada Porozumienia jest podmiotem wspierającym i doradczym Lidera Porozumienia. W skład Rady wchodzi przedstawiciele organów wykonawczych stron porozumienia międzygminnego lub osoby je reprezentujące (po jednej z każdej gminy partnerstwa Doliny Zielawy). Strony wyznaczają swojego przedstawiciela i osobę go zastępującą (stałego zastępcę) w posiedzeniach i pracach Rady, którymi kieruje Przewodniczący – Lider Porozumienia.

Spotkania Rady powinny odbywać się w zależności od potrzeb. Organizatorem spotkań jest Lider, jednak spotkanie może być zorganizowane na wniosek reprezentanta każdej z gmin. Rada Porozumienia powinna szybko reagować na potrzeby wyrażane przez Zespół Operacyjny, tak by łatwy kontakt między Radą a Zespołem sprzyjał płynnemu wdrażaniu Strategii, umożliwił sprawny monitoring Strategii i poszczególnych projektów oraz pozwalał na podejmowanie świadomych decyzji w zakresie niezbędnych zmian w Strategii lub proponowanych metodach działania.

Do najważniejszych zadań Rady porozumienia należą:

- opiniowanie projektu Strategii i projektu jej aktualizacji oraz innych dokumentów niezbędnych do realizacji Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych celem przedstawienia Liderowi porozumienia odpowiednich rekomendacji,
- inicjowanie aktualizacji lub zmian Strategii,
- opiniowanie projektów innych dokumentów wymaganych przez IZ lub uprawnione podmioty,
- opiniowanie członków i koordynatora Zespołu Operacyjnego oraz członków Rady społecznej,
- rozpatrywanie innych spraw związanych z realizacją Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- współpraca z partnerami zewnętrznymi i interesariuszami oraz Radą Społeczną.

Zespół operacyjny i Koordynatorzy gminni

Zespół Operacyjny jest roboczym podmiotem odpowiedzialnym za opracowanie i realizację Strategii. W skład Zespołu wchodzi przedstawiciele wszystkich gmin - Koordynatorzy gminni, którzy na poziomie roboczym koordynują prace nad przygotowaniem i wdrażaniem Strategii. Członkowie Zespołu są wskazywani przez Lidera porozumienia po uprzednim zaopiniowaniu przez Radę Porozumienia. Prace Zespołu służą prawidłowemu i skutecznemu opracowaniu i wdrażaniu Strategii oraz Innych Instrumentów Terytorialnych. Pracami Zespołu kieruje Koordynator Zespołu Operacyjnego.

Do najważniejszych zadań Zespołu operacyjnego należą:

- koordynacja opracowania i wdrażania Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- koordynacja współpracy między gminami – stronami porozumienia,
- współpraca z wykonawcami usług i prac niezbędnych w procesie wdrażania Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- identyfikacja i koordynacja realizacji projektów oraz zapewnienie komplementarności realizowanych zadań w ramach porozumienia,
- monitorowanie wdrażania Strategii w oparciu o system wskaźników realizacji,
- przygotowanie wniosków, opinii i raportów z realizacji strategii i IIT przekazywanych Liderowi i Radzie Porozumienia,

- bieżący kontakt z osobami odpowiedzialnymi za realizację projektów w ramach Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- roboczy kontakt z instytucjami zaangażowanymi w proces realizację Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- formułowanie „zasad działania” w przypadku, gdy takie zasady służą realizacji Strategii i projektów,
- współpraca z Radą Społeczną.

W spotkaniach Zespołu Operacyjnego, które powinny odbywać się w zależności od potrzeb, mogą uczestniczyć inne osoby zapraszane ze względu na rodzaj omawianych zagadnień, szczególnie koordynatorzy projektów odpowiedzialni za ich realizację.

W przypadku przedsięwzięć wymagających długotrwałej i wielowątkowej współpracy warto rozważyć zawarcie dodatkowych formalnych porozumień regulujących np. kwestie organizacji prac oraz finansowania wspólnych działań.

Należy przewidzieć z góry określoną regularność, z którą członkowie Zespołu będą się spotykać w pełnym gronie, aby dokonywać systematycznego przeglądu całości spraw mieszczących się w danym obszarze tematycznym Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych.

Rada Społeczna (jako rozwiązanie opcjonalne)

W celu zapewnienia możliwie szerokiego zaangażowania interesariuszy w realizację Strategii oraz wypełnienia obowiązków wynikających z wdrażania Innych Instrumentów Terytorialnych rekomendowane jest powołanie Rady Społecznej w strukturze zarządczej porozumienia międzygminnego. Do prac Rady Społecznej powinni zostać zaangażowani przedstawiciele podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji, działających na obszarze Porozumienia gmin Doliny Zielawy.

Rada Społeczna jest ciałem konsultacyjno - doradczym Lidera Porozumienia i stanowi ważny kanał komunikacji między władzami gmin a interesariuszami w kontekście istotnych rozstrzygnięć zawartych w Strategii.

Do najważniejszych zadań Rady należą:

- udział w spotkaniach i warsztatach związanych z opracowaniem, wdrażaniem i aktualizacją Strategii oraz Innych Instrumentów Terytorialnych,
- udział w pracach Zespołu Operacyjnego na zaproszenie Lidera porozumienia,
- konsultowanie projektu Strategii oraz jej aktualizacji i zmian, a także innych dokumentów istotnych w procesie wdrażania Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- inicjowanie prac nad aktualizacją i zmianami Strategii.

Sposób powołania i funkcjonowania Rady Społecznej powinien regulować odrębny Regulamin opracowany przez Lidera Porozumienia.

Członków Rady Społecznej, wyłonionych spośród przedstawicieli różnych grup interesariuszy, powołuje Lider Porozumienia po zaopiniowaniu przez Radę Porozumienia. Należy przy tym zachować reprezentatywność członków Rady, przy czym powinni się w niej znaleźć przedstawiciele różnych grup interesariuszy gmin partnerskich Doliny Zielawy.

Ponieważ opracowanie i realizacja Strategii ponadlokalnej jest zadaniem, które stanowi wyzwanie dla samorządów nawet w regionach z dużym doświadczeniem w planowaniu rozwoju terytorialnego, to osoby zaangażowane we wdrażanie Strategii powinny stale podnosić swoje kompetencje. Sprawne wdrażanie Strategii wymagać będzie ciągłego podnoszenia kwalifikacji, rozwoju zawodowego oraz wypracowywania skutecznych metod efektywnej współpracy ze wszystkimi interesariuszami.

14. Monitoring i ewaluacja Strategii

Za prowadzenie procesu monitoringu Strategii odpowiedzialny jest Lider Porozumienia, we współpracy ze stronami Porozumienia, przy udziale Zespołu Operacyjnego. Monitoring oparty jest o system wskaźników agregowanych w dwóch okresach sprawozdawczych - w roku 2027 i w roku 2031.

Proces ten nie może ograniczać się jedynie do określenia wartości poszczególnych wskaźników i wskazania, że mają one tendencję wzrostową lub spadkową, ale powinien stać się podstawą do wprowadzania ewentualnych zmian w realizowanych projektach, grupach docelowych, rozszerzaniu lub ograniczaniu grupy zaangażowanych partnerów oraz ewentualnie do aktualizacji kierunków działań i celów strategicznych.

Monitoring musi być działaniem prowadzonym stale, a nie jedynie działaniem naprawczym i chwilowym. Proces ten powinien angażować wielu interesariuszy oraz być częścią działań partycypacyjnych w ramach Rady Społecznej. Monitoring powinien obejmować przede wszystkim stan realizacji poszczególnych zadań (projektów) oraz wskaźników przypisanych do celów strategicznych i kierunków działań w oparciu o następujące działania:

- monitoring stanu wdrażania poszczególnych projektów przewidzianych do realizacji w ramach celów strategicznych i kierunków działań oraz monitoring wartości przypisanych im wskaźników,
- identyfikacja zmian jakie zaistniały podczas wdrażania Strategii oraz rekomendowanie działań zaradczych i aktualizacji Strategii,
- ocena końcowa stanu realizacji projektów i wartości wskaźników oraz ustalenie przyczyn występujących zmian w procesie realizacji Strategii, a także sformułowanie wniosków dotyczących oceny realizacji celów Strategii i rekomendacji na przyszłość.

Wdrażanie Strategii, polegające na realizacji projektów przypisanych do poszczególnych celów strategicznych i kierunków działań, oparte będzie o cykl planistyczny, który zakłada cztery moduły, w ramach których kluczowym jest znalezienie odpowiedzi na następujące pytania:

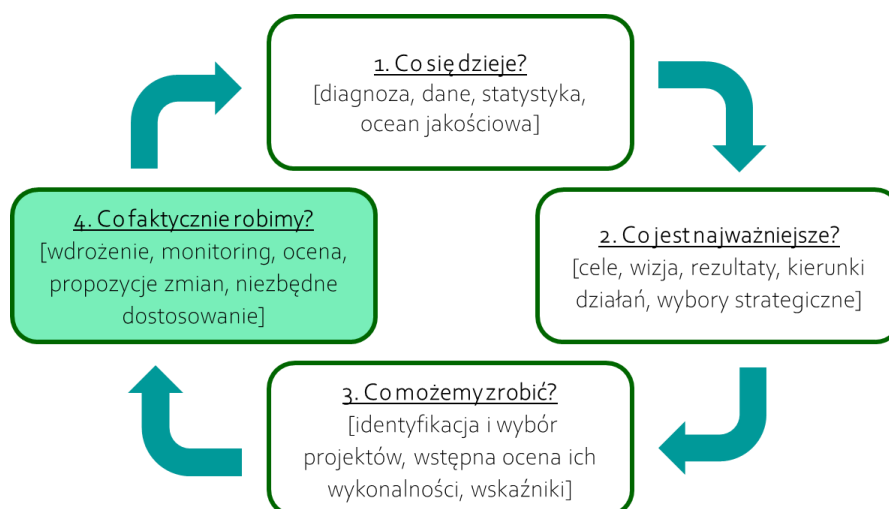
Etap 1 - Co się dzieje? (diagnoza, dane, statystyka, ocena jakościowa, zaangażowanie interesariuszy),

Etap 2 - Co jest najważniejsze? (misja, wizja cele, kierunki działań, wybory strategiczne),

Etap 3 - Co możemy zrobić? (identyfikacja i wybór projektów, wstępna ocena ich wykonalności, wskaźniki),

Etap 4 - **Co faktycznie robimy? (wdrożenie, monitoring, ocena, propozycje zmian, niezbędne dostosowanie).**

Pierwsze trzy etapy są przedstawione w niniejszej Strategii, natomiast elementem podsumowującym cykl planistyczny jest **etap 4** będący integralną częścią procesu monitoringu Strategii:

Cykl planistyczny strategii

Źródło: opracowanie własne

Dla skuteczności wdrażania Strategii istotne jest aby odpowiedzialność za proces monitoringu przypisana była do konkretnego podmiotu – w tym przypadku Lidera Porozumienia, we współpracy ze stronami Porozumienia, przy udziale Zespołu Operacyjnego. Zadaniem Zespołu Operacyjnego będzie monitorowanie wdrażania poszczególnych projektów, realizacji celów Strategii, ocena rezultatów wdrażania i przypisanych im wskaźników oraz rekomendowanie ewentualnych działań modyfikujących.

Jeśli zaistnieje taka potrzeba Strategia podlega procedurze aktualizacji, która może wynikać ze zmiany uwarunkowań lokalnych, regionalnych, krajowych lub międzynarodowych, pojawienia się nowych problemów i potrzeb lub nowych szans rozwojowych. Podstawową przesłanką dla podjęcia aktualizacji staną się wnioski z prowadzonego monitoringu.

Poza bieżącym monitorowaniem, zaleca się aby dokument Strategii poddany został ewaluacji ex-post – po zakończeniu obowiązywania Strategii. Proces ten obejmować będzie oszacowanie jakości, wartości i znaczenia Strategii w odniesieniu do zakładanych kierunków działań, ocenę stopnia osiągnięcia celów Strategii oraz analizę wpływu zrealizowanych przedsięwzięć na sytuację społeczną i gospodarczą gmin Doliny Zielawy

15. Sprawozdanie z przebiegu procesu partycypacji społecznej i konsultacji społecznych Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2023 - 2030

Sprawozdanie zostanie opracowane po zakończeniu konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2023 - 2030

16. Ewaluacja trafności, przewidywanej skuteczności i efektywności realizacji Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2023 – 2030

Rozdział zostanie opracowany po zakończeniu konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2023 - 2030

